

Doktori (PhD) értekezés

**Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata
egy gömöri falu 20. századi életében**

Gecse Annabella

Debreceni Egyetem

BTK, 2006

BEVEZETÉS

A Debreceni Egyetem (Kossuth Lajos Tudományegyetem) Néprajzi Tanszéke több évtizedes munkájának köszönhetően a történeti Gömör megye a magyar néprajztudomány egyik legjobban kutatott területe. A szakemberek sokaságát összefogó, komplex igényű tudományos munka mára valamennyi témában az összefoglalás szakaszához érkezett.¹

Dolgozatom célja egy mind ez ideig kevésbé kutatott falu, Baraca társadalmának, belső életének bemutatása. A ma Szlovákiához tartozó település paraszti lakossága az 1970-es évek óta rohamosan fogy, cigány népessége pedig napjainkra elérte a 80 %-os többséget. Amint arra Ujváry Zoltán vidékek, régiók kapcsán utal, „...egy- egy táj népcserélődése a helyi hagyományban is cserélődést, alakulást eredményez, (...) egyben kultúrájának módosulását vonja maga után.”² Dolgozatom célja ennél fogva nem egyéb, mint az eltűnőben lévő faluközösség életének - több szempontból is erősen korlátok közé szorított - jellemzése. Munkámat három nagyobb egységre osztottam. Az első szakasz időben a 20. század első évtizedeit taglalja, Szabó László kérdőívének felépítését követve. A korszak vizsgálatát azért tartom szükségesnek, mert annak a jelenségnek az okai, hogy a falu nem cigány lakói a 20. század második felében a közeli városokba költöztek, ebben az időszakban gyökereznek. A második egységet a falu életébe erősen beavatkozó, 1920 utáni külső, politikai beavatkozásoknak és azok hatásának szenteltem. A harmadik szakaszt a település mai etnikai képe kialakulásának szenteltem, a két etnikum egymás mellett élésével csak érintőlegesen, néhány részterületet megvizsgálva, leszűkített dimenzióban foglalkozom.

Az első két egység alább felsorolt, általában Baracán élő³, római katolikus vallású adatközlőim segítségével, a velük folytatott beszélgetések felhasználásával készült: **Agócs János** (1934, rimaszombati lakos), **Bodnár Géza** (1924), **Bodnár Gézáné Tóth Margit** (1924 - 2004), **Gecse Andor** (1909 – 1994), **Gecse Elemér** (1925, tornaljai lakos), **Gecse Zoltán** (1946), **Gecse Zoltánné Ujjpál Irén** (1949), **Herczeg Istvánné Stefanovics Elza** (1926), **Koós Viktorné Bartók Éva** (1937 - 2000), **Sándor Katalin** (1921), **Stefanovics Béláné Pricz Regina** (1931, tornaljai lakos), **Szalay Istvánné Koós Petronella** (1922, rimaszécsi lakos) **Tóth Jánosné Tóth Regina** (1924 – 2002.). A velük folytatott beszélgetések szó szerint idézett részleteit munkám során végig dőlt betűs szöveggel jelzem.

¹ A zárótanulmányokból szerkesztett első kötet 2001-ben meg is jelent.

Ujváry Zoltán 2001.

² Ujváry Zoltán 1994. 15.

³ Amennyiben ma az illető nem Baracán él, neve mellett mai lakóhelyét is feltüntettem, ám eddigi életük nagy részét mindannyian Baracán töltötték.

A harmadik egység elkészítéséhez adataimat elsősorban megfigyelés útján szereztem, de - főleg a másik etnikumról kialakult kép megragadhatósága érdekében - beszélgettem is olyan személyekkel, akiknek sokéves tapasztalatuk van az együtt vagy egymás mellett élésében. A korábbi fejezetekhez képest „adatközlőim”, beszélgetőtársaim sorát jelentős mértékben kibővítettem. A mintavételi eljárás során a falu lakosainak összességét jelentő alapsokaságot több szempontból és több fokon szűkítettem le. Miután a faluban teljes háztartásösszeírást készítettem, első lépésként kizártam azokat a személyeket, akik tizennyolc évnél fiatalabbak vagy annál kevesebb ideje élnek a faluban. A helybeliek⁴ önbesorolása alapján cigányok és nem cigányok (Baracán ezt a csoportot „parasztok”-nak nevezik) külön csoportba kerültek. Az így kialakított vizsgálati populációt - a két csoporton belül - korosztályokra bontottam, külön csoportot alkottak a 20-40, a 40-60 év közöttiek és a 60 év fölöttiek. A rétegzés után mindkét csoportból reprezentatív mintát vettem.⁵ Mégsem állíthatom, hogy a harmadik fejezet gerincét ezek a, mintegy harminc személlyel folytatott beszélgetések képezik. Sokkal több információt köszönhetek a „véletlennek”, ugyanis kutatási terepem az a település, ahol élek. Annak ellenére, hogy ennek a helyzetnek hátrányai is vannak (a megszokottság, az otthonosság biztonságérzete meg is nehezítheti az objektív, tudományos hozzáállást), talán helyzeti előnyökkel is jár, láthatóvá tesz néhány olyan jelenséget, ami „külső” szemlélő és vizsgálódó számára nehezen elérhető. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy nem csupán a néprajztudomány és kulturális antropológia egyik kiemelt módszerének, a résztvevő megfigyelésnek alkalmazására nyújt lehetőséget, hanem e módszernek mintegy megfordításával a „**megfigyelő részvételre**” is alkalmat ad: anélkül lehetek részese a falu mindennapi életének, hogy az (ellentétben egy idegen kutató megjelenésével) különösebb feltűnést keltene.

⁴ Szabó László kifejezését kissé bővített jelentésében használom. Ő a közösséghez kapcsolódás fokával és minőségével a jöttmentek – helybeliek (ezen belül idevalók és falubeliek) – parasztkok kategóriákba sorolja egy – egy falu lakosságát. A helybeliek csoportján belül megkülönbözteti az idevalókat, akiknek „csak” annyi közük van a faluhoz, hogy ott születtek, ám annak népével gyakorlatilag nincs kapcsolatuk. A falubeliek csoportja szintén a településen született, annak közösségéhez kapcsolódik is, ám lazább szálakkal, ezért a parasztkok kategóriájával nem azonosítható. Baraca esetében – a későbbi értelemzavaró azonosság elkerülése érdekében – a parasztkok kifejezést elsősorban akkor használom, amikor az a cigány, cigányok kifejezéssel áll szemben. Alapvetően etnikai minősítő kategóriának tekintem tehát, azzal a megjegyzéssel, hogy az e kategóriába tartozó személyek felmenői, nemegyszer ők maguk is valóban paraszti életmódot folytattak. A falubeliek kifejezéssel – igazodva a baracaiak szóhasználatához – azokat a lakosokat jelölöm, akik a településen élnek vagy több évtizedig ott éltek. Ebbe a csoportba – természetesen – nem csupán „parasztok”, hanem „cigányok” is tartoznak, ám ugyanúgy falubelinek nevezik azokat a személyeket is, akik a közelmúltban költöztek el Baracáról. („*Hogyne ismerném, hiszen falubeli nekem...*”)

Szabó László 1993. 190.

⁵ Babbie, Earl 1995. alapján.

2. A FALU TÁRSADALMÁNAK JELLEMZŐI A XX. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDEIBEN

2. 1. A település általános jellemzése

Baraca egy ma Szlovákiához tartozó gömöri kisközség. Bárth János munkájának falutípusai közül a szalagtelkes falu egyutcás változatának leírása illik rá, ám mivel utcájával párhuzamosan patak is keresztül folyik rajta, patakmenti falunak is nevezhetjük, ugyanakkor - a szerző ajánlását figyelembe véve - az útféλι falu kifejezéssel is jelölhetjük, ha azt vesszük figyelembe, hogy ma nem országút, hanem mellékút szeli ketté.⁶ Novák László Gömör megye településnéprajzi viszonyaival foglalkozó munkájában - hangsúlyozva a természetföldrajzi viszonyok meghatározó jellegét - vidékünkéről megállapítja, hogy "...a települések morfológiailag két csoportra oszthatók. Többségük utcás, szalagtelkes falu, kisebb részük pedig orsós jellegű, de szintén szalagtelkes."⁷

Ila Bálint Gömör megyével foglalkozó munkájában a megyét kisebb egységekre osztó részében Baracát a Hanva- szállásokkal együtt tárgyalja ugyan (Sajópüspökihez, Velkenyéhez és Csízhez hasonlóan), de felhívja a figyelmet arra, hogy az említett falvak nem Hanva-birtokok, (Baraca a szállásterület határán húzódik), "...saját külön birtokosaik alatt életképes helységekkel fejlődtek, nagy jobbágyfalvak lettek."⁸ Tehát szomszédaitól kezdetben birtokosa miatt különbözik. (Később "magányos" jellegét vallása is erősíti.) Ila Bálint elsősorban birtoklástörténeti szempontú tagolását figyelembe véve Paládi- Kovács Attila is öt tájegységre osztja az általa "...a Kárpát -medence legtökéletesebb természeti tájai, gazdaságföldrajzi egységei egyiké"-nek nevezett történeti Gömör megyét, amelyek közül - természetföldrajzi adottságai miatt- Baracát a folyó völgyi lapály falvai közé sorolja be.⁹ B. Kovács István - szintén Ila Bálint tagolásából kiindulva - felekezeti megoszlás alapján sorolja Baracát azon református környezetű katolikus falvak közé, amelyek lakossága - az ilyen falvak többségétől eltérően - nem későbbi (18. századi) földesúri telepítésű, hanem - amennyire az nyomon követhető - megtelepülése óta folytonos, legalább néhány családot tekintve.¹⁰

A falu nevét Ila Bálint - említett munkájában - szláv személynévi eredetűnek tartja, de "a magyar helynévadási törvényeknek megfelelően" keletkezettek között említi (61. old.), a falut magát a királyi várhoz tartozónak véli. Későbbi birtokosai: Kakas Miklós (1427), Feledy

⁶ Bárth János 1996. 128-130.

⁷ Novák László 1999. 913.

⁸ Ila Bálint 1976. 58., 60.

⁹ Paládi- Kovács Attila 1988. 157.

Lesták (1553), Egri káptalan (1689), Rákóczi- árvák, kassai jezsuiták, Koós Balázs (1773), Pletrich László.¹¹ Ugyanitt említi, hogy a török pusztítást szerencsésen átvészelte, de a 17. századi járványok erősen lepassztották lakosságát, és a 17. század végére a 16. századi lakosságból csak három család maradt, ám ők azóta is - idegen eredetű lakók mellett - folyamatosan a faluban élnek.

Lakosságának száma egyébként - az összeírások szerint - a 18. század óta 200-500 körül mozog. 1784-87-ben 267 volt a "tényleges népesség" száma, ami 39 házban élő 47 családot jelentett.¹² Ludovicus Nagy, aki - "Lexicon locorum"-mal megegyezően - faluként említi Baracát, 55 házat és 500 lakóját említi 1828-ból.¹³ Fényes Elek 1851-ből 428 lakost említi.¹⁴ 1869-ben 442, 1880-ban 388, 1890-ben 365, 1900-ban 394, 1910-ben 387 lakosa volt. 1930-ban emelkedett ismét a lakosság száma: 441-re, majd 1941-re, 427-re csökkent. 1969-ben mutatja a lakosság száma az utolsó növekedést: ekkor 419 lakost számláltak.¹⁵ A helységek nemzetiségét, anyanyelvét is közlő összeírások (Acsády Ignác, Fényes Elek, Borovszky Samu, a Pesty Frigyes kérdőívére adott válasz, az 1900-as és 1910-es népszámlálás, majd a csehszlovák és szlovák népszámlálások) mind magyar faluként említik.¹⁶ Az 1893-as cigányösszeírásban - amely csak azokat a falvakat írja össze, amelyekben a cigányok száma eléri az ötvenet vagy az összlakosság 10 %-át - Baraca nem szerepel.¹⁷ A legfrissebb népszámlálási adatok szerint Baraca összlakossága 394 fő, amelyből 337 fő magyar, 17 fő szlovák, 39 fő roma és 1 fő cseh nemzetiségű.¹⁸

Baraca római katolikus vallásáról templomán kívül írásos adatok is tanúskodnak, többek között Ila Bálint már említett munkája, valamint - 13. századi adatra hivatkozva -

¹⁰ B. Kovács István 1999. 118., 121.

¹¹ Ugyanezeket a birtokosokat említi a Borovszky-féle vármegyei monográfia is, megtoldva a Feledy és Balogh családokkal (15. század), majd a 20. század elejéről Farkas Ábrahám és Szakall András nagyobb birtokosok nevével.

Borovszky Samu szerk. é.n.: Baraca címszó.

Csánki Dezső a káptalant, a Feledy és Lorántffy családokat említi birtokosokként.

Csánki Dezső 1985. 1. 153-154., 159.

¹² Danyi Dezső - Dávid Zoltán 1960.

¹³ Lexicon universorum... 1773.

Nagy, Ludovicus 1828. 1. kötet 146.

¹⁴ Fényes Elek 1851.

¹⁵ Hőgye István - Seresné Szegőfi Anna- Tóth Péter 1983.

¹⁶ Acsády Ignác 1896.

Fényes Elek 1851.

Borovszky Samu é.n.

Pesty Frigyes 1864.

A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása.

A csehszlovák és szlovák népszámlálások kivonatai, összesítve: Gyönyör József 1989. 57.

¹⁷ A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei.

¹⁸ Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Základné údaje. Národnostné zloženie obyvateľstva.

Györffy György történeti földrajzi áttekintése.¹⁹

A falu népe a 20. század ötvenes éveig szinte teljes mértékben mezőgazdaságból élt. Fekvése, környezete szabta meg ezt az életformát. Népéről és életéről Bél Mátyás a következőket jegyezte fel: "Baraca egy kicsiny falucska, amely a Sajón túl, napnyugat felé, a folyótól egy mérföld távolságra fekszik. A bátkai völgyben települt. Határa gazdag és felkúszik a magasabb fekvésű részekre is. Lakosai méhészkedéssel foglalkoznak szorgalmasan, de kiváló eredménnyel gyakorolják a sertés hizlalását is, mivel a falut tölgyes erdők borítják..."²⁰ Mindezeket az adottságokat Fényes Elek is említi statisztikájában: "Földe fekete, s szép búzát terem, makkos erdeje és gyümölcsös kertjei vannak."²¹ Később, a 19-20. század fordulóján a megélhetés fő forrása változatlanul a föld volt. 1900-ban 145 kereső lakosából 113 élt mezőgazdaságból.²² Fényes Elek (már említett) 1851-es munkájából tudjuk, hogy a múlt század közepén 1200 holdas erdeje volt, majd 1895-ben 1048 kataszteri hold szántóföldje, 120 hold rétje, 21 holdnyi kertje, 66 hold legelője, 719 hold erdeje, 42 hold nem termő területe, azaz összesen 2016 kataszteri holdas határa volt. Az erdőterület csökkenéséből feltételezhető jelentős irtások tényét a legidősebb baracaiak is megerősítik, ha nem is emlékezhetnek rá, szüleik generációjától tudnak róla. A fenti földterülethez 167 szarvasmarhából, 132 lóból, 238 sertésből, 387 juhból, 1544 baromfiból és 44 méhcsaládból álló állatállomány tartozott. A századfordulón két embernek volt 100 holdas nagyságot meghaladó birtoka: Balázs László 321 holdjának 2/3 része szántó, Szakál Andor 222 holdjának 2/3-a pedig erdő volt. Kb. az 1940-es évekre Baracán már senkinek nem volt 100 holdat meghaladó birtoka. Egy ember gazdálkodott 50-100 hold közötti birtoknagyságon, huszonötön tartoztak a 20-50 holddal bírók csoportjába, tizennyolcan a 10-20 holdasok közé és csak egy embernek volt 1 holdnál is kisebb birtoka. Ezeket a birtokviszonyokat bontotta fel az 1950-es években a szövetkezetesítés.

A falu hovatartozását illetően 1864. október 2-án Pesty Frigyes kérdőívére a következőket válaszolta előljárósága: "Gömör megye Kassai kerület Putnoki járás Rimaszombatiszék".²³ 1873-tól és 1913-tól egy-egy ideig a falu a Tornaljai járás Oldalfalai körjegyzőségéhez tartozott. A második világháborút követő új közigazgatási beosztás óta a Rimaszombati járás faluja. 1978-ban közigazgatásilag a szomszédos Fügéhez csatolták, és csak 1989-ben vált ismét önállóvá.

Egyházilag az egri érsekség és a rozsnyói püspökség faluja, ilyen szempontból

¹⁹ Györffy György 1987.477. 484.

²⁰ Bél Mátyás 1992.95.

²¹ Fényes Elek 1837. 170.

²² A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása

központi falu volt. Parókiájához leányegyházként Füge tartozott, de Baracán anyakönyvezték a szomszédos (és néhány annál távolabbi) református többségű vagy református- katolikus vegyes lakosságú falvak: Kálosa, Alsóvály, Felsővály, Runya, Rakottyás, Bátka, Dulháza, Zsíp katolikus népét.

A második világháborúig Baracát szomszédai közül Fügével, Zsípvel, Cakóval kötötte össze szekérút. 1941 óta 2 km hosszú bekötőút vezet Baracáról a Pozsonyt Kassával összekötő országútig. A villanyt 1950-55 között vezették be a faluba, autóbusz 1953 óta jár Tornaljára és Rimaszombatba. A földművelés szempontjából előnyös fekvés nem jár együtt a más falvakkal való kapcsolattartás szempontjából előnyös helyzettel, ugyanis a szekérutak felszántása óta egyik szomszédos faluba sem vezet közvetlenül Baracáról országút, esetleg mellékút, csupán Fügébe lehet így eljutni, de a korábbi viszonyokhoz képest kerülővel.

A patak völgynek, amelyben települt, Baraca az egyetlen megmaradt települése, ám magányos jellege igazán csak a második világháború után vált hátránnyá, amikor - "természetesen" kialakult - kapcsolatait (is) megbolygatta a külső gazdasági - társadalmi beavatkozás. Eddig az időszakig tehát egy olyan római katolikus falu volt, amelynek - zömmel református - szomszédai között egyházi szerepe (parókiája) jelölte ki helyét. Népe az 1950-es évekig mezőgazdaságból élt, tulajdonképpen eltartotta önmagát, ugyanis uradalma nem volt. A közigazgatásilag Baracához tartozó pusztán élt ugyan néhány évig "uraság" az 1910-es, -20-as években, de cselédei nem a faluból kerültek ki, figyelemre méltó kapcsolataik baracaiakkal nem voltak. A második világháború utáni rendezéssel teljesen hátrányos helyzetbe, a pusztulásra ítélt falvak csoportjába került.

²³ Pesty Frigyes 1864.

2. 2. Önjellemzés és külső kapcsolatok²⁴

A ma 70-80 éves baracaiak nagyszüleiktől, szüleiktől úgy hallották, hogy a falu eredetileg mai helyétől délre feküdt, az "öreg" épületmaradványokra is emlékeztek a feltételezett régi falu helyén. Visszaemlékezésük helytálló mivoltát erősíti - bár kétségtelen tényre nem teszi - Ila Bálint munkája, aki Baracáról megjegyzi: " Az 1766-os egyházi összeírás régi templomát említi, amely **vizenyős helyen** épült."²⁵ Amennyiben kizárjuk azt, hogy a ma álló templom környezete vizenyős, vizenyős volt (kizárhatjuk, mert a belterület legmagasabb pontján, dombon áll), ez a templomra vonatkozó adat valamennyire megerősítheti azt, hogy a település (templomával együtt) a 18. században húzódott kissé északabbra. Ma is álló templomáról több forrásból is tudjuk, hogy 1787-ben épült.²⁶ Tornyát viszont csak a 20. század legelején építették hozzá.

A lakosság eredetére vonatkozóan egyik adatközlőm – családjuk történetére alapozott - véleménye szerint a Csák és a Varga családok voltak Baraca első lakói, akik Urajról kerültek ide. E két család neve Ila Bálint következő jobbagynévsorában is szerepel: Czák (Csák, 1591), Keos (1571: Kosz, 1610: Koos), Schiket (1571), Warga (1576), Bartok (1610 : Bertok), Toot (1630), Sándor (1673), Babik (1687), Herény (1635- 1773 között), Lukács (1773), Simon (1773).²⁷ Ezek a családok a legutóbbi időkig éltek a faluban, adatközlőim is (néhány kisebb eltéréssel) őket tartják Baraca "eredeti" családjainak. (A felsorolást kiegészítik a Pricz, Gecse, Martinovics, Kosztúr és Révay családdal.)

Adatközlőim szerint a más falvakkal való kapcsolatkeresés egyik gyakori oka: a házasságkötés a baracaiakat nem motiválta, nem szerettek más faluból feleséget hozni. ("*Minék menjünk más faluba szénáért, ha itthon szalma van*"). Az anyakönyvi bejegyzések viszont nem homogenitást mutatnak, hanem azt, hogy azok a falvak képezték Baraca házasodási körzetét, amelyek nem szomszédosak ugyan vele (hiszen a szomszéd falvak többsége református), de viszonylag közeli és katolikus vallásúak: Méhi, Cakó, Velkenye és az egyetlen katolikus szomszéd: Füge. A házastárs személyét nemzetisége és vallása, ezen belül pedig társadalmi - gazdasági hovatartozása határozta meg. Idegen faluból származó

²⁴ A sokat sejtető fejezetcím ellenére nem törekedtem arra, hogy számszerű, mérhető eredményekkel támasszam alá adatközlőim, beszélgetőtársaim visszaemlékezéseit. Ezúttal azt sem kívánom elemezni, hogy egy-egy, Baracával kapcsolatot tartó település fizikai jelentősége mennyiben tér el, eltér-e egyáltalán annak mentális jelentőségétől. Mindezt azért tekintem munkám szempontjából kevésbé hangsúlyosnak, mert annak fő célját – a falu elnéptelenedését – konkrétan tárgyaló fejezetek számszerű adatokra épülnek a lakosság elvándorlását tekintve, amely számsorok mindamelllett a környező és távolabbi települések fontosságát, vonzó vagy taszító voltát, egyúttal mentális jelentőségét is jelzik.

²⁵ Ila Bálint 1944. 2. 78.

²⁶Többek között: Bálint Sándor 1998.2.423.

menyecskék Baracán azt szokták meg legnehezebben, hogy sokkal többet kellett dolgozniuk. (Ennek okaira az önjellemzésnél még kitérek.)

Baraca gazdasági jellegű kapcsolatai a vásártartó helyekkel és azokkal a falvakkal épültek ki, amelyekből bér munkára - elsősorban aratni, kaszálni- jártak Baracára. A nagyobb gazdák aratókat - a falubelieken kívül - szinte csak Dereskből fogadtak, kaszálni pedig csakóiak jártak.

A baracaiak rendszeresen a rimaszombati, tornaljai, rimaszécsi vásárookra jártak. Ezek a helyeken is, mint - Nagy Molnár Miklós szerint - általában, évente négy vásárt tartottak, volt tavaszi, nyári, őszi és télvégi vásár.²⁸ Adatközlőim a rimaszécsi vásárok időpontjára emlékeznek legpontosabban: Vízkereszt, József, Zsófia és András vagy Szent Mihály napja. A háborús időkben Sajógömörre, sőt Szepsibe és Kassára is jártak a baracai gazdák remundavásárra. Egyébként (a remundavásárokon kívül is) lovat, sertést, malacot szoktak a leggyakrabban eladni, ritkábban (háromévenként) szarvasmarhát. Nagyon gyakran vásároltak lovat, olykor szarvasmarhát és persze ruhaneműt. Az asszonyok a legtöbb családból heti két - három alkalommal hordtak tejet, tejterméket, hetente egyszer pedig csirkét a tornaljai piacra, de nem egy esetben a piacra járást rövid idő után egy - egy családdal kötött megegyezéssel (általában tornaljai zsidó családdal) cserélték fel. Baraca a hegyvidéki szlovák árusoknak volt felvevő piaca. Adatközlőim nem emlékeznek rá, hogy pontosabban honnan érkeztek, de minden évben megjelent az említett vidékről a faluban szerszámnyél - készítő, orsós, drótos, köszörűs, olvasójavító (!), esernyős. Nagyjából az 1920-as évek végéig a dereski és mellétei fazekasok is rendszeresen felkeresték Baracát eladásra szánt edényeikkel.

A falu társadalmának legszegényebb rétege ipari munkára egy időszakban (a 20. század első évtizedében) az ózdi gyárba járt, akinek pedig volt szekere, az fuvarozott Vályból Tornaljára. Mindez kevesekre volt jellemző, mert csaknem mindenki talált a faluban munkát.

Közös föld-, legelő- vagy erdőbirtok más faluval nem kapcsolta össze Baracát, közös nyáját sem tartott. Csupán Fügét kapcsolta valamennyire Baracához az, hogy az "*egyház földje*" közös volt, mert Füge filiája Baracának.

Az 1940-es évek kezdetétől akadtak Baracán felsőbb iskolában tanulók, ők Tornaljára, majd Rimaszombatba jártak.

Gyógyvizei miatt a második világháborúig a baracaiak Csízbe, Lévártra és Várgedére jártak.

Más falvak báljaiba Baracáról szinte csak legények jártak, s az ottani fiatalok is

²⁷ Ila Bálint 1944. 2. 78-79.

²⁸ Nagy Molnár Miklós 1985. 135.

szívesen jártak ide: Runya, Zsíp, Hanva, Radnót, Iványi, Füge. (Adatközlőim szerint ezekben a falvakban nem volt cigánybanda, azért szerettek Baracára járni). A cakóiak azok, akiket nem szerettek, verekedőseknek tartották őket. A református falvak fiataljaival soha nem okozott összetűzést a vallási különbség.

Mivel Baraca mindig erősen vallásos falu volt, egészen a közelmúltig, rendszeresen jártak nagyobb, távolabbi búcsújáró helyekre is, elsősorban Egerbe és Mátraverebélyre. (Az idősebb generáció gyalog, későbbi időkben, a fiatalabbak autóbusszal.) A második világháborút követő elcsatolás ezen a kialakult renden annyiban változtatott, hogy az említett búcsúk mellett Rozsnyóra, Détérbe, Barkára is kezdtek járni. Az 1980-as évektől a megfogyatkozott lakosságra ilyen szempontból mindig az éppen Baracán szolgáló plébános volt hatással, miatta jártak el egy-egy rövidebb időszakban az uzapanyiti, az uhornai búcsúra, de csak a megszokott alkalmak mellett, azokat újabbak soha nem szorították ki. *"Még régi csehek alatt is (az első Csehszlovák Köztársaság idején), a határon átszökve is jártak Egerbe Fájdalmasra."* Processzióval egyedül Csízbe jártak Baracáról. Az 1950-es évektől autóbusszal, autókkal, de szervezeten jártak - kb. 1985-ig - magyarországi és szlovákiai búcsúkra egyaránt.

Sentháromság vasárnapján a templombúcsú alkalmával minden baracai családhoz eljártak, eljárnak ma is rokonaik, de a szentmisére rajtuk kívül a filiális helyzetű falvak népe és a faluból elköltözöttek nagyobb része is.

Adatközlőim viszonyulása falujukhoz, véleményük annak népéről nagyon pozitív, szavaik azt tükrözik, hogy falujuk valamennyi környékbeli falunál "különb".

"A baraciak dolgozabbak, spórolósabbak, helyesebbek a szomszédoknál. Sokat adnak a divatra, rendre. Máshol minden mindegy. Füge, Bátka, Cakó sem hasonlít. Esetleg Bátkában, Radnótban dolgoztak annyit, mint Baracán, mert nagy volt a határ, sok volt a föld. De már Fügében az asszonyok nem dolgoztak, Cakóban sem. Most már Baraca el van maradva..."

"Öltözésben, házirendben is kitűnt Baraca. Rókacicáról lehetett a baraci lányokat megismerni. A bunda is ilyen baraci dolog.²⁹ A fényes plüsskendőt is szívesen hordták a baraciak. Ékszert is sokat hordtak."

Konkrétan összehasonlítva más falvakkal így beszéltek róla: *"Cakó: muszka Cakó. Füge: vegyes nép az áttelepültek miatt.³⁰ Se nem olyan dolgozók, se nem olyan vallásosak. A cakóiak dolgozabbak a fügeieknél. Baracához Cakó jobban hasonlít ilyen téren, de ott sem*

²⁹ Ld. a Képmellékletben szereplő 9. képet.

³⁰ A második világháború utáni "lakosságcsere- akció" révén költöztek Fügébe mátraalji szlovákok, rájuk

volt sok föld. Baracán a sok föld miatt muszáj volt dolgozni. Két falunak se volt annyi! Gazdag falunak is számított! Cakóból is jártak ide napszámba kaszálni."

" Magyar falu, magyarok lakják a falut, palócnak mondjuk magunkat. A barkók mások, Péterfala fele. A dereskiek megint mások. Másképp beszélnek, de a kendőt egyformán kötik: hosszú szögre. Velkenyén is, Szécsben is hasonlított a beszéd is, a kendő kötése is a dereskiekhez és a barkókhoz. Már a fejükről is meg lehetett ismerni őket. "

"Rendezett, szabályozott falu volt. Már a nagyapámtól is hallottam, hogy nagyon sokat köszönhet a jó papoknak, kántortanítóknak."

Nem csupán erősen vallásos, hanem "nagyon dolgozó is volt. A más faluból (Cakóból) idejött asszonyok tudták összemérni, hogy mi a különbség a két falu között. Ott az asszonyok nem dolgoztak annyit. Itt férfimunkát is végeztek. Ha ekekapáztak, az asszony vezette a lovat, az istállóban is az asszony etetett. Ahol kisebb a határ, mert volt uraság, kevesebb jutott. Itt már a tizenhárom éves gyerek is mindig dolgozott. Mindenkibe belenevelték, hogy milyen dologért, például egy marháért mennyit kell dolgozni. Most ezért dolgozunk, most ez kell. A szövetkezet idején már nem tudtak földre dolgozni, akkor kezdtek házra. Esetleg Bátka, Radnót mérhető dolgosságban Baracához. "

Baracát a környező falvak népe "sáros Baracának, de "híres Baracának" is nevezte.³¹ Búcsúját "varnyúbúcsú"-nak nevezték, adatközlőim szerint azért, mert abban az időben (pünkösöd után egy héttel) a vendégeket még nem tudják csirkehússal kínálni, csirke még nincs, varjú viszont már van. Más falvak népe gúnyolódva "baraci pirítósnak" nevezte a baracaiakat. Adatközlőim szerint - B. Kovács István véleményétől eltérően - ezt a nevet a templomfestőknek köszönhetik, akik a 20. század elején (1912-ben) dolgoztak a faluban, naponta más-más családnál reggeliztek, de túl sok helyen kaptak pirítóst, ezért -"hálából"- a templom mennyezetére kenyérszelet formájú díszítés került.³² A kölcsönös csúfolódás a cakóiakkal párbeszédesebb formájú falucsúfolóig "fajult":

"Vegyül a sár a kavacsval"-Cakó,

"De a muszka is a magyarral"-Baraca válasza.

A sajjögömöriekről a közös tornaljai piacozás révén alakult ki a baracaiak véleménye: "görhösök, még a görhőt is árulják a piacon." Önmagukhoz képest egyik falu népét sem

vonatkozik a megjegyzés.

³¹ A környező falvakban nem végeztem olyan felmérést, amely ezt igazolná, az állítást adatközlőim visszaemlékezésére alapozom, amelyek olyan helyzetekre vonatkoznak, melyek során a falun kívül, pl. vásárban, utazás közben ismerkedtek meg más falubeliekkel, akik ilyen megjegyzésekkel nyugtázták adatközlőim lakhelyüket is megnevező bemutatkozását.

³² B.Kovács Istvánnak az a véleménye, hogy a környezettől elütő katolikus vallás jelképének tekinthető szentségtaró miatt nevezik így a katolikus falvak népét, Gömörben más esetben is, pl. Balogfala esetében. B. Kovács István 1999. 117.

tartották elég beosztónak, elég spórolósnak, de csak a zsípiekről fogalmazták ezt meg: "*csurog, mint a zsípi zseb*". A rásiakat Baracán is mindig felemlegették (a többi környékbeli faluhoz hasonlóan), ha ügyetlenséggel találkoztak: "*viszi keresztbe, mint a rásiak a létrát*".(Az erdőben.)

Adatközlőim jellemzése szerint tehát Baraca a vizsgált időszakban egy nagy határu, jól gazdálkodó, szabályozott közösségi életű, vallásos, szembetűnően dolgozó falu volt, amelynek életét legerősebben a munka határozta meg, és ezáltal mások megítélésében is ez vált elsődleges értékmérővé.

2. 3. A falu belső társadalmi tagoltsága

Ma már közhelyszerű tény az, amit Erdei Ferenc egyik munkájának már címével is kifejez: a parasztságot nem lehet homogén társadalmi rendnek tekinteni, az maga is társadalom, még akkor is, ha alávetettségében egységes volt.³³

Baraca az "önellátó" falvak közé tartozik, társadalmának tagoltsága soha (az adatközlőim emlékezetével elérhető időn belül) nem volt nagyon éles, a rétegek közötti gazdasági különbségek nem egymás közötti ellentétet szültek, inkább olyan együttműködést, amely révén egy-egy munkafolyamatban az eltérő gazdasági helyzetű családok éppen a szükséges mértékben egészítették ki egymást.

A falu társadalmának bizonyos tekintetben máig érzékelhető megosztottsága a volt jobbágyok és nemesek közötti válaszfal mentén érzékelhető. Faggyas István vidékünk kismemességével foglalkozó munkájában rámutat arra, hogy ez az elkülönülés a településrendben is nyomot hagy.³⁴ Lajos Árpád a szintén megyebeli Szuhafüről közli, hogy a nemesek a falun belül elkülönülten laktak.³⁵ Faggyas István mellett Szabó László ó- nagyobb egységre, a palóc vidékre vonatkozóan - hívja fel a figyelmet arra, hogy egy-egy falun belül a nemesi különállás a telekrendszeren kívül a határhasználatban is megmutatkozik.³⁶ Paládi - Kovács Attila a paraszti társadalmon belül élő kismemesek vizsgálatával jut ugyanerre az eredményre. A paraszt-nemes megosztás határbeli jelenlétét éppen 1980-as baracai gyűjtésének adataival támasztja alá: "Baracán is elkülönültek a határban a nemesek és a parasztok birtokai. A faluhoz közeli, jó szántóföldek nemesi tulajdonban voltak, erdeje

³³ Erdei Ferenc é.n.

³⁴ Faggyas István 1988.19.

³⁵ Lajos Árpád 1979.

³⁶ Szabó László

csupán a nemességnek volt. A Nemes szög lakóinak és az úrbéreseknek a legelői, itatóhelyei, csordái, disznónyájai is elkülönültek. A sertések kondáit gyakran nemesi hadak szerint szervezték.³⁷

Adatközlőim mindezt kiegészítették azzal, hogy a nemeseknek házaik és a patak között külön útjuk volt, párhuzamosan a ma a patak másik oldalán futó úttal. Pintér István Dél-Gömör településnéprajzi viszonyait vizsgálva jellemzőnek találja a 12-13. században települt falvakra azt a településformát, amelyben a patak mellett kissé távolabb épülnek a házak, és közöttük mintegy 50 m széles sáv marad, amit leggyakrabban kertként, rétként hasznosítanak.³⁸ Esetünkben ebből a sávból lett út, a falu másik, nem nemesek - lakta részében pedig valóban kertnek törték fel. (Mára már az egykori Nemes szögben is beépítették.) Ez az út abba a határrészbe vezetett, amelyben a nemesek földjei voltak, ennél fogva mások nem is használták, "*másnak nem volt arra járókája*". A különállás abban is megmutatkozott, hogy a nemesek külön csordást tartottak, külön házat is tartottak fenn neki, amelynek helye valamennyire ma is elkülönül a falutól, a nemesi határrész közelében. Az 1920-30-as években ez már nem volt jellemző, és mivel a legelők paraszti tulajdonban voltak, kihajtott állataik után megszabott összeget fizettek az úrbéri alapba.³⁹ A nemesi birtok tartozékai tekintetében is különbözött a parasztitól, csak ehhez tartozott erdő, ugyanakkor kevesebb rétjük volt. A nemesi földek a következő dűlőkben feküdtek: Határ - völgy, Pál - völgy, Peres - oldal, Verő, Gyalogút, Szőlő, Bíró - kút, Lúzsok, Csílik. Adatközlőim szerint ezek a határ legjobban termő részei, de emellett egy - egy nemesi birtok értékét az is növelte, hogy kevesebb, de nagyobb darabokból állt. Olyan is volt a nemesi birtokosok között, akinek birtoka "egy testben volt". Ez behozhatatlan előny egy kb. 70 darabra tagolódó paraszti birtokkal szemben.

Adatközlőim a birtokok fent említett adottságain kívül az életmódban, viselkedésben, gazdálkodásban, semmi egyéb tekintetben nem láttak különbséget nemesek és parasztok között. Paládi-Kovács Attila kutatásai során azt figyelte meg, hogy "...a kismemesek utódai jobban kedvelték a csikónevelést, a tinónevelést, a kupeckedést, de még a juhászatot is, mint az aratást, kaszálást."⁴⁰ Az állattartás fontosságára kismemesi családból való adatközlőim is utaltak, de pusztán ezzel (Baraca esetében legalábbis) nem igazolható, hogy ez nemesi sajátosság. Házasságukra adatközlőim szerint nem jellemző az endogámia, ám az

³⁷ Paládi-Kovács Attila 1981. 166.

³⁸ Pintér István 1986. 17.

³⁹ Arra, hogy eredetileg, a külön tartott pásztor idejében volt-e legelőjük, sem a forrásokban, sem adatközlőim emlékezetében nem találtam megbízható adatot. Elképzelhető, hogy volt legelőjük, de később feltörték, de az is lehetséges, hogy Baraca határában csak a sertéseiket tartották, azokat pedig makkoltathatták saját erdeikben, esetleg a szarvasmarhát más, távolabbi helyeken legeltették.

anyakönyvi bejegyzések a 20. század első két évtizedéből még erről tanúskodnak. Különállásuk tényét adatközlőim még azzal igazolták, hogy emlékezetük szerint falugyűlésen mindig külön ültek, csak egymással beszéltek meg közös ügyeiket. Egy ilyen alkalommal született egy határozat, amelynek értelmében az egyik nemesnek a többiek nem engedték meg, hogy nemesi dűlőben parasztnak adjon el földet, hiába kínált érte egy tehén árával többet.

A nemesek viselkedésében más falubeliek nem éreztek sem tartózkodást, sem rátartiságot. *"Voltak különözők. De ez nem nemesi tulajdonság. Mindig voltak kevély emberek. Köztük is. Nemes is elment például bandába a szegényekhez, ha normális volt. Társadalmilag nem volt különbség, csak vagyoniilag. Nemes lány táncolt ugyan zsellér fiúval, de férjhez hozzá nem ment."* Származásukról, családjá nemesi eredetéről egyik adatközlőm a következőket mondta: *"A nemes embernek akármennyi gyereke volt, az mind nemes maradt. Így alakultak ki a szegényebb nemesek. A nemességet valamiért kiérdemelték. A nagyapám testvére emlegette, hogy a Pricz család kutyabőrét egy ládában tartották."*

Tehát a nemesek a falu belterületén lakóhelyük tekintetében, a határban pedig birtokaik helye szempontjából különültek el az úrbéresektől. Nemesi birtok volt eredetileg az összes erdő. A nemesi határrészekben csak a Koós, Pricz, Kovács, Pozsgay, Orbán, Gecse és esetleg az emlékezettel elérhető idő előtt kihalt kisenemes családok birtokoltak. A 20. század első felében ezek a viszonyok átrendeződtek, sok birtok gazdát cserélt, olykor több tulajdonos kezébe ment át. Pl. 1928-ban Hanváról költözött Baracára a Herczeg család, akik Gecse Bálint 60 holdas nemesi birtokát vették meg portájával, házával együtt. (Holdanként 2000 koronáért.)

A különállás tényére legtovább a gazdálkodás emlékeztetett, nem is csupán a birtokok helye szempontjából, hanem pl. a hordás és géplés munkaszervezeti formájával is. Természetesen azoknak a családoknak volt célszerű együtt hordani és gépelni, akik birtoknagysága kb. egyforma volt, ám ugyanilyen fontos szempont volt, hogy földjeik ne a falu két különböző végén legyenek, hanem egymás közelében, azaz nemesiben birtokló soha nem hordott együtt „úrbéressel”. Ennek megfelelően két rakodó és két cséplőgép volt a faluban.⁴¹

A Baracán nemeseknek tartott családok közül a Koós család nemesi voltának említése a legkorábbi, Ila Bálint 1703- ból említi, mint Baraca "armálista és egytelkes nemességét".⁴²

⁴⁰ Paládi- Kovács Attila 1981. 171.

⁴¹ Rakodónak Baracán azt a helyet nevezik, ahová a keresztekben álló termést összehordják és kazlakba rakják, majd ugyanitt gépelik ki.

⁴² Ila Bálint 1944. 2. 78.

Illésy János jóval későbbi összeírásában már szerepel a Gecse, a Kovács, a Posgay család is.⁴³ Ugyanezeket a családokat Forgon Mihály hatalmas levéltári anyagot feldolgozó munkájában is megtaláljuk.⁴⁴

Több tudományág művelői egybehangzóan állapították meg, hogy vidékünkön a széles nemesi réteg kialakulása több tényezővel magyarázható. Szabó László néprajzi szempontból közelítve a kérdéshez arra az eredményre jut, hogy a megyénkbe és vele szomszédos területekre a török elől felhúzódó alföldi nemesség a gyarapodás egyik oka, akik családjai annyira szerteágaztak, hogy a békésebb időkben is számszerűen növelték a gömöri (és más felvidéki megyebeli) nemesek számát. Másik fontos tényezőként a katonaság (szükség esetén) nemesítéssel való utánpótlását említi. E tényezőknek köszönhetően 18. század végén a palóc vidéken a nemesek az összlakosság 6,4 %-át teszik ki, míg az országos átlag 4,6%.⁴⁵

Szabó István történész szemszögből vizsgálva a kérdést megállapítja, hogy a jobbágnemesítések utáni időszakban "nemességünknek (...) csak 25-30 %-a volt birtokos, a többi, tehát az egész nemességnek kb. kétharmada, birtoktalan, szegény kisnemes volt." Ő hívja fel a figyelmet arra is, hogy nemesek tömege élt jobbágytelken, az 1828-as nemesi összeírás szerint 4170.⁴⁶ Ezeket a jobbágytelken élő, tulajdonképpen a jobbágyokéval megegyező életmódot folytató kisnemeseket nevezi a szakirodalom armálistáknak, akikkel kapcsolatban általában azt is megjegyzi a szerzők, hogy a nemeslevél, az armális önmagában nem volt elegendő az életmód megváltoztatásához, nem is hozta azt magával, mivel a nemesítés csak a személyre vonatkozott, a birtokra nem. "Mínt hogy a paraszttelek nemesi birtokká a földesúri szolgálat megváltásával s a jobbágy megnesemesítésével sem válhatott, a közhatalom a telek után továbbra is adóztatta őket."⁴⁷

Varga János a jobbágy hűségét is említi a nemesítés lehetséges okai között.⁴⁸ Ugyanitt áttekinti a nemesítés folyamatának állomásait is.⁴⁹ A többi szerzővel összhangban ő is megállapítja, hogy a nemesítés folyamatának egyik állomása sem, az armális megszerzése

⁴³ Illésy János 1902.

⁴⁴ Mihályfalusi Forgon Mihály 1997.

⁴⁵ Szabó László 1989. 252.

⁴⁶ Szabó István 1941. 53. 71.

⁴⁷ Szabó István 1941. 52.

⁴⁸ Varga János 1969. 247.

⁴⁹ Varga János példái között baracai is szerepel. Említi, hogy a baracai Kós Gáspár 4 évre nyújtott 400 forint hitelt a péterfalai Tóth famíliának, aminek fejében megígérik, hogy: "négy esztendeig jámborul szolgáljuk jobbágyul, minden bú és bosszúság nélkül", sőt azt is megfogadják, hogy armálist nem szereznek uruk tudtán kívül, és visszatérnek abban az esetben is, ha "Péterfalának az török elől futamodása lenne". Az örökös jobbágyság vállalásának tényét 1668-ban rögzítették, majd egy 1669-es feljegyzés már arról szól, hogy: "A Kós-testvérek 1669-ben 450 forint és 6 pár cipő ellenében Péterfalán (Gömör) egyszerre a szabad emberek közé emelték az egyazon telken élő Tóth Miklóst feleségével, annak Mihály, János, István és Ferenc nevű testvéreivel és azok Gáspár, János, Anna, János, Pál nevű gyerekeivel együtt." Varga János 1969. 209. 247.

sem változtatott az életmódon.

Révay József Tajna nemes családjait vizsgálva jut ugyanerre az eredményre.⁵⁰ Mindez adatközlőim visszaemlékezését igazolja, akik nemesek és parasztok között nem láttak életmódbeli, sőt viselkedésbeli különbséget sem.

Paládi-Kovács Attila hívja fel a figyelmet arra, hogy a kishemesek és a volt jobbágyok egymás mellett élésében (egy-egy településen belül) nem csupán az integrálódás, hanem legalább ennyire a differenciálódás törekvései is érvényesültek. Ezért nem véletlen körökben az erősebb származástudat (a kutyabőr őrzése), a házasodásban mutatkozó, a lokálissal gyakran összeegyeztethetetlen endogám tendencia, a gazdálkodásbeli (esetleg azon belül az értékrendben mutatkozó) különbségek, a lakóhely szerinti elkülönülés.⁵¹

Szabó László szerint a vegyes (kishemesi- jobbágyi) falvakban (pl. Tarnaleleszen, Egerbocson, Rimócon) természetesnek tekintették, hogy a falu előljárósága a nemesek közül került ki.⁵² Ez a tendencia Baracán is megfigyelhető volt, de - a Szabó László által említett falvakhoz hasonlóan - összeegyeztették a falu leggazdagabb családjainak ilyen jellegű kiemelésével, ami viszont gyakran nemes családokkal esett egybe. Az adatközlőim emlékezetében megőrződött (és a szüleitől hallottakkal megtoldott) falusi bírók sorában az 1940-es évekig csak egy nem nemes családból származó személy szerepel, aki viszont az egyik legnagyobb birtokon gazdálkodó ember volt a faluban. A Pesty Frigyes kérdőívére adott válasz is alátámasztja a nemesek e kiemelt szerepét, a bíró és a hites is nemes.⁵³ (Vezetékneve alapján azon családokból valók, akik a nemesi határrészekben birtokoltak.)

Baracán tehát a falusi társadalom két erősen elkülöníthető rétegét jelentették a volt jobbágyok és a kishemesek. A mindennapok gyakorlatában az ilyen szempontú (ön)besorolásnál meghatározóbb volt a birtoknagyság, a gazdasági felszereléssel és munkaerővel való ellátottság, amely a rétegneveket is kialakította, figyelmen kívül hagyva a nemesi - jobbágyi eredetet.

Baraca falusi társadalmának minden rétege jobbágyi eredetű, ennél fogva rájuk is érvényes Pintér István megállapítása, miszerint "a jobbágy üzemszervezetének és egész gazdálkodásának alapja és központja a telek volt".⁵⁴ Maksay Ferenc szerint ennek alapján tartották számon minden község határának szántóföldjeit, és ezen tarozékokkal adtak-vettek a korai középkor óta minden telket.⁵⁵ Ez a rendszer annyira megszilárdult, hogy a folytonos

⁵⁰ Révay József 1942. 63.

⁵¹ Paládi-Kovács Attila 1981. 164-169.

⁵² Szabó László 1989. 273.

⁵³ Pesty Frigyes 1864.

⁵⁴ Pintér István 1986. 19.

⁵⁵ Maksay Ferenc 1973.2.259.

osztódás ellenére is - Baracán egészen az 1950-es évekig - mértékegységül szolgált. Esetünkben fennmaradását támogatta az is, hogy a falu határa tulajdonképpen tagosítatlan maradt. Ezt Tagányi Károly a földközösségre vezeti vissza hozzáteszi, hogy az ilyen keretek között gazdálkodó közösség szinte teljesen egymásra van utalva, minden apró részlet tekintetében meg kell egyezniük.⁵⁶ A paraszti birtokok- adatközlőim emlékezetében ma is élő- összetevői semmi jelét nem mutatják tagosításnak, még annak "legenyhébb" változatának, a "dülős tagosításnak" sem.⁵⁷ Ez alól csak az egyházi birtok, a mindenkori plébános 100 magyar holdja képez kivételt, ez a birtok ugyanis egy darabban van. A paraszti birtokok tartozékai közül (természetesen) ugyanez volt a helyzet a legelővel, tulajdonképpen senkinek nem volt legelője, csak legelőjoga. Földje nagyságának függvényében legeltetett meghatározott számú állatot az osztatlan községi legelőn. A legelő mennyiségét az úrbérrendezés alkalmával sem szabták meg pontosan, csak azt írták elő, hogy "...amennyire a terület megengedi, elegendő bocsáttassék a jobbágyok rendelkezésére."⁵⁸ A paraszti dülőkben birtoklóknak ilyen, osztatlan 100 holdas erdejük is, de nem a baracai határban, hanem a Túroc - völgyi Borosznokon, ezért (a nagy távolság miatt) soha nem tudták felhasználni. Ezekről eltekintve a földbirtokok tulajdonosai mindig megoldhatatlannak tartották, adatközlőim ma is annak tartanak az igazságos egy tagba tagosítást, ugyanis a határbeli paraszti dülők: Hegyoldal, Körte - völgy, Bódi - oldal, Bába - hegy, Tó, Nagy ortás, Kis - oldal, Tőke, Kiszí, Agyaggödör, Lapác, Kerek máj, Borzás, Káposztáskert, Balota földje nagymértékben tér el egymástól.⁵⁹ Valószínűleg Mária Terézia úrbérrendezése nyomán ma is az egész telki állomány nagyságához viszonyítva nevezik meg a birtokokat, egy házhely, egész házhely, házhely jelent 48 magyar holdat, fél házhelynek nevezik a 24 holdas birtokot, 12 hold a negyedrész, 6 hold a nyolcadrész.⁶⁰ Ila Bálint szerint az úrbéri bevallások Baracán az egész telekhez járó helyföld nagyságát 30 pozsonyi mérőben adták meg.⁶¹ Felhő Ibolya az egész megyére vonatkozóan osztályba sorolás alapján, holdban adja meg az egész telekhez

⁵⁶ "...minden tagosítatlan határban egy darab történet fekszik kinyitva előttünk a maga művelési rendtartásaiban, felosztásaiban, dülőiben, parcelláiban, azoknak terjedelmében, elnevezéseiben, stb."

Tagányi Károly 1949. 34. ,idézet: 22.

⁵⁷ Simonffy Emil 1965.

⁵⁸ Für Lajos 1972. 109.

⁵⁹ Külön tartják számon, mert később, csak a századfordulón vették meg a falusiak (Stefanovics Béla, Tóth Jánosné, Cs. Koós István, Koós Zoltán, Lukács Béla, Bodnár Géza) a Fáyé nevű dülő földjeit Fáy Viktortól. Még inkább elkülönítik a falu határából a "tótok földjét", "tótok erdejét", amelyeknek Breznó környéki származású szlovák telepesek a tulajdonosaik, akik átmenetileg az első világháború után kerültek a faluhoz tartozó pusztákra.

⁶⁰ A megnevezések megegyeznek más falvakéval, de a házhely nagysága eltér azokétól.

Pl. Nagyvisnyó

Nagy Benjámín 1960.81

Vámosmikola

Szabó István- Szabó László 1977. 452.

tartozó szántó nagyságát: 1. osztály: 24, 2. osztály: 26, 3. osztály: 28, 4. osztály: 32 hold.⁶² Valamennyi paraszti birtok a fenti dűlőkben, az össznagyságnak megfelelő darabokban feküdt, tulajdonképpen mindenkinek mindenütt volt földje.

A legelő és erdő osztatlan birtoklásával kapcsolatban adatközlőim nem tudnak a szakirodalomban több helyről is közölt közbirtokosság működéséről, szabályairól.⁶³ Annyi azonban bizonyos, hogy egy nyolcadrészes birtok után évente egy szarvasmarhát vagy két kisebb üszőt lehetett a legelőre kihajtani, és ha valaki ennél (a birtoknagyság - meghatározta számnál) többet hajtott ki, 300 koronát kellett fizetnie az "úrbéri alapba". (Az 1930-as években.)

A birtok másik szántón kívüli része, a rét egyéni tulajdon volt, mindenki birtokának bizonyos hányada. Általában a dombos fekvésű szántók laposabb részei voltak a rétföldek. Egy 3 holdas rét, kétszeri kaszálás esetén, 4 lónak (egy évre) elegendő szénát adott.

A szántóföld művelését egészen 1953-ig, a szövetkezet megalakulásáig a nyomáskényszer szabályozta.

Baracán a falusi társadalom minden rétegét a fenti földbirtokviszonyok alapján különböztették meg. Kisparasztoknak nevezték a 6-12 holdas gazdákat, középparasztoknak a legalább 24 holdasokat és a még 48 hold alatti nagyságú birtokosokat, a sokkal 48 hold fölöttieket pedig nagy vagy rendes parasztoknak, de gyakrabban használták a nyolcadrészes, negyedrészes, stb. kifejezéseket. Mindegyik rétegre jellemző, földbirtokának nagysága mellett, hogy milyen gazdasági felszerelése, milyen háza, udvara, milyen állatállománya volt. E rétegződés alapján kezelte a faluközösséget az egyház is, amit az 1814-es egyházlátogatási jegyzőkönyv sorai jeleznek:

"A baraccai plébánosnak megállapított jövedelme a következő: úgy az anya, mint Füge leányegyházban mindenegyes egész szántóval bíró hívótól van évente 3 killa búzája, egy killa zabja, egy csirkéje és egy kisszekér fája. Azon kívül Baracza és Füge hivei a Méhiben őrzött kanonika vizitáció szerint tartoznak adni egy ártány váltságdíjába 5 rajnai forintot. Hasonlóképpen 12 font vaját és egy mázsa sót, a mit 10 forintra váltanak meg. Ágybérből: minden egyes földműves úgy az anya, mint Füge filiális egyházban a kinek egész szántója van (azaz 4 drb marhától fölfelé meg nem határozott számig bírván) fizet évente 3 pozsonyi mérő búzát és egy pozsonyi mérő zabot és egy szekérfát és egy csirkét. Fél

⁶¹ Ila Bálint 1976. 454.

⁶² Felhő Ibolya 1957. 218. Ugyanitt ismerteti az egész telek után járó rét nagyságát is, kaszásokban mérve: állandóan kaszálhatóból: 8, olykor kaszálhatóból: 10, nem kaszálhatóból: 12.

⁶³ Pl. Jóscai Gizella 1976.

Nagy Molnár Miklós 1990.

Alsó László 1928.

szántóval rendelkező (azaz 4 drb marhánál kevesebbel bíró) fizet 1 1/2 pozsonyi mérő buzát és 1/2 pozsonyi mérő zabot és egy csirkét és egy szekér tűzifát. A zsellérek ezen területeken 3/4 pozsonyi mérő rozst és egy csirkét adnak."

Anton Špiesz a Gömör nyugati részének birtokviszonyait az úrbérrendezés idején és annak szempontjából vizsgáló írásában Baracáról valójában ugyanazt állapítja meg, amit Szabó István és Szabó László az alföldi területek jobbágyi függőségéről, hogy az tulajdonképpen nem is volt, már a jobbágyfelszabadítás előtt sem. Egyezség alapján az egri káptalan 16 baracai jobbágya évente 200 arannyal megváltotta valamennyi jobbágyi szolgáltatását.⁶⁴ Az úrbérrendezés korában Baracán papírra vetett parasztvallomás így jellemzi a falut: „Ezen helységnek szántó földgyei három nyomásra vannak fel osztva.(...) Az rétek kétszer kaszálók. Heti vásárok mind egy három - négy mérföldnyire esnek helysegekhez úgy mint Rosnyon, Jolsvan, Rimaszombatban és Miskolcon. S alkalmas úton járhatnak és ot mindent el adhatnak s vehetnek is. Legeltető mezzejek elegendő vagyon. Iható vizek is vagyon. Épületre s tűzre való fájok az földes uraságok engedelméből elegendő vagyon. Makjok midőn megterem az uraságok engedelméből határjokban elegendő lehet. Kirallyi tizedet nem adnak. Gyümölcs es zöldsék termő kertjei vajmi keves vagyon. Sót Tokajbul hordhatnak amellyel kereskedhetnek is. Nagy jó bort termő szőlő hegyek közell vannak az hova is kapalni járhatnak. Kender aztató vizek is vagyon. Malmok egy mérföldnyire vannak. (...) ezen helyseghbeliek mind hogy censust egy egy házhelytül fizettek nemes Egri Káptalan részéről 18 rforintokat (...) Pletrich Uram részéről penigh 15 rforintokat, asert semmi egyéb szolgálatot nem tettek. Ezen Helysegeben az Heted dézsma volna szokásban mind azon által ők semmit termésbül nem adnak, mind hogy az fönt írott censusokban igazoltatik, hogy peniglen az Nemes Vgyében más Földes Uraságnak es kilenczedbeli adózás szokásban legyen halotak egyebet adózás fejében nem adnak.,⁶⁵ Ez a viszonylagos szabadság a faluközösség számára lehetővé tette az önrendelkezést, ugyanakkor együtt járt az önállóság minden felelősségével is, ami a földesúr közelében élő, uradalmas falvakétól teljesen eltérő életmódhoz, értékrendhez, közösségi és egyéni magatartáshoz vezetett. Ennek fényében kell értékelnünk a vagyoni alapú, de munkaközpontú besorolást és önbesorolást a falu társadalmának különböző rétegeibe.

A falu társadalmának legfelső rétegét a 70-100 holdas gazdák képezték, de e csoporton belül is legalább két típust különíthetünk el. Azok mellett, akik hosszú idő óta ilyen nagyságú birtokon gazdálkodtak, azok is ide tartoznak, akik a vizsgált időszakra érték el azt a

⁶⁴ Špiesz, Anton 1985. 168.

Szabó István - Szabó László 1977. 444.

birtokkategóriát, azokkal együtt, akik lecsúszóban voltak. E különböző helyzetben élő családok leginkább gazdasági felszerelésük jellegében egyeztek meg. Minden esetben 4 lovat, 6 szarvasmarhát tartottak, utóbbiakat haszonállatokként a tej miatt és eladásra, a lovakat munkaállatokként. Volt egy „nyáriszekerük”, egy kisszekerük, egy trágyahordó kordéjuk, vasekójuk, boronájuk. Ha már hosszabb idő óta voltak nagyparasztok és gondolkodásukkal sem állt ellentétben, elég rugalmasak voltak hozzá, akkor még jóval a szövetkezéssel előtt vetőgépet is vettek. Általában nem ugyanezek, inkább a másféle értékrendűek olykor paradés hámot is tartottak a hétköznapi mellett. Mindkét típusú bővítés csak akkor jellemezte őket, ha volt a családban fiúgyermek. Ha 4 szekerek is volt (az említett három mellett kocsis is, amelyet csak utazásra használtak, a gazdaságban nem), az az udvarukon is megmutatkozott, ugyanis a csűrbe legjobb esetben is csak kettő fért be, a harmadiknak esetleg építettek egy szint, a negyedik viszont csak az udvaron maradhatott, a csűr mellett. Állatállományuk többi része - a sertés és a baromfi - nem világított rá vagy szerinti hovatartozásukra, a legnagyobb gazda is csak két sertést vágott évente, egyet pedig a legkisebb is vágott. Baromfit ez a réteg csak a család szükségleteinek megfelelő mennyiségben tartott. Egyedül őket jellemezte viszont, hogy állandó cselédet tartottak (csak két ilyen gazda volt a faluban). Még így sem volt elég egy ilyen gazdaság munkaereje az aratáshoz, mindig 2 pár arató fogadtak, a kapásnövények földjét pedig részes művelésre (felébe vagy harmadába) adták ki arra vállalkozó falubelieknek. Házaik külseje is kifejezte gazdasági helyzetüket, már az 1930-as években négy ablakos, L alakú házakban laktak, ilyenre bővítették hosszú, két ablakos házaikat. (Ld. a Képmellékletben szereplő 1. sz. képet.) Akik többszöri földvásárlás útján kerültek ebbe a kategóriába, majd építkezésbe fogtak, eleve ilyen házat építettek, de csak az 1950-es években. Az ilyen típusú ház az általános egy szoba helyett két szobával nézett az utcára. A ház belseje sem csupán méreteiben különbözött a szegényebb házbelsőktől, hanem berendezési tárgyainak minőségében is. E társadalmi rétegnél 1900 és 1920 között cserélték ki a menyasszony ládáját és komódját "sifonra". A "plüssdívány" viszont - ennél a rétegnél - már századfordulón (19 – 20. század) hozzátartozott a menyasszonyi bútorhoz. Mindamellet a legnagyobb gazdák is fontosabbnak tartották a háznál az istállót. *"Nem a házra fektették a súlyt, az ólra. Nálunk tiszta téglából van, a ház meg vegyes: téglavályog. Az ól nagyobb is."* A házhoz hasonlóan csűrjük nagysága is jelezte gazdasági hovatartozásukat, kizárólag az ő csűrjeik voltak kétfiókosak. Adatközlőim az 1930-as évekbeli gazdák és birtokok közül a következőket sorolták ebbe a kategóriába : Varga János(?), „Bodó” Martinovics József (100 hold), Pricz Árpád (60 hold), Koós Antal (30, majd kb. 70 hold), Martinovics István (60

⁶⁵Magyar Országos Levéltár C59 4166- 4172 /7.

hold), Koós István (40 hold, majd ismeretlen nagyságúra növelte), Tóth József (40 hold, majd házasság útján a 30 holdas Tóth János lányával: 70), Bartók Mihály (45 hold), Gecse Bálint (majd Herczeg István, aki megvette a birtokot, 60 hold), Koós Zoltán (100 hold), Lukács István (60 hold). Mindig ebbe a kategóriába tartozott a baracai plébános is, aki 100 holdon gazdálkodhatott.

A középparasztok, "jobb gazdák" közé sorolták adatközlőim a 12-től 40-48 holdig terjedő birtokon gazdálkodókat. A 12 holdasok gazdasági felszerelése a következőkből állt össze: kisszekér, trágyahordó szekér, nyáriszekér, vaseke, borona. Állatállományuk: egy pár ló, 2-3- szarvasmarha. Felszereltség és állatállomány tekintetében is megegyeztek a 40 holdas gazdákkal, ugyanis kevesebb darabból álló gazdasági felszereléssel és állatállománnyal nem lehetett földet művelni, ezek a legkisebb földdarab megműveléséhez is nélkülözhetetlenek voltak. Ezek a gazdák (12 holdasok) nem tartottak sem cselédet, sem aratót nem fogadtak. (A 40 holdasok közül néhányan fogadtak egy-egy pár aratót vagy egy-egy félkezeszt.) Házuk, ismét a 40 holdasokkal megegyezően három helyiségből állt (emellett hambár és istálló is volt), de berendezési tárgyaik csak annyiban tértek el a nagyparasztokéitól, hogy nem volt a szobában tükrük. Természetesen az istálló az ő esetükben is fontosabb volt a háznál jobb anyagból építették. Udvarukon - ha kint kellett állniuk sem - nem építettek külön szint valamelyik szekérnek, csűrjük pedig csak egyfiókos volt. Családi gazdaságuk nem alkalmazott bérmunkást, ezért amikor külső munkaerőre volt szükségük, hasonló helyzetű és birtokú családokhoz, ha megfelelték ezeknek a követelményeknek, akkor a komákhoz fordultak, társultak egy-egy munka elvégzésére, mindkettőjüket közösen végezték. Adatközlőim a következő gazdákat sorolták ebbe a kategóriába: Tóth Balázs (18 hold), Bodnár Gábor (30 hold), Cs. Koós István (30 hold), Bodó Koós János (20 hold), Bodó Koós József (30 hold), Stefanovics Béla (36 hold), Sándor József (24 hold), Révay Etelka (24 hold), Csák József (?), Gecse István Zoltán (12, majd 24 hold), Koós Aladár (12 hold), Tóth Béla (16 hold), Gecse Gergely (14,5 hold), Gecse József (20 hold), Hanko József (14 hold), M. Koós János (12 hold), Kovács József (11 hold).

A 6-12 holdas birtokról adatközlőim úgy vélik, hogy abból gyarapodni, emelkedni nem lehetett. *"Napszám, gordonyozás, feles föld. Ez a kisföldű családok megélhetésének a forrása. Tizenkét holdas már megélt, alatta nem. Kisebb birtokhoz kellett más munkát is keresni. Egy negyedrészt: ez kenyérre és vetőmagra futotta."* A kisparaszti gazdaságok a legtöbb esetben nem tudtak annyi állatot tartani, olyan gazdasági felszerelést venni, amely földjük megműveléséhez szükséges lett volna, ezért gyakran ledolgozás fejében jobb gazdák mentek el nekik pl. szántani. Egy - egy tehenet és sertést, baromfit ők is minden esetben

tartottak, esetleg egy lovat is, ekékjük és boronájuk is volt. Azt a háztípust, amelyben általában éltek, kis háznak nevezik. Két helyiségből és egy hambárt magába foglaló kamrából állt, hozzá, esetleg mögé épített istállóval. Minden ilyen ház "ravásház" volt, sárral betapasztva, valamennyi sokkal régebbi volt a már az 1910-es években is jóval elterjedtebb vályogházaknál. Lakóik az 1950-es években építettek helyettük L alakú téglaházakat (kihagyva a hosszú vályog- vagy téglaházak "fokozatát".) A kisparaszti kategóriába a következő gazdák tartoztak: Csák Pál (6 hold), Sándor Géza (?), Tóth István (?), Koós Imréné Csák "Palcso" Mária (?), Csák "Palcso" János (6 hold), Sándor József (?), Sándor Lajos (?), Koós Imre (9 hold), Korda Sándor (3 hold), Kovács Béla (?), Bódi Koós István (6 hold), Simon Sándor (?), Kovács Lajosné (?), Balázs János (10 hold), Pozsgay István(?), Koós Károly (6 hold), Koós Gergely (?), Orbán János (6 hold).

Az ennél is kisebb birtokkategóriába vagy a teljesen földtelenek közé Baracán csupán néhány család tartozott. Őket a falubeliek zselléreknek nevezték. Adatközlőim a "hivatalossal" egyező módon definiálták a fogalmat. "*Zsellér az, aki paraszti munkát végez, de nincs földje, másoknak dolgozik.*" "*Zsellérnek azokat nevezték, akiknek semmi földjük nem volt. Kisebb is volt az udvaruk. Nem tudtak szétválakozni, ezért ugyanazon az udvaron, ugyanabban a házban lakott több család, a kertet is elosztották. Ez a kis udvar a többi rétegre nem jellemző, mert már a kisparasztok is tudtak portát, fundust venni*" Az 1930-as évekbeli Baraca hat családját tartják adatközlőim zsellérnek: Gálik János, Varga János, Kosztúr István, Csák István, Gérecz János, Varga Béla családját.

A fenti kategóriákban - eltekintve a pusztákon lakó, tulajdonképpen idegen népességtől és a földbirtok szempontjából indifferens cigányságtól – az 1930 – 40-es évekbeli falu valamennyi családja benne van.

Adatközlőim elmondása szerint a különböző rétegek a mindennapi érintkezésben soha nem éreztették egymással hovatarozásukat, főleg nem a gazdaságilag legfelső réteg a többiekkel. Rétegek közötti tartózkodás - eltekintve a birtoknagyságon alapuló munkatársulásoktól, hiszen ezekben nem ember emberrel, hanem birtoknagyság birtoknagysággal társult - csak a házasodás, párválasztás terén mutatkozott. "*Ha nőtt egy generáció, természetes dolog volt, hogy szegényebb a gazdagabbra - házasság ügyében - nem pályázott. Semmi más téren nem éreztették egymással a különbséget, barátságnak a gazdasági helyzet soha nem volt akadálya. Komóság is gyakori volt két nagyon különböző család között. A szórakozás összetartotta a fiatalokat.*" Mégis, egész más témájú beszélgetéseink során, mintegy véletlenül több olyan történetet is hallottam adatközlőimtől, amelyek a fiatalok szándéka ellenére meg nem kötött házasságokról, ebből kiinduló, szinte már tragikus

életutakról szólnak, és valamennyinek a nagy vagyoni különbség volt az okozója.

Egyébként, a tisztán gazdasági kapcsolatok terén Baracán a legszegényebb és leggazdagabb családok jól kiegészítették egymást. *"A nagyparaszt sokszor adott földet a szegényeknek, főleg ha már nem győzte bevetni"*- ez mindkettőjük hasznára vált. Egyik rétegből a másikba emelkedni megfeszített munkával is csak lassan lehetett, de *"akinek sok családja volt, nem tudott felemelkedni. Még házat se nagyon tudott szerezni."* Adatközlőim is, de Baracán szinte mindenki ezzel magyarázzák a már a 19 – 20. század fordulóján is jellemző egykézést. A felemelkedés utáni vágy olykor - adatközlőim megítélése szerint - nem egészen tisztességes útra is rávitt egy-egy családot. *"Ha meghal a férfi, a feleség földjének vissza kell mennie a családjába..."* (Ha nem sokkal az esküvő után hal meg.) *"Xy-ék ennek megszégésével jutottak földhöz, a ... nagyanija testvérének halála után."*

Amikor alkalom adódott rá, természetes volt, hogy mindenki igyekezett földet venni. A falu határában 1920 táján adtak el nagyobb, kb. 50 hektáros birtokot. A felét egy cseh vállalkozó vette meg, gyümölcsöst telepített rajta. Másik része a Feketebalog környékéről érkező szlovák telepeseké lett, de néhány falusi gazda is tudott venni belőle 6 kataszteri holdas darabokat. Egy másik határrész zsidó tulajdonosának birtokát 1949-ben bocsátotta áruba a csehszlovák állam, ebből hat baracai család vett egyenként 5 kat. holdas darabokat. A legszegényebbek a századelőn Amerikában is szerencsét próbáltak. Tizennyolc (1890 és 1920 közötti időszakban) kivándorló családfőből és két családból három családfő és egy teljes család nem tért vissza. A hazatérők közül csak négyen voltak, akik ott szerzett pénzükből itthon jelentősebb földbirtokot tudtak venni, kettejükre adatközlőim pontosabban is emlékeztek: Varga Jánosnak sikerült a legtöbbet, 24 magyar holdat, de ő kisebb megszakításokkal 1902-től tizenhat évig volt kint. M. Koós János öt év után tizenkét holdat vett. A kivándorlókat részletesebben az alábbi táblázat tekinti át:

Név	Amerikában töltött időszak v. kivándorlás éve	Sorsa a kivándorlás után	Anyagi gyarapodás	Gyarapodás jele
Pricz Péter	1910-es évek	Vendéglőt, majd patikát nyitott. Nem tért haza	Nagyon jelentős, de nem hozta haza.	
Orbán András	?	Nyoma veszett	Nincs.	Nincs.
Gecse András	?	Nyoma	Nincs.	Nincs.

		veszett		
Cs.Koós ? (István édesapja)	1900 körül	„Ottveszett”	Nincs.	Nincs.
Csák Pál	1900-tól kb.1907-08-ig	Haza-tért.	Nincs.	Nincs.
Csák Boldizsár	?	Hazatért, majd elköltözött.	Nincs.	Nincs.
Koós József	1903 - 1904.	Ő nem, de felesége és lánya hazatért.	Nincs.	Nincs.
Bodnár Gábor	?	Hazatért	Nincs.	Nincs.
Sándor József	1902-1906	Hazatért	Nincs.	Nincs.
Koós ? (Antal édesapja)	?	Hazatért	Nem derült ki.	Nincs.
Kovács József	?	Hazatért	Nincs.	Nincs.
Simon István	?	Hazatért	Nincs.	Nincs.
Simon Béla	?	Hazatért	Nincs.	Nincs.
Simon ? (Sándor édesapja)	?	Hazatért	Nincs.	Nincs.
Koós István	1914 előtt ment, 1921 előtt jött haza	Hazatért	Nem derült ki.	Nincs.
Hanko József	?	Hazatért	Nagyon kicsi.	Pár hold föld.
Lukács József	?	Hazatért	Jelentős, de más forrásból is.	30 hold föld, de más forrásból is származik.
Lukács István	?	Hazatért.	Nem derült ki.	nincs
Varga János	Egy megszakítással 16 évig, kb. 1902-től	Hazatért.	Rendkívül jelentős.	24 hold föld.
M. Koós János	Kb. 1925-1930.	Hazat.	Jelentős.	12 hold föld.

2. 4. Családszervezet és rokonsági rendszer

A családszervezeti kutatásoknak mindig kiemelt jelentőségű témáját képezte a nagycsalád. Különösen érvényes ez a palóc területre irányuló kutatásokra, amelyekre a családformát már múlt századi, század eleji leírások szerzői: Pintér Sándor, Reguly Antal is jellemzőnek tartották.⁶⁶ Szintén palóc vidékről származik Morvay Judit - a témában "klasszikussá" lett - leírása.⁶⁷ Szabó László több évtizedes kutatómunka eredményeit összefogó tanulmányában Magyarország egész Dunán inneni részén megrajzolja a családtypusokkal jellemezhető területek határait, itt megállapítja, hogy az Északi - középhegység területén elkülöníthető öt kisebb egység közül legnagyobb "...az Ipoly- Duna vonalától a Sajóig terjedő nagycsaládos terület, mely Nógrád, Heves és Nyugat- Borsod hegyvidéki részeit foglalja magába."⁶⁸ Ez a megállapítás csupán tágabban értelmezett vidékünkre vonatkozik. 1986-ban a medvesalji nagycsaláddal foglalkozó munkájában Benkő Éva saját kutatása alapján is, de a szakirodalom áttekintése nyomán is nagycsaládos területnek tartja Gömör megyét.⁶⁹ Ugyanezt írta róla pár évvel korábban Tárkány Szűcs Ernő, szintén a nagycsaládos vidékek közé sorolta Dányi Dezső, az egy háztartásra jutó házas férfiak száma alapján.⁷⁰ A Baracához közeli, ám református vallású Vály – völgyre szintén jellemzőnek tartja a családformát B. Kovács István.⁷¹ A rendelkezésre álló adatok (elsősorban II. József népszámlálásának adatai) értelmezése, megbízhatósága és a nagycsaládos forma valamely társadalmi réteghez kötése tekintetében a kutatók máig nem alakítottak ki egységes véleményt. Erősen leegyszerűsítve álláspontját, Faragó Tamás a családformát tulajdonképpen a zselléresedéshez rendeli hozzá, azaz az elszegényedés elkerülésének szándékával magyarázza meglétét.⁷² Szabó László a zsellérekhez a kiscsaládos formát köti, hozzátéve, hogy az a nagycsalád, amit csak a kényszerűség tart együtt, valójában nem is tekinthető nagycsaládnak, amely területekre jellemző, azokon általában "...fontosabb az, hogy nagycsalád, a nagycsaládi szisztéma a közösség számára ... teljesen elfogadott létforma, szinte

⁶⁶ Istvánffy Gyula 1911.

Pintér Sándor 1880.

Reguly Antal 1857.

⁶⁷ Morvay Judit 1956.

⁶⁸ Szabó László 1973., 1997.123.

⁶⁹ Benkő Éva 1986. Egész munkája a nagycsalád életével, annak kereteivel foglalkozik, így annak létezéséhez a Medvesalján semmi kétség nem fér.

⁷⁰ Tárkány Szűcs Ernő 1981. 445.

Dányi Dezső 1977. 31.

⁷¹ B. Kovács István 1991. 63.

⁷² Faragó Tamás 1977.

társadalmi eszmény, amelynek irányába törekednek azok a családok is, amelyek nem így élnek."⁷³ Benkő Éva hívja fel a figyelmet arra, hogy: "...a népszámlálások anyagai elsősorban a családtípusok megállapításához nyújtanak segítséget, de azt nem mutatják ki, hogy milyen jelentőségűek az egyes tényezők a meghatározott méretű családok kialakításában. Az alapvető kérdés eldöntése (létezett-e nagycsalád?) után a statisztikai adatok sokszor illusztratív szerepet játszanak. A statisztika ugyanis képes mind a leghajmeresztőbb prekonceptiók igazolására, mind- a helyes kiválasztási elvek alkalmazása esetén- a munka nagyarányú meggyorsítására, elmélyítésére, finomítására."⁷⁴ Andorka Rudolf véleménye alátámasztja ezt az állásfoglalást. "Számszerű adatokkal, tényekkel csak kevés kutató tudta kimutatni a korábbi századokra vonatkozó családnagyságot." Az első magyarországi népszámlálás adatsoraiból kiinduló alsónyéki és kölkedi kutatásainak eredményei alapján arra a következtetésre jut, hogy a valóban igen nagy létszámú háztartások száma alacsony volt. "Tehát az alsónyéki és kölkedi adatok egyértelműen cáfolnak egy olyan nézetet, hogy a több családmagos együttélési forma általános lett volna a 18. és 19. század fordulója körül Magyarországon."⁷⁵ Ez természetesen nem mond ellent Szabó László és Benkő Éva megállapításának, akik szerint mindig szem előtt kell tartani azt, hogy a nagycsaládos vidékeken sem a nagycsalád az egyetlen családforma, falként is csak a lakosság egy része élt nagycsaládban.⁷⁶ Mindezek figyelembe vételével az első magyarországi népszámlálás adataiból Baracáról sem lehet egyértelműen elmondani, hogy a nagycsalád volt jellemző családformája. Ezek az adatok esetleg arra utalnak, hogy a lakosság egy része ilyen családban élt, azt viszont adatközlőim is alátámasztották, de a múlt század végénél nem korábbi időből. II. József népszámlálása idején 39 házban 47 család élt a faluban. Ennél az összevetésnél beszédesebb a családok számával a házas férfiakét összevetni, ami 73.⁷⁷ A nagycsalád immár klasszikus formájáról adatközlőim többsége csak szüleitől, nagyszüleitől hallott, ugyanis már az ő gyerekkorukban is csak egy- két család élt ilyen családformában, annak is kisebb változatában. Már az 1920-30-as években is kevés olyan család volt Baracán, ahová négy - öt menyecskét lehetett volna vinni, ugyanis (néhány kivételtől eltekintve) ebben az időben már általános volt az egy, ritkán két gyermek.⁷⁸ Mégis, tulajdonképpen nagycsaládi funkcióban,

⁷³ Szabó László 1989. 309.

⁷⁴ Benkő Éva 1986. 20.

⁷⁵ Andorka Rudolf 1975. 342., 348.

⁷⁶ Szabó László 1997. 125.

Benkő Éva 1986. 20.

⁷⁷ Danyi Dezső - Dávid Zoltán 1960.

⁷⁸ Más vonatkozásban, a jogszokások összegyűjtése kapcsán Dr. Gaál Imre feledi körjegyző is megjegyzi, hogy Gömörben "...az egyke, sőt az egyse mind nagyobb és nagyobb méreteket ölt."

Nagy Janka Teodóra 1998. 28.

csak más formában 1949-ig volt ilyen család Baracán. Az ekkor „válakozó” (szétváló, felbomló) nagycsalád létszámát tekintve nem volt nagycsalád, hat felnőtt és három gyermek élt együtt: az öreg gazda feleségével, két fiuk feleségeikkel és az egyik házaspár két fia, a másik egy lánya. Rajtuk kívül kb. ugyanebben az időben még egy család élt ilyen formában Baracán, a gazdának ott is két fia volt. Mindkét család akkor válakozott, mikor mindkét fiúnak külön házat tudtak építeni. A legkésőbb válakozó nagycsaládban - adatközlőm elmondása szerint - a gazdának a szakirodalomból ismert igazi nagycsaládok gazdájával azonos szerepe volt, csak esetükben kevesebb családtagot irányított. Szabó László a nagycsaládos vidékeken a gazda ilyen szerepét még kiscsaládban is természetes jelenségnek tartja, "a gazda ilyen megnyilvánulásainak az az oka, hogy a felbomlott nagycsalád korábbi családfői tekintélye, immár alap nélkül, tovább öröklődött a kiscsaládi egységekben is."⁷⁹ Ez a család egy a faluban átlagosnál sokkal nagyobb portán álló házban élt. Az utcára néző elsőházat az idősebbik menyecske bútorával rendezték be, ezt a helyiséget nem használták. Az elsőházba a konyhából is, a folyosóról is nyílt ajtó. Az ezt követő konyha volt az egész család életének legfontosabb tere. Berendezése hosszú lócákból, asztalból, vizeslócából, "tálas"-ból, székekből és a fiatalabb házaspár ágyából állt. *"A konyhában volt mindenki reggeltől, míg le nem feküdt. A disznónak is főztek ott krumplit, meg a gyerekek is ott voltak."* A konyhából a másik irányba, a hátsóházba is nyílt egy ajtó. Ez volt az öregek és az idősebbik házaspár, valamint két kisfiuk hálójelvénye. Az ágyakon kívül egy dívány és egy komód volt benne. A ház lakrésze ezzel lezárult, a folyosóról külön bejárattal kamra következett. Ebben is volt egy kisebb kamra és egy "szuszék" (lisztesláda). A ház leghátsó része istálló volt, három pár ló és 4-5 tehén fért el benne. Nyári időszakban fontosabb szerep jutott az udvaron álló "kolyibának", ugyanis akkor itt főzött a gazdasszony az egész családnak. Ugyanilyen különálló épület volt, mivel a család juhászattal is foglalkozott, a fejősjuhok (mintegy 120 fejősjuhot és kb. 40 bóranyat tartottak) ólja is, de ez a három épület már nem a ház folytatása volt, hanem "szanaszét" helyezkedtek el az udvaron. Az udvart lezárta, egyben elválasztotta a gyümölcsöstől a csűr, amelyhez hozzáépült a sertésól, négy sertésnek és egy, az anyakocáknak szánt nagyobb résszel megtoldva.

Fél Edit 1944-es munkájához távolról sem hasonlítható elevenességgel és részletességgel, talán mert csak pár évig éltek ebben a formában családba kerülése után, adatközlőm visszaemlékezése nyomán családjuk élete csak nagyvonalakban

⁷⁹ Szabó László 1989.

körvonalazódott.⁸⁰

A család életét természetesen a munka határozta meg. A felsorolt családtagok együttélése idejének kezdetén az öreg gazda gyakran járt ki a nyájjal, de hamarosan fogadtak egy juhászt és egy "baranyász" bojtárt, ettől kezdve a gazda csak a gazdaság irányításával foglalkozott, a 60 holdas szántóterület megművelését, a juhtartást és a többi állat hasznos tartását hangolta össze.

A gazdasszony ebben a családban nem vett részt a többi családtag munkájában, viszont a bojtárnak is, juhásznak is ő főzött. Ő kezelte a pénzt is. *"Azzal csak ők rendelkeztek. Nem voltak senkinek különpénzei. Nem vettek nekem se ruhát, anyám vett. Akinek nem volt több testvére, annak jobb volt."*

1949-ben válakoztak, ekkorra sikerült felépíteniük egy másik házat, a fiatalabb házaspár részére. Családformájuk nyomot hagyott a településképben is, ugyanis a két ház nem csupán szomszédos, hanem sem kerítéssel, sem mással nincs kettéválasztva a hozzájuk tartozó telekrész. Bár az utcáról két kiskapu is nyílik az udvarra, mindkét ház előtt van egy, a nagykapu ugyanott van, ahol eredetileg a nyáj járt ki - be, csűr, istálló, sertésól is csak egy van az udvaron, a kút is közös. Ma az a két özvegy él ezekben a házakban, akiknek fiatal menyecske korában szétválakozott a család.

A válakozás során a nyájat nem osztották szét, minden mást fele - fele arányban osztottak el. Az öregek az idősebb fiú családjával maradtak, ellentétben a - többek között - Fél Edit által leírt szokással, miszerint a legfiatalabb fiú családjával szoktak maradni.⁸¹

Az állatállományt megfelezték, mindkét házaspárnak jutott két - két ló, egy-egy csikó, két - két tehén. Eke is, szekér is kettő volt, meg tudták osztani, ellenben a vetőgépet és a boronát végig közösen használták. A földdarabokat - tekintve a birtok szerencsés adottságait, azaz hogy a nemesi határrészben, tehát mindössze néhány nagyobb darabban volt -, ketté tudták vágni, csak két olyan kisebb darab volt, amelyeket nem volt érdemes, ezek közül egyik egyiké, másik másiké lett. A válakozás során ebben a családban nem okozott gondot a menyecskék földje, ugyanis abban az időben ők még nem kapták meg a részüket, mindkettőjük családja ahhoz ragaszkodott, hogy *"a földet csak akkor kapják meg a gyerekek, ha a szülők már nem bírják megdolgozni"*. Ez történt a gazdával és feleségével, a válakozás után pár évvel meghaltak. A fiatalok - mivel teljes mértékben megkapták a földeket - évente mértek nekik a termésből.

Juhtartás nélkül, de egyébként ugyanilyen formában élt és ugyanígy válakozott egy

⁸⁰ Fél Edit 1944.

⁸¹ Fél Edit 1940.

másik család is pár évvel korábban.

Kissé eltérő típust képvisel a harmadik "nagy család", amelyben a szülők három fiukkal éltek együtt, akik közül csak az egyik házasodott meg. Mikor megszületett a lányuk, akkor négy generációt képviselő hét ember élt együtt. Ennek a családnak a történetében volt egy olyan időszak is, amikor a megözvegyült gazdasszony irányított, de erről adatközlőm – nagyapjától - ennél többet nem hallott.

Arra már csak közvetett adatok utalnak, hogy Baracán a fentiekén kívül is éltek családok nagycsaládos formában, a fenti három családdal ellentétben ma már nem él az a generáció, amely még a családforma életének részese volt. E (negyedik) család történetéből következtethetünk arra, hogy nagycsaládban éltek, bár a feltevést semmi nem igazolja. A család az 1920-as húszas évek közepéig egy egész kis falurészt elfoglalt, ez volt a nemes – szög vagy Gecse – szög. Ennek a szögnek egyik portáját vette meg a juhászattal foglalkozó, előbb említett család. Ez a külön szögben lakó család több szakaszban válakozhatott. Először 1896 táján, amikor négy fiútestvér házasulandó korba került. Egyikük, Antal Sajószentkirályra, másikuk, István a falu másik végére került vőnek. Ketten, József és Gergely maradtak a szülői házban. Amikor megnősültek, a házat két részre osztották. Házuk két lakóhelyiségből állt, utcára néző szobából és konyhából, külön bejárat vezetett a kamrába. József családjára részére ezt alakították át szobává, de a konyhát továbbra is közösen használták. Közösen használták a csúrt és az istállót is. Ebben az istállóban - adatközlőim szerint - 70 szarvasmarha is elfért, méreteiben a csűr is páratlan volt a faluban. (Kb. 1930-ig álltak ezek az épületek.) József később épített magának ugyanazon a portán egy különálló házat (mivel a nemesek falurészéről van szó, csakis a meglévő ház elé építhetett, mert ezen a részen a házak sora az úttól jóval beljebb húzódott). Gergelynek három lánya és egy fia született. Miután a lányok férjhez mentek, András pár évig apjával közösen gazdálkodott. 1944-ben házasodott, és a csúrt (időközben kisebb alakított formában) még ekkor is közösen használta nagybátyjával. Feleségével az 1950-es évek közepén kezdtek építkezni a szülői házhoz tartozó kertföldön (ami a nemesi birtoknak megfelelően nem a paraszti kertföldek út melletti sorában, hanem minden nemesi portának a szomszéd telkén volt.) Egy ideig még ekkor is közösen használták a gazdasági épületeket, teljes mértékben csak az 1960-as évekre válakoztak szét, de ekkor is szomszédok maradtak. Ha figyelembe vesszük, hogy az utca jobb oldali részének valamennyi lakója azonos vezetéknevű, esetleg feltételezhetjük, hogy hasonlóképpen válakoztak, és valamennyien egy családból származtak, származnak. (Ma hat ház áll az utca ezen oldalán, és adatközlőim valamennyien emlékeznek arra az időre, mikor minden telken azonos nevű család élt.) Valamennyire nyomon követhető földbirtokuk

sorsának alakulása is. Azokban az esetekben, amelyekben a telkeken ma vagy a közelmúltig élő családok földbirtokkal együtt vették meg a házat (és ez a 20. század első felében törvényszerű volt), földjeik minden dűlőben szomszédosak egymással, és ebbe a rendbe azok a földbirtokok is beillenek, amelyeket más falubelieknek az e falurészben lakók adtak el. Ugyanez az erdőre is jellemző. Mindez egy többszöri birtokosztódásra, ugyanakkor közös családi eredetű tulajdonra enged következtetni.

Bár a fenti adatok között egy olyan sincs, amely a húsz-harminc tagból álló nagycsalád meglétét bizonyítaná, hogy a falu társadalma ezeket az eseteket nagycsaládi együttélésnek tekintette, azt kétségtelenül jelzi, hogy adatközlőim valamennyien válakozásnak nevezték a külön házba költözést. Elmondták azt is, hogy szerintük mi vezetett válakozáshoz, mit jelentett ez a gazdálkodás szempontjából.

Leginkább - Veres László mátradereskei kutatásának eredményéhez hasonlóan - az asszonyok szándékával és a gazda halálával magyarázták a válakozást.⁸² *"Ha az anya halt meg, az még nem vitte szét a családot, csak ha az apa."* *"Erre (a válakozásra) az asszonyok vágytak Nem ok nélkül. Nem volt az asszonynak szabadsága."* *"Ha egy család szétválakozott, akkor már nem közösen gazdálkodtak. Ha nagyobb probléma volt, disznótor, stb., akkor összehúztak, segítették egymást. Ha egymás mellé építkeztek, vagy ha nem is, közösen használhatták a boronát, ekét, szekeret. Hogy szomszédok maradtak- e, az a lehetőségektől függött. Ha lehetett, egymás mellé építkeztek, hogy például a csűr egy ideig még közös maradjon. Ha egymás szomszédságában egy vezetéknevű családok laktak, az annak a biztos jele, hogy az apáik vagy nagyapáik testvérek voltak. Úgy is nevezték őket, hogy egy válakozásból valók."*

Adatközlőim véleménye szerint a nagycsalád megszűnésével járó szabadság jó volt, még ha voltak is hátrányai. *„Most másképp van, mindenkinek magának kell gondolkozni, nem mondja meg a gazda, hogy másnap ki hova megy és mit csinál. ”*

A 20. század elején is általános, negyvenes éveinek végétől pedig kizárólagos családforma Baracán a kiscsalád. Nem egy esetben ez napjainkig három generáció együttélését jelenti. Az ilyen családokat - főként a családi gazdálkodás időszakában - mindig a legmunkaképesebb férfi, először a legidősebb, aztán a fia, veje irányította. A második világháború vége óta ez a családforma is csak "módosításokkal" jellemző, ha a szülők, gyerekek és unokák generációja egy udvaron él is, mindenképpen külön konyhájuk van, különbejáratú lakásuk ugyanabban a házban.

Kezdetben valamennyire az ilyen család élete is hasonlított a nagycsaládokéhoz.

⁸² Veres László 1978. 124.

Adatközlőim szerint annyiban legalább, hogy a menyecske helyzete itt is *"attól függött, hogy milyen volt az anyós. Ha lelkiismeretes volt, nem mindig a hibáját látta a fiatalnak. Ha csak a hibáját kereste, akkor megvadította a fiatalat. A menyecskének azért nem volt jó kijárni a családból (gyakran hazajárni), mert bogarat ültettek a fülébe. Sok beszédnek sok az alja. Csak annak van értelme, ha az anyós a saját nézete szerint bírálta meg azt a menyecskét"*. Tehát a menyecske egyértelműen az anyós „alárendeltje” volt. Az anyós irányította a kiscsaládban is a család apróbb adásvételi ügyeit, a piacozást, ő főzött (esetleg a menyecske segítségével), ő osztotta be az ételmezt, *"rá voltak bízva a gyerekek"*. Az édesanyjuk csak három hónapos korukig maradt otthon velük, aztán több időt töltöttek nagyszüleikkel, így inkább a nagyszülőtől függött, hogy mivel foglalkozott, mit tanult a gyerek. Kb. tizenhárom éves korától már minden gyerek dolgozott, amennyire tudott. Kivételt a nyári munkák jelentettek, elsősorban az aratás, amikor mindenki e nagy munkákra koncentrált. *"Ha erős volt a gazdasszony, reggel tízig ő is dolgozott a határban, csak aztán főzött. Ha gyengébb volt, akkor csak délután ment ki a többiekkel dolgozni"*. Főleg ilyenkor, de a gazdálkodás terén egyébként is a kiscsaládban is a gazda parancsolt. Szinte a nagycsalád irányítójának feladatait és szerepét fogalmazták meg adatközlőim a kiscsalád fejével kapcsolatban. *"Ha valami pénz befolyt a családba, azt ő őrizte. Ha valami kellett- csizma vagy kabát-, a gazda belátta, adott rá pénzt. A gazdának első szempont a gazdaság gyarapítása volt. Ha volt eladó föld, a gazda úgy látta, hogy meg kéne venni, kijelentette, hogy arra spórolnak. A gazda a család jövedelméből semmit nem osztott szét, csak halála után került minden osztásra."* *"Ha a gazda nem volt elég okos, akkor rosszul ment a családnak, de mégsem szóltak neki vissza. Volt rossz gazda is, ott mindenki széthúzott. Ha nem volt a munkájuknak értelme, rossz volt."* Normális esetben *"az asszonyokat is meghallgatták a rendes emberek"*. Olyan esetek is voltak, pl. a háborús évek, amikor az asszonyokon múlt a gazdálkodás sikere. *"Amikor az embereket elvitték katonának, az asszonynak nagyon kellett forgatni az eszét."* Ez a jellemzés természetesen csak arra az időszakra vonatkozik, amikor "a vérségi kötelékeken alapuló családnál ... az otthon és a munkahely lényegében ugyanazt jelentette: a család és a családfő tekintélye és tagjainak azonos érdekei tartották össze."⁸³

Baracán is több példa volt arra, hogy vő került egy- egy családba. Ha egy családba vőnek ment valaki, az adatközlőim szerint nem annyira az ő szándéka volt, sokkal inkább a menyasszony családjáé, amennyiben egyetlen lányuk volt. Az volt az oka, hogy *"nem volt, aki a földet dolgozza. Volt ügyes, aki rögtön parancsolt. Ha az após látta, hogy jól viszi a sort, megbízott benne. Nem mindig használták ki a vőt. Ha az após haszontalan volt, kihasználta -*

⁸³ Fehér Ágnes 1982. 254.

ha tudta. " *"A vő nem volt cselédje a családnak, de mégis túrnie kellett, amit nem tud úgy, mint egy asszony. Nem szívesen mentek vőnek. A vőnek csak azt mondják, hogy veő-veő-veő, mint a kutyának"*. Adatközlőim szerint a vő élete a családban nem függött a család gazdasági helyzetétől, *"a gazdagabb család sem élt jobb életet."* *"Ahol több nemzedék élt együtt, mindenkinek nagyon alkalmazkodni kellett. Mindenkinek megvolt a maga terhe a családban."*

A párválasztás természetesen - akkor sem, ha vő került a családba, és akkor sem, ha meny-, nem csupán a fiatalok "ügye" volt. Azért, hogy ne kelljen durván közbelépniük nem kívánt házasság esetén, minden szülő igyekezett belenevelni a gyerekébe, hogy majd helyzetének megfelelően házasodjék. Ha mégis azt vették észre, hogy a menyasszony - vagy vőlegényjelölt nekik nem megfelelő, igyekeztek közbelépni, megakadályozni a kapcsolatot - mindkét oldalról, szülők is, nagyszülők is.

A család és rokonság szakszókincsén belül - adatközlőim közlése alapján - a családhoz hasonlóan tisztázott értelmű fogalom kevés van. A családon a szakirodalom értelmezésével megegyezően a vérségi és házastársi kapcsolatban élő emberek legszűkebb körét értik.⁸⁴ A rokonsági terminológiák kutatásának a magyar szakirodalomban hosszú története van, a kutatás megindulása "Szendrey Ákos, Fél Edit és Gunda Béla nevéhez fűződik. Az ő munkásságukat egészítette ki az 1950-es években Morvay Judit. E négy kutató eredményei adták módot 1961-ben Bodrogi Tibornak arra, hogy a nemzetközi kutatások ismeretében, immár jelentős magyar anyag birtokában, összegezze az eddigi eredményeket, s a külföldön kidolgozott módszerek, elvek segítségével elhelyezze a magyar rokonsági terminológiák rendszerét egy nagyobb összefüggésben."⁸⁵

Az azóta eltelt időben a kutatás számos problémát vetett fel e témában. Nem kísérlem meg megválaszolni, hogy a rokonsági terminológia milyen viszonyban van magával a rokonsági rendszerrel, hogy mennyire lehet elemzése révén a társadalomban ténylegesen funkcionáló intézményekkel kapcsolatot keresni, milyen mértékben lehet letűnt korok viszonyaira következtetni egy- egy kimerevített időszak megragadható állapotával. Annyi bizonyos, hogy a témával foglalkozó kutatók más-más megközelítése más - más állásfoglalást eredményezett. J. Lőrinczi Réka ilyen tudományos közegben anélkül, hogy anyagát bármilyen elmélet alátámasztására használná, rendkívül aprólékos, részletező, források anyagán alapuló munkájában a magyar rokonsági rendszer(ek) megnevezéseit (tekintettel a források jellegére természetesen inkább csak a hivatkozó terminusokat) történeti sorrendben, nyelvészeti

⁸⁴ Andorka Rudolf 1975/a. 243.

Faragó Tamás 1983.225.

⁸⁵ Szabó László 1973. 197.

rendszerezésben és megjegyzésekkel rendezi adattárrá.⁸⁶ Faragó Tamással nem ért egyet abban a kérdésben, hogy a terminológia elemzésével fény derülhet korábbi korszakok rokonsági rendszerére, az ilyen kísérleteket a kérdés leegyszerűsítésének tartja.⁸⁷ Vele ellentétben a nyelvészeti szempontból (is) vizsgálódó Kósa-Szánthó Vilma úgy véli, hogy a terminológia "magát a rokonság intézményét tükrözi, és egyben utal a rokonok közti kölcsönös jogokra, kötelességekre és elvárt magatartásmódokra is", és a terminológia, a nyelvi rendszer sokkal lassabban változik a társadalmi szervezetnél.⁸⁸ Szabó László a magyar rokonsági rendszert vizsgáló munkájában fejti ki, hogy a rokonsági terminológiák azért eltérőek, mert differenciált társadalmi viszonyokat tükröznek.⁸⁹ Másik írásában Csépa kapcsán vizsgálja meg, hogy egy eredeti lakóhelyéről elköltöző népcsoport magával viszi rokonsági terminológiáját, és egy ideig új viszonyai között is megőrzi azt.⁹⁰ Másik, interetnikus kiindulópontú tanulmányában azt is megállapítja, hogy "a rokonsági terminológiai rendszerek anélkül hathatnak egymásra, hogy a családi és rokonsági viszonyok követnék ezt a mozgást", viszont "az egymás mellett élő, zárt, integrált kultúrák családszerkezeti felépítése, rokonsági rendszere nem hat, mert nem hathat egymásra. Ugyanakkor e viszonyokat hűen kifejező rokonsági terminológiai rendszerük között csere indulhat meg..."⁹¹ Lényegében ennek a részleges hatásnak példáját közli Kósa-Szánthó Vilma három kutatópontja (Sepsiszentgyörgy, Csíkmenaság, Külsőrekecsin) egyikéről, Csíkmenaságról, ahol a városi terminológia hatására a diglosszia nyelvi jelenségével leírható állapottal találkozott: a terminológia hivatkozó része városi, megszólító része falusi, vagyis a beszédhelyzettől, a beszélő társadalmi közegétől függ használata.⁹²

Szűkebb területünkön, a történeti Gömör megyében egyelőre alig foglalkoztak a rokonsági terminológia és a rokonság, a családnál szélesebb körű társadalmi egységek működésével, ellenben tágabban értelmezett vidékünkéről, a palócok-lakta területről elmondható, hogy az ilyen témában legtöbbet kutatott vidékek egyike. Szabó László a palócok népi társadalmát bemutató munkájában a ténylegesen működő társadalmi intézmények változási folyamatait ragadja meg. "A faluközösség belső szerkezetének változási folyamatát a 18. század végétől három nagy korszakra oszthatjuk. Első a 19. század utolsó két évtizedéig tart, amikor a nagycsalád – had – nemzetség a társadalom három fő intézménye. A következő az 1920-as évek közepe táján zárul, amikor a kiscsalád – had –

⁸⁶ J. Lőrinczi Réka 1981.

⁸⁷ Faragó Tamás 1983. 239.

⁸⁸ Kósa- Szánthó Vilma 1980. 147.

⁸⁹ Szabó László 1980.

⁹⁰ Szabó László 1982.

⁹¹ Szabó László 1985.71.

rokonság tekinthető a legjelentősebbnek. A termelősövetkezetek megalakulása utáni évek zárják le azt a harmadik korszakot, amikor a kiscsalád – rokonság - (had) tölti be a központi funkciót."⁹³ Szendrey Ákos általában ugyanezt mondja a népi társadalomról.⁹⁴

A falusi társadalom Baracán is a tagolódás, rétegződés bizonyos rendszeréhez igazodva működött. A terminológia ma élő részéből e működés aligha rajzolódik ki, az elhomályosult jelentés miatt. Valamennyi rokonságot jelölő terminus közül ma csak - a már említett - család jelentése egyértelmű. Ugyanakkor használatos a család szó ma is a gyerek helyett, annak szinonimájaként, pl. sok családjá van. A familia szó jelentése homályos: "*ha a rokonság összejön: ott volt az egész familia. Házasság útján szerzett rokonok is.*" Ezzel állítható szembe az ág, ágazat, amely csak a vérrokonokat jelöli Baracán. "*Rokoni ágazat, csak a vér szerinti rokonok tartoztak egy ágba.*" A nemzetség szót adatközlőim nem ismerik, nem használták, de egyikük a szüleitől gyakran hallotta. "*Ők akkor használták, ha azt akarták kifejezni, hogy valaki hová tartozik. Az ő nemzetségéből való volt...*"⁹⁵ A fajta szót csak abban az esetben használták, használják ma is, ha azt akarják kifejezni, hogy valaki valamilyen tulajdonságával felmenőire hasonlít, pl. "*ha jól tudott dalolni - olyan fajta*". "*A fajta közvetlen leszármazást jelent, azt, hogy ugyanaz a vérágazat*", ezért, a vérrokoni kapcsolat miatt hasonlíthat. A had kifejezés egy házban élőknél nagyobb, valamilyen fokon összetartozó csoportot jelöl, akik összetartozása csak szükség esetén mutatkozott meg. "*Sógorság, testvérség, szülők- ez a had. Nagyobb körű családság. Sógorok is bekerültek a hadba. Ha volt egy összetűzés, a had összetartott.*"⁹⁶ A banda jelentése: "*a hozzátartozók. Ha más faluba laknak is, de összejönnek. Itt van az egész banda. Nem vérrokonok is benne vannak*". Manapság mindkét kifejezést, a hadat is, a bandát is csak olyan összefüggésben használják, amelyben az e szavakkal jelölt csoportok "külső támadás" esetén kénytelenek feleleveníteni

⁹² Kósa-Szánthó Vilma 1980.

⁹³ Szabó László 1989. 402.

⁹⁴ Szendrey Ákos 1937.

⁹⁵ Itt nem érezhető olyan tiszta jelentésbeli elkülönülés, mint amelyet Morvay Judit szűrt ki a rendelkezésére álló anyagból, miszerint a nemzetség apaági vérrokonoknak a meghalt őseket is magába foglaló összessége.

Szabó László a nemességhez köti, akiknél a jogok miatt fontos volt a származás számoltartása, de felhívja a figyelmet arra, hogy éppen Gömörben a jobbagység átvehette a vele életmódjában azonos, térbelileg is közeli kismemességtől, és éppen ez - hogy nem sajátja- az oka annak, hogy napjainkra igazi funkció hiányában jelentése összemosódott a hadéval.

Morvay Judit 1966.

Szabó László 1989. 343.

⁹⁶ Morvay Judit fogalomtiszta írásában az egymás melletti telkeken élő testvérek (férfiak) aktív érdekcsoportját érti rajta, amelybe a feleségek, gyermekek, szomszédok, műrokonok is beletartoznak.

Szabó László a felbomló nagycsaládokkal hozza összefüggésbe, akik összetartozása bizonyos munkák esetén aktualizálódott. Szendrey Ákos jellemzése is illik Baracára (is): "*A palócoknál talpra áll minden ember, ha a had közös becsületéről vagy sorsáról van szó.*"

Morvay Judit 1966.

Szabó László 1989. 336.

Szendrey Ákos 1936. 273.

az összetartozást. A ház, háznép a házban élő összes embert jelöli, a családnál annyiban tágabb fogalom, hogy a meg nem nősülteket, férjhez nem menteket is magába foglalja, de - ellentétben pl. Szendrey Ákos és Manga János erre utaló megjegyzéseivel - nem tartoznak bele a házban élő cselédek.⁹⁷ A pereputty kifejezést adatközlőim olyan értelemben használták, ha valamilyen alkalomból túl sok volt az, ha a családfő és felesége valahol egész családjával jelent meg. „*Összeszedte az egész pereputtyát*”. A szögről-végről rokon kifejezéssel távoli rokonságot jelöltek- jelölnek, "*nem is unokatestvér, hanem messzebbre visz az ágazata a rokonságnak*".⁹⁸ Manapság akkor használják ezt a kifejezést, ha olyan rokonok találkoznak - véletlenül -, akik nem ápolják ugyan a rokoni kapcsolatot, de tudnak egymás létezéséről, általában azért, mert nagyszülei, esetleg szülei között még eleven volt a kapcsolat. Semmit nem változott a tősgyökeres szó jelentése, adatközlőim nagyszülei is, a ma élők is arra mondják, hogy tősgyökeres, akinek családja több generáció óta a faluban él. "*Arra mondták, akinek a családja negyedízigen itt lakott*". "A cseléd Baracán is mindig bérért dolgozó idegent jelentett, jelent, aki megegyezés szerinti bérért meghatározott időre szegődött el egy - egy családhoz. A rokonság fogalmába Baracán beletartoztak mind a vérrokonok, mind a házasság útján szerzett rokonok, mind a műrokonok szálakkal kötődők. A gyakorlatban, szóhasználatban mégis megkülönböztetik őket: "*nekem a felesége a rokon*", és ez arra utal, hogy csak vérrokont jelent. Egy másik megfogalmazás - "*a koma a rokonnál is előbbrevaló*" - pedig arra utal, hogy a műrokonok nem tartoztak bele a rokonságba. A rokonság szerepében a második világháború után kezdődött változás. Adatközlőim szerint azóta csak lakodalomban és temetésen találkoznak. "*Előtte jobban tartották a rokonságot*." "*Hogy hanyadízigen tartja egy család a rokonságot, az attól függ, hogy mennyire népes*". Ahol a középgenerációnak nincsenek testvérei, ott jobban ragaszkodnak a szülők testvéreihez, és még a nagyszülők testvéreivel, leszármazottaikkal is ápolják a kapcsolatot. Akiknek vannak testvéreik, azoknak ők és családjuk a legfontosabb rokonaik. Azokkal a rokonokkal, akikkel ápolták a rokoni kapcsolatot, keresztelőkor, lakodalomban, temetésen, búcsúkor, húsvétkor, karácsonykor találkoztak.

A keresztelőre - kb. az 1930-as évekig - a keresztszülőkön kívül a szülők testvéreit és szüleit, valamint a komák szüleit hívták meg. Ennél több vendéget esetleg a második világháború utáni időben hívtak, de az ilyen nagy keresztelők akkor is kivételesek voltak.

⁹⁷ Szendrey Ákos 1936. 272.

Manga János 1979.57.

⁹⁸ Ennek kapcsán állapította meg Szendrey Ákos: "A zugok, szerek, szegek lakói tehát ősi soron rokonok, egy nemzetség tagjai. ... Erről a közelebb meg nem határozható rokonságról mondják :szegről- végről rokon." Baracán erre csak egy példa van a Gecse-szög, de általában a szomszéd falvakra is jellemző, pl. Dulházán Gál-szög, Bátkában Szivos-szög egy- egy falurész neve.

A lakodalomba az 1960-as évekig a szülők testvéreit, az összes szomszédot meghívták, valamint mindazokat, akikkel a családot - bármilyen fokon - komaság kötötte össze, tehát pl. ha még éltek, akkor a fiatal pár nagyszüleinek keresztszüleit, komáit is. A 20. század eleje óta nem változott, hogy mindenképpen ott a helye a lakodalomban a menyasszony legjobb barátnőjének és a vőlegény legjobb barátjának. Adatközlőim valamennyien az 1940-es években kötöttek házasságot. A lakodalom kapcsán aktivizálódó rokonság szemléltetésére az alábbiakban néhányuk lakodalmi vendégeinek listáját tekintem át. A legtöbb lakodalomban - tekintve Baraca kicsiségét - gyakran szinte az egész falu ott volt. ***Tóth Margit és Bodnár Géza lakodalmának vendégei:***

-a menyasszony részéről:

a Molnár és Gálik család (szomszédok),
Gecse Jolánka és Korda Sára (barátnők),
Varga Jánosék (a feleség a menyasszony bérmaeresztanyja),
Sándor Béláék (vízi keresztszülők),
Tóth István és Sándor Lajos (az édesapa barátai),
Sándor Józsefék (a szülőkkel bérmaesztanyok),
özv.Sándor Lajosné Tóth Szerénke (lánya a menyasszony bérmaeresztanyja),
Tóth Béláék (az édesapa testvére a családfő),
Koós László (az édesapa bérmaeresztanyja),
Orbán család (a feleség az édesanya bérmaeresztanyja),
Ruszó Sára, Lovas Éva (az édesanya bérmaeresztanyjai)

-a vőlegény részéről :

Sándor Gézáék, Zoltánék, Lajosék (Lajos fia az édesapa bérmaeresztanyja, egyébként mindhárman az édesanya testvérei),
Bartók Jánosék (bizonytalan fokú rokon család az anyai nagyanyával),
Tóth Istvánék és Jakab Istvánék (szomszédok),
Korda Elemér, Sándor Ferenc, Gecse Elemér és Simon István ("cimborák"),
Koós Antalék (az édesapa bérmaeresztanyja),
M. Koós János ("fügei ágon rokon"),
Gecse András (koma),
Koós Zoltánék (fiuknak, Elemérnek a vőlegény a kocsmai keresztapja),

Simon Sándor (kölcsonösen vízi keresztszülők),
Simon Etelka Rimaszécsről (az édesanya vízi keresztlánya).

Tóth János és Tóth Regina lakodalmába a következőket hívták meg:

- a menyasszony részéről:

Korda Sándorék, Tóth Béláék (szomszédok),
Bodó Koós Jánosék (a feleség a menyasszony
bérmakeresztanyja),
Matyi Koós Jánosék (az édesapa keresztfia),
Császár Koós Istvánék (vízi keresztszülők),
Varga Jánosék (az édesapa keresztszülei),
Sándor Zoltánék (a feleség az édesanya keresztlánya),
Kovács Józsefék (lányuk, Aranka "cimborá"),
Simon Istvánék (a nagyszülők komák),
Kosztúr Jánosék (az édesapa barátja),
Kosztúr Józsefék (valamilyen fokú komaság),
Kovács Györgyék (fiuk az édesapa bérmakeresztfia),
Gecse Andrásék (tervezett keresztapa),
Révay Etelka (első férje az édesapa testvére volt).
Rajtuk kívül ott lett volna a helyük Stefanovics Béláéknak, mert komák voltak, de nem
hívták meg őket, mert abban az időben a két család éppen haragban volt.

- a vőlegény részéről:

Bartók Mihályék (a nagymama tisztázatlan fokú rokonai),
Csák Istvánék (valamilyen fokú komaság),
Koós Zoltánék (cimborák),
Bódi Koós István (a fiukkal cimborák voltak),
Sándor Józsefék , Tóth Istvánék (tisztázatlan fokú komaság, illetve rokonság),
Trelaj Gézáék (abban az időben kántortanító a faluban, általában meghívták a
lakodalomba, de csak egyik részről).

(Az özvegy feleség visszaemlékezése alapján).

Mindkét esetben, de többi adatközlőm lakodalmában is a két keresztszülőnek volt a legfontosabb szerepe. A vízi keresztapa minden esetben násznagy volt és tanú, ma is az, a vízi keresztanya volt az 1970-es évekig az egyetlen, aki kalácsot sütött, az összes lakodalmi vendég számára. Ők vitték a legnagyobb ajándékot a lakodalomba. A bérmakeresztanya az esküvőn a menyasszony mögött állt, ő hajtotta föl - le a fátylát. Valamelyik keresztszülő

megfelelő korú lánya volt a koszorúslány, fia a vőfély. Ennek ellenére - adatközlőim szerint - a lakodalmi ülésrend nem jelenítette meg kiemelt szerepüket. Ezt azzal magyarázták, hogy a lakodalmat a ház egy kiürített helyiségében tartották, ahol mindenki oda ült, ahol helyet talált magának.

A komaságnak a keresztszülők ilyen szerepén kívül is minden család esetében olyan jelentősége volt, hogy bármely családtaghoz köthető bármely foka meghívást jelentett a lakodalomba. A lakodalom többi asszony vendégei közül kerültek ki a főzőasszonyok, azt nem tartották számon, hogy visszasegítsék egymásnak, az arra alkalmas, idősebb asszonyok mindig vállalkoztak főzésre.

Egy - egy haláleset a családban szintén elsősorban a komákat, szomszédokat aktivizálta. Hírére rövid időn belül hívás nélkül megjelentek a háznál. A komák és a sógorok minden lehetséges intéznivalót átvettek a családfőtől, miután ő megmutatta a sírásóknak a sír helyét, a komák valamelyike maradt ott velük. A komaasszonyok a tor előkészületeiben segítettek. "*Ha unokatestvér, bérma vagy vízi koma halt meg, a temetés előtt pálinkát, lisztet, tyúkot, tojást vittek a házhoz.*" Az 1980-as évek végéig a sírásók a halott "*jó emberei*", tisztelői közül kerültek ki. Azóta fizetnek a sírásásért, főleg azért, mert az idősebbeknek a sírásás már nehéz.

A temetkezésben csak Baracára jellemző sajátosságok nem ragadhatók meg. Természetesen a házastársakat, egy család tagjait egymás mellé temetik. Ha sok idő (mintegy harminc év) múlva hal meg valaki a családból, azt gyakran temetik ma is valamelyik szülője sírjába. Manapság a beton keretekkel körülvett nagyobb sírokról elmondhatjuk, hogy a családok egy sírba temetkeznek, de ez tulajdonképpen csak egymás közelébe, egymás mellé temetkezést jelent. A temető sírjai között megfigyelhető bizonyos rendszer. A két temetői kereszt környékére temetkezett, temetkezik ma is a Koós, Pricz, Tóth, Gecse, Lukács, Bartók család. Mivel a temető domboldalon van, a domb tetejére temetkeznek a "tősgyökeres" baracai családok, aljába pedig a faluközösségen kívül állóknak tekinthetők, pl. a cigányok, a pusztákon élő szlovákok.

Baraca társadalmáról tehát elmondható, hogy életében a komaság intézményének kiemelt szerep jutott. E fontosság tudatában a gyermeket váró családok a keresztszülők személyét sokkal korábban eldöntötték, mint pl. a gyermekek nevét. Barátok már legénykorukban beszéltek róla, de "*erre még nem sokat adtak*". A választásba a nagyszülők is beleszóltak. A döntésben valójában az anya szavának volt a legkisebb súlya, az apa döntött a szüleivel, ő is hívta meg a keresztszülőket. Ami a keresztszülő személyét illeti, az 1950-es évekig "*idegent hívtak azért, hogy nagyobb legyen a család. Keresztvízi koma se volt testvér.*"

A legjobb barát lett a koma. Testvérnél is rokonabb lett." "Rendes családoknál valamennyi gyereknek ugyanazok lettek a keresztszülei, akik az elsőnek. Volt olyan is, hogy valaki kínálkozott keresztszülőnek. Ebből nem mindig lett meghívás. Ha tudta a szülő, hogy nem tudna vele jó kapcsolatban lenni, főleg. Tekintélyes emberrel akartak így komaságba kerülni, de egy korrekt ezt nem csinálta. Mert a komaság azt jelentette, hogy a koma belépett a családba, köze volt a gyerekhez. Bármilyen történet: baj vagy öröm, ott volt a helye. Ha az az egyén nem akart összekeveredni valakivel, úgysem sikerült, esetleg ha nem volt kinézve senki. Az ajánlkozók hasznát remélték. " "Szegény nem mert gazdagot hívni, de gazdag legény meg merte hívni szegény barátját – ha a szülei is akarták. A komaság mindig az ember után megy, lányt soha nem hívtak." "Ha a keresztapa még nőtlen volt, valaki, pl. nővére helyettesítette leendő feleségét a keresztelőn, de ezt a személyt a gyermek soha nem hívta keresztanyjának.

A leendő keresztanya kötelességeinek sora rögtön a gyermek megszületésével kezdődött. Mivel a gyermekágyas anya néhány napig nem tudta ellátni a családját, "*poszrikot hordott a komaasszony*": a szülést követő négy napon át ebédet vitt a családnak. Fontosságát jelzi, hogy erre a célra külön kosarat, "*poszrikos kosarat*" tartottak, amelyben minden edény elfért. Minden lány "*stafírunkjában*" emiatt volt néhány díszesre hímzett kendő, mert ezzel takarták le a kosarat. A keresztelő költségeit is a keresztszülők fizették a papnak. Már keresztelőkor nagy ajándékot kapott a keresztgyerek: a lány fülbevalót, a fiú kb. az árának megfelelő pénzt. A keresztgyermek lakodalmára ismét ők vitték a legnagyobb ajándékot, kialakult rend szerint: "*a vízi keresztanya vette meg a porcelánt, a bérma pedig a szentképet.*" Egyébként valamennyire nevelhette, irányíthatta is a keresztszülő a keresztgyereket. "*Míg vallásos volt a nép, addig a keresztszülő megszólította a keresztgyereket, ha szerinte nem jót cselekedett. A jó keresztszülő beleszólt a vallásos életébe. Idegenekkel szemben viszont pártolta. Ha a gyerek nem is fogadta meg a tanácsot, de nem feleselt a keresztszülővel, a szülőkkel néha feleselt. A keresztgyerek húsvétkor feltétlenül elment a keresztszülőkhöz. Karácsonyra ajándékot kapott, búcsúkor a sátornál is vett neki valamit a keresztanya. Ha sikerült, ha nem, a komaságot állni kellett.*"

A bérmakeresztszülőt viszont a bérmálkozó egyedül választotta ki.

A "*lógókomaság*" férfiak és nők körében egyaránt szokás volt még az 1970-es években is. Az asszonyok csigacsinálóban ittak komapoharat, később is komasszonynak szólították egymást, de férjük, gyerekeik, nem tekintették rokonnak az ilyen komaasszonyt. A férfiak kocsmái keresztapát választottak maguknak, mielőtt katonának mentek. Az ilyen "keresztgyerekek" még a legutóbbi néhány évben is keresztapának, keresztnek szólították keresztapjukat.

Adatközlőim szerint Baracán egy-egy nagyobb családi munka sem a vér szerinti rokonságot, sem a műrokonságot nem mozgatta meg. Pl. házépítéskor a kőműves és ác szakmunkáján kívül minden más munkát a család végzett el, azaz a férj és a feleség, esetleg velük egy udvarban lakó szülei, a még munkaképes korúak voltak. Soha nem fogtak össze építkezés esetén visszasegítés fejében, adatközlőim szerint mindenki magának dolgozott. A kölcsönös segítség egyedül a disznótorokat jellemezte, jellemzi ma is. A földművelés munkái terén kénytelenek voltak összefogni, de azt, hogy az egymást segítség semmi más téren nem mutatkozott meg, adatközlőim igen negatívan ítélik meg. *"Egyemáshoz szólni se volt idő, annyira kellett dolgozni. Senki senkinek nem segített, mindenkinek volt dolga, csinálta a magáét. Ettől nagyon megkeményedik az ember."* A gazdasági emelkedés iránti igény tehát olyan irányba terelte a családokat, amely viszonylag korán, egyébként inkább csak református falvakra jellemző egykzéshez, a munkaszervezeti formákban pedig a családok erőn felüli önállósulásához vezetett.

A család és rokonság fenti intézményeinek terminológiája az adatközlőim emlékezetében élő legkorábbi és a jelenlegi állapot között szinte semmi eltérést nem mutat. Összegezve Baracán ma is az alábbi terminológia ismeretes. (a.,-val jelölöm a hivatkozó, b.,-vel a megszólító, c.,-vel, amennyiben van olyan, az összefoglaló terminusokat.)

Konszangvinikus rokonság - egyeneság

+4.

+3.: a., atyusom, mamám édesapja, öregatyus, mamám édesanyja, mamikám, Pricz
mama

b., öregatyus, mama, mamikám

c., dédszülők

+2.: a., Pricz atyus, atyusom, az én nagyapám, Pricz mama, édesmama, mama

b., Pricz atyus, atyus, nagyatyus, atyuska, Pricz mama, mama, édesmama
mai gyerekek :papa, mama

+1.: a., az én apám, édesapám, édesapa, apa, az én anyám, édesanyám, édesanya, anya

b., fiatalabbak: édesapa, édesanya

idősebbek: apa, anya

c., szüleink, szülők

0.: a., Zolti bátyám, Zoltink, öcsém, néném, neném, húgom

b., kis korkülönbség esetén: Zolti bátyám, Ilon néném és tegeződés

nagy korkülönbség esetén : fiatalabb az idősebbnek: Zolti bátyám, Ilon néném
és magázódás, idősebb a fiatalabbnak: öcskös, lánynak a keresztneve

c., a testvérem, testvéreim

-1.: a., Géza fiam, Margit lányom

b., te gyerek, Géza, te jány, Margit

c., gyerekek

-2.: a., az én unokám

b., Zolika, Ilike, te jány, te gyerek

c., az unokák, a gyerekek

-3.: a., Géza, Margit

b., te jány, te gyerek

Affiniális rokonság

+2.: a., Pista bátya, bátyám, Regina nene, néném

b., Pista bátya, bátya, Regina nene, nene

+1.: a., bátyám, Pista bátya, ángyi, Regina ángyi, neném

b., Pista bátya, Regina ángyi, Regina nene

- 0.: a., Zolti sógorom, a sógor, a sógorasszony, ángyom, sógornóm
b., fiatalabbak idősebbnek: Pista sógor, Margit ángyi
idősebbek fiatalabbnak, egyidősek: Pista sógor, Margit
- 1.: a., vőm, az én vőm, menyem, az én menyem
b., Dénes, Marika, vőm, vejem, menyem

Házastársi rokonság

- +2.: a., az öregatyus, a mamikám, mama a Koós oldalról
b., mama, atyus (a házastárs által használt megszólítás)
- +1.: a., apósom, apa. anyósom, anya
b., apa, anya (a házastárstól átvett megszólítás)

Házastársak szülei egymást megszólító-megnevező terminusai:

- a., a nász, a nászom, a nászasszony
b., nász, nászasszony

Konzangvinikus rokonság - oldalág

- 0.: a., az unokatestvérem, Géza v. Margit az unokatestvérem
Ha sokkal idősebb: Géza bátyám, Margit neném, az unokatestvérem
b., Géza, Margit és tegeződés
Fiatalabb sokkal idősebbnek: Géza bátya, Margit nene
c., unokatestvérek, onokatestvérek
- +1.: a., Pista bátya, Margit neném, Margit ángyom, ángyi
b., bátyám, neném, ángyi, ángyo
- 1.: a., Ili, a testvérem lánya, Béla, a testvérem fia
b., Ili, Béla, tegezés

Műrokonság

+1.: a., komám, a komasszonyom

b., komámuram, Pista koma, komasszony, Giza koma (!)

0-- +1.: a., - keresztapám, keresztanyám, vízi keresztapám és keresztanyám, bérma
keresztanyám és keresztapám

- a keresztlányom, a keresztfiam, a bérma keresztlányom, a bérma keresztfiam

- b., - keresztanyám, keresztapám.

Ez a terminológiai rendszer jellemezhető mindazokkal a sajátosságokkal, amelyek a palóc terminológiát általában jellemzik. Szabó László jászdózsai kutatásaiból tudjuk, hogy az ott is fellelhető, a lakosság palóc eredete miatt.⁹⁹ Lényegi vonásaiban meg is találjuk a hasonlóságot, sőt egyezést e baracai "rokonával": a konzangvinikus egyeneságon jellemző mindkét helyen az idősebb testvérek magázása, ezzel is elválasztják egymástól idősebbet és fiatalabbat, a megszólító terminusok közül csak fiúra vonatkozik a gyerek, és a lánnyal áll szemben, megegyezik a gyerekek megszólítása az unokákéval. Baracán is egyezést mutat az egyeneság és az oldalág néhány megnevezése (bátyám, neném), sőt ezek az affiniális terminusok között is felbukkannak. Ugyanakkor itt is megkülönböztetik, sógorok vonatkozásában is idősebbet a fiatalabbtól.

Egészében tehát a rokonsági rendszer terminológiai része nem mutat a palóctól elütő sajátosságokat, ám a rokonság működése a falu társadalmán belül jelentős szabályozó, rendező erőnek bizonyult.

2. 5. Nem- és korcsoportok, társas összejövetelek

A legfiatalabb korcsoport, a gyerekek életével a falusi társadalmon belül komplex módon jó néhány tanulmány foglalkozik.¹⁰⁰ Veres László és Kresz Mária arra mutatnak rá, hogy a gyerekeket egész kicsi koruktól kezdve a felnőttek világának központi kategóriája, a munka szemszögéből nevelik, fejlődésüket ennek mércéjével értékelik. "A teljes munka, a teljes élet ismerete által a parasztgyerek részese a felnőttek életének..." "Pirongatásnál, büntetésnél, jutalomnál többet jelent a nevelés másik oldala: maga a paraszti élet."¹⁰¹

⁹⁹ Szabó László 1973.

¹⁰⁰ pl. Gazda Klára 1980.

Fügedi Márta 1988.

¹⁰¹ Veres László 1978.

Az ötvenes évekig mindez a baracai gyerekekre is érvényes volt, minden korcsoport társas életét is alapvetően az határozta meg, hogy milyen munkák elvégzésére volt már alkalmas. A családon belüli munkamegosztás természetes következményeként (kissé leegyszerűsítve) a fiúk a mezőgazdasági munkákat, a lányok a háztartási munkákat tanulták meg.

A csecsemőkorú gyermekeket Baracán *karonülő*nek nevezték. Ezt követően a fiú neve *gyerek*. Vannak néhányan, akik élete végéig nevezhetik így: elsősorban szülei, keresztszülei. 10- 14 éves fiúkat *suhan*cnak, *suhadér*nak nevezték, néhányan e korosztály megnevezésére az *inast* is használták, de nem tartják igazán jellemzőnek. *Kamasz*nak mondták a 15- 18 éveseket, majd 18-19 éves kortól házasodásig *legény*, *legényember*, aztán *ember* a férfiak megnevezése.

A lányokat a „*jány*”-ként emlegette, „*te jány*”-nak szólította keresztnévén kívül a család. A szülők őket is egész életükben nevezhették így. 14- 15 éves korban *eladó*, kb. 17 éves korától *nagylány* a megnevezése.

Mindig (talán még ma is) jobban örültek a fiúnak. "*Baracán a fiú volt a becsesebb, mert arra jobban lehetett támaszkodni, nem ment ki a családból. A sok lánynak - ha csak lány volt, különösen - nem örültek. Fiúnak mindig jobban örültek, főleg ha első volt. A fiú a gazdaságban hasznosabb. Ha több fiú volt, akkor is a fiú volt a hasznosabb, mert elmehetett dolgozni. A fiús házak jobban gyarapodtak.*"

A gyerekek öltözete is mindig attól függött, hogy milyen közegben mozogtak. "*Házigyerekként*", 3-4 éves korukig alig vitték ki őket a házból. A kisfiúk télen kezeslábast hordtak, cipőjük még nem volt, nyáron hosszú, nyakánál "*ontrával összehúzott*" vászoninget adtak rájuk. (Kb. az 1940-es évekig.) Négy-öt éves korukban kaptak először csizmát, nadrágot, kabátot. Ingjük is a felnőttek ingével azonos szabású, bolti darab volt. Mellényt inkább csak ünnepnapokon hordtak. Ezekkel a ruhadarabokkal együtt járt a kalap. 1930 táján a csizmát cipő, a csizmanadrágot pantalló váltotta fel. Az évszakoknak megfelelően ezeknek a ruhadaraboknak csak az alapanyaga változott. Lényegében a későbbiekben a férfiak ruházata – összetételében - már semmit nem változott.

A kislányok első ruhadarabját *viganónak* nevezték. Ez egy általában otthon varrott ruha volt, nyári változatában rövid, téliben hosszú ujjal. Fölötte kötényt hordtak, kb. az 1960-as évekig. Az 1930-as években váltotta fel a pántos cipőt a körömcipő, télen csizmát hordtak. 5-6 éves korukban varrattak nekik rövid posztókabátot, de ebben csak templomba jártak. A "templomi ruhát" később sem, idősebb korukban sem hordták semmi más alkalommal, csak a

vasárnapi nagymisére jártak benne. Az 1930-as évektől kezdve a templomba csizma helyett hosszú szárú, fűzős egészségcipőt hordtak.

A falubeli gyerekek kb. három éves korukig nem alkottak csapatokat, mert nem jártak ki a családból. Akkor kezdtek együtt játszani, mikor már nemcsak a családban fordultak meg. Hat-nyolc éves koruk körül kezdtek együtt libát őrizni, legkésőbb tizenkét-tizenhárom éves korukban pedig már kezdtek beletanulni a határban végzett mezőgazdasági munkákba és (a fiúk) az állatok körüli munkákba.

"Aki parasztember, az már gyerekkorától beleszokik a munkába, abba bele kell születni. Négyévesen már kihordták a gyerekeket a földre, mikor kapáltak"- de csak abban az esetben, ha nem volt, aki vigyázzon rájuk. *"A fiúgyerek már kilenc esztendőskorában ment az apjával fűvet kaszálni. Rázta a rendet, hogy könnyen megszáradjon. Ilyenkor még nem tanították kaszálni, de mikor az apja megpihent, a gyerek fel-felkapta a kaszát. Tíz éves korában a fiúgyerek már kaszálgathatott fűvet. Megfogta már a kaszanyelet. Ha már fűvet tudott kaszálni, ment az apja után markot szedni. Ilyenkor már próbált egy-két vágást."* Így tanult bele a legnagyobb munkába, az aratásba, de legénykora előtt - normális esetben - nem aratott. Egy ideig apja, esetleg mások (idősebbek) is, aratás közben is tanácsokkal látták el: hogyan tartsa, hogyan lendítse a kaszát. Az apróbb, állatok körüli munkákba (libalegeltetés, etetés, stb.) erre az időre már minden fiúgyerek beletanult, általában otthon, a nagyapja mellett. Mikor apjával a mezőre kezdett járni, azzal együtt a lovak ki- és befogását is megtanulta.

A lányok a háztartás munkáiba tanultak bele olyan módon, hogy arra különösebben nem is figyeltek oda, 8 évesen már anyjuk, nagyanyjuk keze alá adták a főzéshez szükséges dolgokat, már rájuk bízta a krumplipucolást, mosogatást. Főzni is, sütni is csak asszony korukban kezdtek. Kb. tizenkét éves koruktól tanultak fonni, nem sokkal ezután fonóba is kezdtek járni. Jóval később, tizennyolc éves koruk körül kezdtek szőni, de anyjuk e munkájára már tíz-tizenkét évesen odafigyeltek. A földművelés munkái számukra gyerekkorukban a kerti munkákban merültek ki, tizennégy évesen kezdtek kukoricát törni, krumplit ásni. Az aratás során végzett női munka kevésbé veszélyes, mint a férfiaké, ennél fogva amint azt fizikai erővel bírták - kb. tizennégy éves korukban -, kezdtek a lányok markot szedni, majd a szemnyerés során a gép mellett dolgozni. A legnehezebb női munkát - amely a férjhez menés követelménye volt -, a kenyérsütést csak nagylány korukban tanulták meg.

Természetesen e munkák mellett a gyerekek minden korcsoportja a játék miatt is *"bandázott"*. "A bandában, gyerekkorban volt rangsor, *"voltak vezérek, nagy hősök, akik*

eldöntötték, hogy mit játszanak. Az döntött (abban, hogy ki a vezér), hogy kinek milyen nagy a szája és milyen rafinált." Tizennégy-tizenhat évesen már nem volt ilyen, már egy húron pendültek. *"A lányok nagyon összetartottak."* A nemek szerinti külön bandázás iskolás korban kezdődött. Egyébként az iskola nem befolyásolta egy - egy gyerekbanda rangsorát. Adatközlőim szerint a gyerekek bandái nem falurészek, nem is rokonság, hanem a korcsoporton kívül kizárólag a szimpátia alapján szerveződtek. Egy - egy gyerekbanda a közös játszás miatt gyűlt össze, csak annak ideje alatt maradt együtt.

A gyerekbandához hasonlóan a tizennégy - tizenkilenc éves fiatalok is bandákat alkottak. Lányok is, legények is korosztály szerint tartoztak a kis vagy a nagy bandába. Tizennégy - tizenhat évesek alkották a kicsi, húsz - huszonkét évesek a nagy bandát. Az életkor volt a szerveződés egyetlen szempontja, falurészek szerint a fiatalok (és a gyerekek sem) soha nem különültek el, ugyanis a falu ahhoz kicsi. A második világháború utáni években a bandázás rendje eltért a szokásostól, ekkor három banda is volt, mert sok volt a lány: tizennégy - tizenhat éveseké, tizenhat - húsz éveseké és húsz - huszonhárom éveseké. Ezért a legények is három bandát alkottak. A lánybandákban ekkor is, egyébként is kb. nyolcan voltak, a legénybandákban kettő-hárommal többen. Ezek a fiatalok minden olyan háznál bandáztak, amelyikből a lány a társasághoz tartozott. Minden este eldöntötték, hogy kihez mennek másnap. Az esti órákra ilyen esetben a felnőttek elmentek otthonról, erre nem kellett külön kérni őket, természetes volt, de ha esetleg *"valaki nem vette észre magát, rányitották az ablakot."* A kisbandában kártyáztak a lányok, a nagyban viszont mindig kézimunkáztak, fontak, esetleg vasárnap kártyáztak. Érkezésük után a legények is kártyáztak. Ők azonban nemcsak a korosztályuknak megfelelő bandába jártak, hanem a fiatalabb lányokhoz is, de *"ha megtudtuk, hogy más bandáról jöttek, még széket se adtunk nekik."*

A bandázás egyértelműen a fiatalok ismerkedését, párválasztását szolgálta. *"Azzal kezdődött az udvarlás, hogy a bandáról a legény hazakísérte a lányt. Eljegyzés után kevesebbet bandáztak, mert akkortól a legény házhoz járt."* A szórakozás rendje *"magyarok alatt"* (1938-tól) kissé megváltozott, mert abban az időben egy lelkes kántortanító, Trelaj Géza kórust szervezett a fiatalokból. Ennek próbái jórészt átvették a bandázás szerepét, viszont a tanító személye némi felügyeletet jelentett, de adatközlőim szerint *"felügyelet nélkül is kitűnt a rendetlen, mert a többség rendes volt."*

Vasárnaponként a munka még csak ürügyül sem szolgált a fiatalok szórakozásához. Ilyenkor *"a zsípiekkel jártak össze, a zsípi szélén. Meg a Schwartz háza előtt volt egy nagy beton, ott táncoltak."* Az 1940-es évek végétől már nem szórakoztak a zsípiekkel, ettől kezdve csak a faluban sétáltak, külön, de egymást kerülgetve a lányok és legények bandája. Ha már

ki is alakult egy- egy pár, e séta során egyikük sem vált ki a saját bandájából, viszont hazafelé a legény elkísérte a leányt. Az udvarlás biztos jele az volt, ha a bálban a legény a lányt "*a cigány elejibe vitte*". Ezután már a szülők beleegyezése is kellett az udvarláshoz, de a beleegyezés azon semmit nem változtatott, hogy a lány az anyjával ment a bálba, aki végig ott is maradt. A bandákba a fiatalok egészen a házasságkötésükig jártak.

Az udvarlás komolyabbra fordulását a kérő jelentette, amelynek során a vízi keresztszülők megkérték a lány kezét. Ezt követte a jegyváltás, a keresztszülők (víziek és bérnák) a szülőkkel elvitték a jegyet és a jeggyűrűt. Ezután a lányos háztól a szülők, testvérek, esetleg a keresztszülők elmentek megnézni, hová viszik a lányt: ez volt a háztűznéző. A házasság előkészítésének ez a rendje az 1920-as évek óta semmit nem változott.

Nagyon ritkán fordult elő, de egy-két példa akadt rá, hogy az eljegyzés felbomlott, "*feltört a jegy*". "*Az volt a rendje, hogy visszaadják a jegyet. Még akkor is vissza kellett adni, ha a házastársak valamelyike röviddel a házasságkötés után meghalt.* „

Ha a jegyesség nem is, a házasságkötés mindenképpen törést jelentett a fiatalok társas életében, teljesen megváltoztatta azt. Anélkül, hogy az elszakadásnak bármilyen szertartása lett volna, a házas fiatalok már nem bandáztak. "*Esküvő után, asszonyok már csak fonni jártak. De ezt is csak a szomszédba meg a komaasszonyokhoz. A komaasszony is a magáét fonta, de ez mégis vendégség volt. Mákos kukoricát főztek, farsangkor pampuskát sütöttek*".
Fiatal házas férfiak pedig csak kocsmában jártak össze, de olykor egy- egy háznál, szomszédnál, kománál kártyázni is, névnapot köszönteni. Ilyen formában maradtak fenn a barátságok, míg komasággal meg nem erősítették. Bálba házasok csak az 1950-es évektől jártak.

Felnőtt, házas korban a korosztályok némelyikét megnevezésében is megkülönböztették. A fiatal házas nő neve, amikor először ment a templomba bekötött fejjel, *új asszony* volt. Ha élt addig az anyósa, negyven éves koráig is *menyecskének* nevezték. Máskor ugyanezzel a szóval azt fejezték ki, ha idősebb asszony korához képest jól bírta magát: "még menyecske". Negyven éves kora után egyébként már csak *asszonynak* nevezték, hatvan után pedig *öregasszonynak*, nyolcvan után *vénasszonynak*. Férfiak esetében a házasságkötést követő egy évig *új ember* volt a férfi neve, kb. negyven éves koráig *fiatalember*, negyven és ötven között *javabeli*, ötven fölött "*már benne van a korban*", a hatvan fölöttit pedig *idősnek*, *vénnek* nevezték. Baracán házasságkötésük után a férfiak és a nők nem alkottak szórakozás miatt még átmenetileg sem (farsangkor) kisebb csoportokat. Csak a nagyon öregeknek volt módjuk arra, hogy összejárjanak, de ők is csak egymás

házánál.

Adatközlőim valamennyien büszkén beszélnek arról, hogy Baracán "a régi időkben" nem volt megesett lány, csak egy volt az 1950-es években. "Az erkölcsösség az oka, hogy Baracán ilyen kevés, nagyon kevés volt. " Az egy- két eset megítéléséről úgy vélekedtek, hogy "aki értelmes volt, mindkét felet megszólta. A dolog csak aztán bonyolódott: elveszi-e vagy nem. A fiú egyedül döntötte el, elveszi-e a lányt." "Ezt a lányok számításból csinálták meg, hogy az illető elvegye őket. Aki különben nem venné el, azzal szemben csinálta meg a lány, esetleg mert másképp nem tudott férjhez menni, vagy buta volt. " "Ha a kapcsolatból nem lett házasság, az a fiú esélyeit is rontotta. Ez nem simul el azzal, ha a legény elveszi a lányt, ez mindkét családon nyomot hagy. A gyereken pedig főleg. Különösen a család ellenségei vetették a család szemére. De a gyerekekre nem vetődött vissza, ha házasság lett belőle, csak ha nem lett." A megesett lánnyal- adatközlőim szerint- a mindennapi életben igyekeztek "normálisan" viselkedni, hogy ne érezzék megvetést. Gyermekével együtt a szülői családjában maradt. Ott is, szélesebb körben is igyekezett úgy viselkedni, hogy minden súrlódásnak még a lehetőségét is elkerülje.

A megözvegyült férfiak Baracán általában újranősültek. A megözvegyült asszonynak nem feltétlenül kellett férjhez mennie. Ha kevés földje volt, teljes mértékben számíthatott a család (a férj családja), a komák, a rokonok, szomszédok segítségére. Ezekre az esetekre vonatkozott, hogy "József napjára már még az özvegyasszony ekéje is kimen szólás." Az özvegyen maradt asszony földjét úgy aratta le, hogy elment valakihez félkezesnek, aki aztán elment az ő földjére aratni, kaszásnak, azaz tulajdonképpen kölcsönmunka formájában oldották meg. Ha az özvegynek sok földje volt, vagyona is volt hozzá, akkor cselédet tartott. Mindkét esetben ő irányította a gazdasági munkákat, de más végezte azok nagyobb részét. Amennyiben az özvegy nem tudott cselédet tartani, de sok földje volt, visszaadta azt művelésre apjának, aki ezért évente mért neki termést, legrosszabb esetben pedig (erre is volt egy példa, mert nem éltek a szülők) parlagon maradt a föld.

A falu társadalmában - adatközlőim szerint - a gazdasági helyzettől függetlenül nem volt irigylésre méltó az öregek helyzete. Ezt az 1950-es évekig azzal magyarázták, hogy senkinek nem volt ideje - a sok munka miatt - odafigyelni rájuk, később pedig általános jelenség a fiatalok elköltözése a faluból, így az öregek egyedül maradnak. Ha az öregek gyerekeikkel egy háztartásban éltek, akkor földjüket a fiatalok művelték és gondoskodtak is az öregekről, de évente mértek is nekik a termésből egy meghatározott mennyiséget. Ha nem a gyerekeikkel laktak, akkor magukról kellett gondoskodniuk. Ez akkor fordult elő, ha nem a gyerekeikre hagyták a földjüket, hanem eladták, ilyen esetben ennek az árából éltek.

Adatközlőim szerint *"addig nem volt baj, míg az öreg valamit dolgozni tudott. Amíg bírtak, dolgoztak."* *"Míg jól bírták magukat, jártak szántani, kaszálni is. Némelyik még a géphez is járt."* Egyébként *"az öregek elvégeztek a porta körül. Fejtek, aprólékot megetették. Ők is ganajásztak, takarították az ólat. A kertben is sokat dolgoztak. A gyerek mindenbe beleszokott, az öregek vigyáztak rá. Uborkát raktak, paradicsomot főztek, lekvárt az üstben. Ha nem voltak betegek, ezt meg tudták csinálni."* *"Az öreg helyzete a családtól függött. Néhol a házban - még ha fiatalasszony volt is -, máshol az ólban, harmadik helyen a kamrában halt meg. Sehova nem tudták tenni az öreget, csak a családban maradt. Enni adtak neki, de a tisztálkodást nagyon elhanyagolták. Ezt az öregséget nem várták, ezen nem volt mit várni. "* *"Ha a ház kicsi volt, és úgy tették ki az öreget az ólba, akkor nem szólták meg a családot. Sőt, az ilyen öregnek jobb helye volt, mint annak, akit a hideg kamrába tettek ki. Kevés hely volt, de nappalra bement a házba."*

Baracán viszonylag sok gyermektelen öreg házaspár is élt. Ők fiatal házásoknak adták művelésre a földjüket, amiért eltartották őket, haláluk után pedig természetesen rájuk maradt az öregek összes vagyona. Általában jól jártak az ilyen öregek, mert a fiatalok annak tudatában gondoskodtak róluk, hogy az egész falu figyeli őket. Csak egy olyan eset volt, amikor nem gondoskodtak megfelelően az öreg házaspárról, akik ezért más gondozót választottak. A fiatal családot ez az eset egész életére megbélyegezte.

A gyerekek nevelésében, az öregekhez való viszonyulásban egyaránt fellelhető a középső generáció életét meghatározó "vezérelv", a munkaközpontúság. De ezt látjuk a párválasztás tendenciáiban is. A gazdaságilag eredményes munka azt követelte meg a családoktól, hogy erőfeszítéseiket ne értékeljék le azzal, hogy nem jelenítik meg az általa szerzett helyüket a falusi társadalomban. Ezért figyeltek erősen arra, hogy gyerekeik *"a falu szeme előtt"* megfelelően viselkedjenek, öltözködjenek, dolgozzanak, helyzetüknek megfelelő párt, sőt megfelelő komát válasszanak. A lecsúszás megakadályozásáért vagy a további emelkedés érdekében kifejtett munka *"családjukba zárta"* az embereket, már a gyerekek is csak akkor bandáztak, ha nem tudtak nekik általuk is végezhető munkát adni, a házasság pedig lényegében a szórakozás végét jelentette. A lány- és legénykor viszonylag élénk - a Ruitz Izabella által a Bódva völgyéből közölthöz hasonló intenzitású- társasélettal, szórakozással járt együtt, de főleg a lányok esetében ennél is legalább ürügyül szolgált a munka, a fonás.¹⁰²

¹⁰² Ruitz Izabella 1965- 66.

2. 6. Lokális kapcsolatok

Baraca kicsiségéből adódóan csak alvégre és felvégre tagolódik, e két kis falurészt a templom választja ketté, ám ez is csak a hétköznapi szóhasználatban jelenik meg néhány alkalommal. Tényleges elkülönülést, netán elhatárolódást nem jelent. Ennél élesebben elhatárolták viszont a falu lakói saját lakóterületüktől a cigánysort, egészen az 1970-es évek végéig. Ennél is élesebben elhatárolódtak a falu külterületének pusztáin lakó szlovákoktól, akikkel szinte semmi kapcsolatuk nem volt. A dobolás ezeken a részeken nem is volt hallható, ugyanis a kisbíró az alvégből indulva csak a falu kb. 800 m hosszú utcáját járta végig, négy helyen megállva.

Arra, hogy a lokalitás rendkívüli esetekben az együttműködés fő szervezője lett volna, nem derült fény, mert adatközlőim sem tűzesetre, sem más rendkívüli vészhelyzetre nem emlékeznek a falu történetében.

A lokális alapú kapcsolatok közül a szomszédság az egyetlen igazán működő forma ma is. Fél Edit meghatározása szerint működése kimeríti a „pozícióközösség” fogalmát.¹⁰³ Adatközlőim szerint mindig mindenki annak szellemében ügyelt a jószomszédi viszony fenntartására, hogy *"a jó szomszéd aranyat ér, de a rossz szomszédság tényleg török átok"*. A közvetlen szomszédok mindig segítettek, ma is sokat segítenek egymáson. *"Ha az egyik megy valahova, a másik kiengedi a cibéit. Ha jön a tehén a csordáról, de nincsenek otthon, a szomszéd beköti, ha hajtják a libát, a disznót, a szomszéd kiengedi. Ha látta a szomszéd, hogy nincs akivel lehányja a kukoricaszárat, segített. Ha hozták haza a krumplit, és csak az asszony csinálta, inkább ment a szomszéd lerakni."* Felrakni pedig a földszomszéd segített. A földszomszédság más helyzetekben is segítséget jelentett. *"Olyasmit is segítettek, amit nem kellett kérni, amit magától csinált meg. Ha valaki valamit otthagyt a határban, a szomszéd vigyázott rá, míg visszajött. Aratáskor, kötésnél, ha már csak egy kicsi volt este hátra, a szomszéd segített"*. Megnevezésben ugyan csak a közvetlen szomszéd volt szomszéd, ám ha szimpatikusak voltak egymásnak, lakodalomba a második szomszédot is szomszédi minőségben hívták meg. Ugyanígy volt ez a szemben lakóval is, ilyen alapon segítettek is egymásnak.

A szomszédok kapcsolatát annyiban a szövetkezetesítés - vagy inkább az azzal járó életformabeli változás - változtatta meg, hogy az egymást segítő szomszédi magatartás más formákban nyilvánul meg. *"Nehezebb tárgyat megemelni, elkóborolt jószágot hazahajtani az*

¹⁰³ Fél Edit 2001. 324.

alsó vagy a felső szomszéd segít. Ha valakinek nincs autója, szükség esetén számíthat szomszédja segítségére. Disznótorkor a szomszédok segítenek." Ahol kisbaba születik, a szomszédra nézve kötelező a babalátogató. Különösen szomszédnak tekintik a kisgyereket, édességet, idénygyümölcsöt mindig visznek neki, megkínálják vele.

Adatközlőim szerint annak is a szövetkezetesítéssel húzható meg a határa, hogy a rászorulókon a faluközösség minden tagja segített, bajukról mindenki tudott, aki a faluban lakott. *"Ha sercegőben elpusztult valakinek a tehene, a kisbíró kidobolta: idős Tóth Jánosnak elhibázott a tehene méhelyben. Tartsa mindenki kötelességének húst venni belőle, ... pengőért méri kilóját."* Az állat húsból általában 5 kg-t vettek a falubeliek- rendes áron-, majd otthon elásták. *"Annyi pénze összejött a gazdának, hogy egy tinót vehessen."*

A térbeli közelségből adódó előnyöket tehát a baracaiak igyekeztek kihasználni, ezért ügyeltek nagyon arra, hogy szomszédaikkal jó viszonyban maradjanak, ezért nem volt kb.1930 és napjaink között csak egy példa arra, hogy szomszédok összekülönböztek.

2. 7. Munkaszervezet

Szabó László 1967-ben, majd 1997-ben megjelent összefoglaló jellegű tanulmányában áttekinti és megközelítésük szempontjából értékeli, csoportosítja mindazokat az írásokat, amelyek célja a társasmunkák vizsgálata volt. "A vizsgálatból azonban a legtöbb esetben kimarad az a társadalommal szoros kapcsolatban levő munkaszervezeti rendszer, amely minden korban biztosította a kisparaszti termelés zökkenőmentességét."¹⁰⁴ Szendrey Ákos, Fél Edit alapozó kutatásai után, amelyeknél korábban a kérdés fel sem vetődött a néprajzban, sokáig külsődleges szempontok szolgálták a munkák rendszerezésének alapjául.¹⁰⁵ Kivételt ez alól Szabó László szerint elsőként Varga Gyula szatmári társasmunkákkal foglalkozó, de csak 1991-ben megjelent írása jelent, amely a rendszerezés alapjának a társas forma létrejöttének okát teszi meg.¹⁰⁶ Ezzel a hozzáállással tudott leginkább azonosulni Szabó László is, amikor saját rendszerét kialakította. Amellett, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a társasmunka a paraszti munkaszervezetnek csupán egyik része, a társasmunkákat a következőképpen csoportosítja: gazdasági szükség következtében létrejött társasmunkák, szórakozás miatt létrejött társasmunkák, rituális célokat elősegítő társasmunkák, külső organizációs hatásra létrejött társasmunkák. 1982-ben, a palóc terület népi társadalma kutatásának segítségét célzó kérdőívében, majd 1997-ben, a munkássága gerincét összefoglaló tanulmánykötetben a társasmunkákat el is helyezi a többi munkaszervezeti forma: az egyéni munkák, a - családformákként tovább bontható - családi munkák, az egyszerű kooperáció, az alárendeltségi viszonyon alapuló munkaszervezeti formák, a szocialista korszak munkaformái között.¹⁰⁷

A mögötte álló, sok-sok tájegységet érintő kutatásra alapozva állapítja meg, hogy a társas formát igénylő munkák résztvevői vidékenként különböző alapon szerveződő csoportok. A szerveződés alapja nagyon gyakran nem a rokonság, család, műrokonság, sőt nem is a lokális közelség, hanem a vagyoni csoporthoz tartozás, amely sokfelé "sokkal tisztábban kivehető csoportosulás, mint a rokonsági."¹⁰⁸

Baraca is, mint az alábbiakban remélhetőleg kiderül majd, leginkább a vagyoni alapú társulással jellemezhető egy- egy társas formát igénylő munka tekintetében. A vagyoni

¹⁰⁴ Szabó László 1997. 13.

¹⁰⁵ Szendrey Ákos 1938.

Fél Edit 1940.

¹⁰⁶ Varga Gyula 1991.

¹⁰⁷ Szabó László 1982.

Szabó László 1997.

¹⁰⁸ Szabó László 1997. 22.

besorolás alapja pedig a falu paraszti társadalmában a földbirtok volt. Fényes Elek szerint Baraca „hegyes de könnyű munkájú szántóföldre **mindent** megterem.” A 19. században befejeződő szántóföldet gyarapító irtások óta határa erdőn kívül eső részének kb. 80 %-a szántó, 10 %-a rét, 10 %-a legelő. A szántó kb. 1500 magyar holdat tesz ki, tehát 150- 150 holdnyi a rét és a legelő. Erdeje - öt határrészben - kb. 120 magyar hold. Baracán a szövetkezetesítésig szinte kivétel nélkül mindenki a földből élt, még azok számára is az volt a megélhetés alapja, akiknek nem volt, vagy nem volt elegendő. Az átmenetileg mással foglalkozók - Amerikába vándorlók, az ózdi gyárban ipari munkát végzők - is azért dolgoztak, hogy a későbbiekben földet vehessenek.

Valamennyi családtípusnak (földbirtokának nagysága alapján típusba sorolható család), a legnagyobb gazdától a 6 holddal bírógig az évszakoknak megfelelően ugyanazokat a munkákat kellett elvégeznie a földművelés és állattartás terén. Hónapokra bontva a családi munkák a következőképpen alakultak:

Hónap	Férfiak	Nők	Gyerekek
MÁRCIUS	boronálás	krumpli, kukorica ültetése	
	krumpli, kukorica beszántása	palántálás (dinnye, dohány)	
	vízfordítás palántálásához		
Március 19-e.	vetés (árpa, zab, tavaszbuza)	segítség a vetésben: a ló vezetése, vetőmag hordása	
Április 8-a.		kendervetés, mákültetés	
ÁPRILIS		húsvéti nagytakarítás	segítség a nagytakarításban
Május 1-je		babültetés	segítség babültetésben
MÁJUS	szénakaszálás, boglyázás, hordás, segítség a kapálásban,	búcsú nagytakarítás, takarás, szekérrakás, kapálás	segítség a takarításban, ebédhordás szénamunkákhoz
JÚNIUS	ekekapázás, ugar megszántása először,	segítség az ekekapázásban (ló vezetése), virágos kender nyövése, másodszori áztatása, "baksálása"	
JÚLIUS, AUGUSZTUS	aratás	aratás (marokszedés)	
SZEPTEMBER	szántás, vetés (búza, "gabona"), boronálás	segítség a vetésben ("Nyomoztuk, hogy meddig száll"),	

OKTÓBER	krumpli hazahordása, répaásás, kender elhordása az áztatóba	krumpliásás, babszedés, répapucolás, kender nyövése, feje cséplése, áztatása, trágyázás (terítés)	trágyázás (terítés)
NOVEMBER	kukoricatörés, hazahordás	kukoricatörés, libahizlalás kezdete, kendertörés és-vonás, egy részének fonása, koszorúkötés a temetőre, szilvalekvár - főzés és "lugzóra teszik a fonalat".	kukoricatörés
DECEMBER	szecskavágás		
JANUÁR	nagyállatok etetése		
FEBRUÁR	favágás, szalmahordás a kazalból	szövés	
MÁRCIUS		vászonfehérítés (szilvafa-virágzáskor)	

A földművelés munkái - amint az a fentiekből kiolvasható - uralták minden család életét, minden mást ennek rendelték alá, ehhez igazítottak.

A felsorolásból kimaradtak azok az apróbb munkák, amelyeket egész évben, naponta, rendszeresen végeztek, a nők esetében a főzés, mosás, öregekről, gyerekekről való gondoskodás, a férfiak esetében pedig az állatok etetése, tisztítása, a ház és a gazdasági épületek, egyéb építmények, kerítés folyamatos javíthatása, karbantartása. Ezeknek a munkáknak a felsoroltakkal azonos volt a munkaszervezeti kerete: a kiscsalád. Más munkák felsorolásból való kimaradásának is ez (a munkaszervezeti keret) az oka, azokat ugyanis (pl. hordás, géplés, fonás) más munkaszervezeti keretek között végezték.

A kiscsalád munkaszervezete a családforma általános volta és a munkák többségének jellegéből adódó igény miatt uralkodó. Élesen elkülönül benne a férfiak és nők szerepe, amit az is jelez, hogy adatközlőim azokban az esetekben is nemek szerint osztották el a munkákat, ha azokban férfiak és nők egyaránt részt vettek, pl. segítség a kapálásban. A fenti munkáknak olyan értelemben kiscsaládi a munkaszervezeti formájuk, hogy elvégzésükhöz a család semmiféle külső segítséget nem vett igénybe. Tulajdonképpen ezek a munkák szabták meg egy - egy családi gazdaság felszerelését, állatállományát. Amennyiben a földmennyiség, a munkaerő, a felszereltség nincs arányban egymással, az (minden tényező aránytalanságánál különböző okokból kifolyólag) más - más munkaszervezeti formát von maga után. A kiscsalád munkáit - talán éppen a nagycsalád már említett hatóereje miatt - a gazda hangolta össze, de mert minden munka egyben a munkába nevelés alkalma is volt, különösebb irányításra nem volt szükség, mindenki tudta a dolgát. A gazdasszonynak a háztartás munkáiban, ha térbelileg határozzuk meg - szemben a gazdának az egykori telektartozékokon végzett munkákban mutatkozó szerepével - a házban és az udvaron volt vezető szerepe.

A fenti tényezők aránytalanságát az özvegyek családi gazdasága esetében a munkaerő hiánya (kevesebb családtag) okozta. A kiegyensúlyozás egyik módját a cseléd tartás jelentette, ilyen esetben fizikailag a cseléd munkája pótolta a családfő munkáját, de az irányítás az özvegy kezébe került. Egy-egy munka elvégzésének szemmel látható menetében az ilyen megoldás semmi változást nem okozott, a munkaszervezeti forma nem különbözött - csak a személycsere tekintetében - a teljes családok munkaszervezeti formájától.

A kevesebb földdel és nem elegendő felszereléssel bíró családok és az ilyen helyzetű özvegyek a fenti munkák legtöbbször is olyan módon, olyan segítséggel végezték, hogy azok már a munkaszervezeti formák más típusába, az alárendeltségi viszonyon alapuló

típusba tartoztak.

Amint említettem, adatközlőim emlékezetében nem él olyan rendkívüli esemény emléke, amelyben megmutatkozhatott volna, mennyire juthat érvényre a más alkalmakkor rögzült szerveződési mód, pl. veszély esetén, az egyszerű kooperáció alkalmi munkaszervezeti formája így rejtve marad(t) előttünk. Más jellegű alkalmi együttműködésre viszont nemrégiben volt példa. A templom újrafestése (1999-ben) utáni takarítás, majd díszítés a falubeli asszonyok nagy részét aktivizálta. A több napos munka során hamar kialakult, hogy egy olyan asszony lesz a munkák irányítója, összehangolója, aki elég idős már ahhoz, hogy hozzáértő legyen, de nem túl koros, ami - megfigyelésem szerint- a többieknek azért volt fontos, hogy ne tűnjenek "régimódinak, maradinak". Ezért külön hangsúlyozták, hogy teljes mértékben rá bízzák, hogy kiválassza: milyen színű és milyen fajtájú virággal díszítsenek, hová tegyenek, és hová ne tegyenek virágot, mert *"te ezt már jobban tudod"*. A munkák többi része a kor szerinti munkamegosztás alapján oszlott meg, pl. a templom kövezetének sok hajladozással járó tisztítását fiatalok végezték, ők vasalták az oltárterítőt, minden más terítőt, ők is rakták fel azokat a helyükre, viszont a kiválasztásukba semmi beleszólásuk nem volt, mert annak mára már szigorú rendjét az idősebbek alakították ki. Tehát az alkalmi együttműködést a kor szerinti munkamegosztáson kívül az jellemezte, hogy a többiek elfogadták, sőt javasolták egy köztiszteletben álló asszony irányító szerepét.

A társasmunkák megléte, egy részüknek a munka elvégzésén túlmutató szerepe már az eddigiekből is kitűnik. Azok, amelyek társas formáját a gazdasági szükség okozza, feltűnően hiányoznak a családi munkák sorából. Gazdasági szükség miatt öltött társas formát a hordás, amelynek során a családi gazdaságok kettésével szövetkeztek. A szövetkezés területi elvű volt, de a családok gazdasági helyzete ugyanilyen meghatározó szempont volt. Olyan családok szövetkeztek, akiknek kb. azonos nagyságú földdarabjaik ugyanazon dűlőkben, egymás szomszédságában feküdtek. Ennél fogva eleve kizárt volt, pl. nemesiben és parasztiban birtokló gazda szövetkezése. A gazdasági szükség itt valójában a munkaidő lerövidítését, megfelelését jelentette, mert ebben a formában két szekérral lehetett a termést hordani. Mialatt az egyik gazda rakta, a két asszony pedig adogatta a kévét, a másik gazda a megrakott szekeret hajtotta a rakodó felé. Ott legény fia vagy még jó erőben lévő apja segített neki lerakni. A kazalrakás majd – közülük - annak a feladata volt, aki legjobban értett hozzá. Tehát a munkát társas formáján túl nemek szerinti és záró fázisában technológiai munkamegosztással lehet jellemezni.

Még erősebb gazdasági szükség hozta létre a géplés társas formáját, tekintve azt,

hogy ehhez sem elegendő munkaereje, sem cséplőgépe nem volt egyetlen családnak sem. A falu tulajdonában két cséplőgép volt, a nagyobb a "parasztoknak", a kisebbik a "nemeseknek" gépelt. A géplés munkafolyamatának részmunkái csak annyiban voltak specializáltak, hogy kialakult annak rendje, ki melyik részmunkára a legalkalmasabb. A későbbiekben ehhez a renchez mindig ragaszkodtak, de valójában bárki bármelyik munkát el tudta volna végezni, esetleg több erőfeszítés árán vagy nem olyan elfogadott módon. A géplés során 3 férfira volt szükség a kévészakalnál, közülük kettő szétszedte, egy továbbadta a kévét. Férfi volt a kévevágó a dobon is, aki az "étető" asszony kezébe adta a szétrázott kévét. 5 férfi dolgozott a szalmakazalnál, hárman adogatták (felrakták a futószalagra), ketten kazallá formázták a szalmát, 2 férfi tartotta a zsákokat a dob alatt, ezekbe ment a szem a cséplőgép nyílásán. 4 asszony is dolgozott a dob alatt, 2 a pelyvát, 2 a töreket hordta el. 3 férfi kellett még a befejező munkafázishoz, ők rakták össze a zsákokat, majd ők rakták szekérre, mikor haza akarták vinni. Tehát a géplés munkájához 19 emberre volt szükség, ez azt jelentette, hogy legalább kilenc házaspárnak kellett ehhez a munkához összefognia, de általában ennél kevesebb család szövetkezett, mert legtöbbjüknek volt felnőtt, már munkabíró fia, lánya. A géplés során végig mindenki megmaradt a feladatánál, csak az étetőt szokták felváltani a pelyva- vagy törekhordó asszonyok valamelyikével. Hogy ki kivel szövetkezett a géplés idejére, ezt is földje nagysága határozta meg, hiszen az nem lett volna gazdaságos egy kistöltő embernek, ha a nagygazda termésének géplését végigdolgozza. 3-4-nél együtt dolgozó csapat az egész falut magába foglalta. Egyetlen állandó személy volt ezekben a csapatokban: a gépész. Ő a falu kovácsa volt, géplés során mással nem foglalkozott, csak elindította, felügyelte a nagyobbik gépet, a nemesek munkájánál nem volt ott. Munkájáért megegyezés szerinti "részt", terményrészt kapott.

Ebbe a csoportba sorolható a disznótor is, mert ennek formája is gazdasági szükség következtében társas, de a szerveződés alapja ebben az esetben nem a birtoknagyság, hanem komaság, szomszédság, rokonság (testvérek, szülők). Az együttműködés formája olyan volt, hogy a munkában csak a felnőttek szövetkeztek, de a vacsorákon mindig ott voltak a teljes családok, sőt ma is így van ez.

Csak asszonyok munkáját érintette, de ugyanúgy gazdasági szükség hozta létre a társas formáját a szövés kezdetét jelentő felvetésnek. Erre a munkára komaasszonyok szövetkeztek, esetleg keresztanya a keresztlányával.

A társasmunkák - az alkalmak számát tekintve - talán legnépesebb csoportját azok a munkák alkották, amelyek társas formája a szórakozás miatt alakult ki. A munka ilyen

alkalmakkor valójában csak a "bandázás" ürügyül szolgált, az elsődleges cél a szórakozás volt. A fonó, a kukoricafosztó, az 1940-es évektől pedig a hímzés tartoztak ebbe a csoportba. A fonás, majd a hímzés megnevezésével: *bandázás* is jelölte az elsődleges funkciót. Mindkét munka kapcsán a téli időszakban, elsősorban farsang idején találkoztak esténként a fiatalok. A 20. század elején egy- egy ilyen időszakra kibérelték egy - egy özvegy házának egy helyiségét, ez volt a fonóház. Később a lányos házaknál gyűltek össze. Azt, hogy a szórakozásnál is fontosabb céljuk volt ezeknek az alkalmaknak a lányok- legények találkozása, jelzi, hogy mindig ott voltak a fonóházban a legények is, sőt az is erre utal, hogy a lányok is, legények is korcsoportok szerint alkották bandáikat. A fonás társas jellege a házasságkötés után annyiban maradt meg, hogy a komaasszonyok átjártak egymáshoz a fonnivalóval, de ez már csak két - három asszony közös munkáját jelentette.

A kukoricafosztás kerete más volt, ennél felnőttek is jelen voltak, mert mindenki kukoricáját közösen fosztották, általában egy este elég volt egy családehoz, és mindig az adott háznál dolgoztak.

A falubeli fiatalok társas összejöveteleinek kereteit ezek a munkák majdnem teljesen ki is töltötték, rajtuk kívül csak az ünnepek előtti bálokkal bővebb a pusztán szórakozást szolgáló összejövetelek sora a munkával összekapcsolt alkalmakénál.

A rituális vagy kultikus célok miatt társas formájú munkákat Baracán két alcsoportra bonthatjuk. Az egyikbe azokat sorolhatjuk, amelyeknél a cél egy kisebb közösség, leginkább a család célja volt, a másikba pedig azokat, amelyek az egész faluközösség közös célja miatt jöttek létre.

A család körül létrejött társasmunkák az emberi élet fordulópontjaihoz köthetők, a lakodalomhoz és a temetéshez.(Baracán a keresztelő nem járt együtt előkészületekkel, a gyermekágyas asszony gondozása is egyetlen személy feladata volt a családtagokon kívül, a komaasszonyé.) A lakodalom hetében számos munkát végeztek társas formában. A társulás alapja valamennyi esetében a rokonság, sőt a közeli rokonság volt. (Nagyszülők, szülők testvérei, keresztszülők családja.) A disznótor, a baromfi feldolgozása, a lakodalmi ételek előkészítése - néhány kivétellel - ennek a csoportnak a közös munkája volt, amelyben a részmunkákat a nemek szerinti munkamegosztás hagyományos rendje szerint végezték. (Nem tartoznak ide a térbeli távolság, széttagoltság miatt azok az előkészületek, amelyeket a meghívott családok végeztek, csak azért lehet fontos megemlíteni őket, mert a lakodalom napján egy mederbe terelődtek, térben is összekapcsolódtak. Ilyen munka volt a sütés (a süteményeké), amelyet Baracán minden lakodalomba meghívott asszony külön, otthon

végzett el, csak az eredmény jelent meg a lakodalmas háznál. Ugyanez volt a helyzet az ennél speciálisabb kalácssütéssel, amely kizárólag a keresztanya feladata volt.)

Igazi társas formája volt a csigacsinálónak, sőt ha nem a lakodalomhoz kapcsolódott volna, akkor a szórakozás miatt társas formát öltött munkák közé kellene sorolnunk. A csigacsináló a lakodalom előtti napok egyik estjén az asszonyok és lányok munkája volt. Nem is csak a munka volt ebben közös, hanem a tésztához való lisztet, tojást is a résztvevők hordták össze. Az, hogy igazán szórakozás jellege is volt, arra mutat, hogy leggyakrabban ilyen alkalmakkor ittak az asszonyok komapoharat, itt választottak *pálinkakomaasszonyt*.

A lakodalom napján a meghívott rokon asszonyok csaknem mindannyian megjelentek a lakodalmas háznál, és úgy kezdték az ételeket elő- és elkészíteni, hogy szinte automatikusan mindenki a saját feladatát csinálta, a korok szerinti munkamegosztás rendjében. A lakodalomba (az 1960-as évekig) soha nem hívtak külön szakácsnőt, mert bizonyos volt, hogy a meghívott asszonyok között lesz majd olyan, aki idősebb kora, tapasztalatai miatt képes lesz irányítani a főzést, összehangolni a munkákat. Ebben ez a társasmunka az egyszerű kooperációra hasonlít.

Az előkészületekben részt vevő asszonyok voltak azok, akik a lakodalom után a visszarendeződésben is segítettek.

A haláleset ugyanezeknek a rokonoknak a körét aktivizálta, kibővítve a szomszédokkal. Az ide kapcsolható munkákat a nemek szerinti éles munkamegosztás jellemzi. A sírásás a férfiak, a torra való felkészülés (főzés) a nők társasmunkája volt.

A másik alcsoportba sorolható társasmunkák a faluközösség egészéhez köthetők. Ezek közül a legjelentősebb a templom nagy ünnepek előtti díszítése volt. Egyébként, vasárnapra az 1940-es évekig a templomdíszítés a harangozó feladata volt. Húsvét, pünkösöd, búcsú és karácsony előtt vették át feladatát az ilyenkor „akcióközösséget”¹⁰⁹ alkotó asszonyok. A díszítés takarítással kezdődött, amelynek során mindenki a neki megfelelő munkát végezte, kor szerinti megosztásban: az idősebbek könnyebbeket (portörölés), a fiatalok a nehezebb részét (felmosás, ablakmosás). A díszítés annyiban hosszú előkészületet igényelt, hogy a kerti virágok ültetésénél, vetésénél fontos szempont volt, hogy melyik mutat jól a templomban, melyikkel nem célszerű valami miatt (pl. nem elég tartós) díszíteni. Azt is

¹⁰⁹ Az egy – egy munka (akár rendszeres, akár alkalmi) elvégzése céljából társuló akcióközösséget Fél Edit definiálja, szembeállítva a pozícióközösséggel, amelynek együttműködési lehetősége helyzetéből, általában fizikai közelségből adódik.
Fél Edit 2001. 324.

figyelembe vették az asszonyok, hogy akkor virágozzanak, mikor a nagy ünnepek vannak, főleg a búcsú. Díszíteni az ünnep előtti napon szoktak. Reggel mindenki leszedte és elvitte a templomba az erre az alkalomra szánt virágait, ott közösen csináltak belőlük csokrokat, majd vázába rakták, és a takarítás végeztével a helyükre tették őket. A virágokat mindig az idősebb asszonyok válogatták össze, ők döntötték el, hogy egy- egy helyre melyik csokor kerül.

Csak egyik fázisában és az eredménnyel elért ünnepi falukép egységében tekinthető társasmunkának az úrnapi sátrak elkészítése. A munka előkészítő fázisa, a zöld lomb összegyűjtése az erdőn, majd behozása szekereken a faluba a férfiak társasmunkája volt. Ettől kezdve azonban megoszlott négy meghatározott család között. Azok az asszonyok csinálták az úrnapi sátrakat, akiknek a háza előtti útszakasz azok hagyományos helye volt, de bizonyára nem véletlen, hogy ezek a legjobb gazdák házai voltak. Egy-egy asszony - azután, hogy a férfiak közösen összerakták két ív alakú hajlított fából a vázat - egyedül csinálta meg, majd díszítette ki a sátrat. Tehát a munkának ez a szakasza csak annyiban tekinthető társasnak, hogy - mint a lakodalmi sütés - egy cél felé tartott, az egész faluközösség terét tette ünnepivé.

A társas formát külső organizációs erők hatására öltő munkák közé adatközlőim elbeszélése alapján csak a legelőtisztítást lehet besorolni. A külső organizációs erő a falu vezetése, de a munka maga mindenki érdeke, csak az indítványozás, az időpont kijelölése a vezetése. Az 1980-as években ilyen közmunka - jelleget öltött a temetőkaszálás és a szénagyűjtés. Korábban a községi önkormányzat egy- egy családnak adta oda kaszálásra a temető fűvét, de miután a szövetkezet állami gazdasággá alakult, és nem lehetett tehenet tartani, nem akadt jelentkező, akinek a szénára szüksége lett volna. A kaszálásba valamennyi férfi részt vett, ha valaki többször is kivonta magát ebből a munkából, azt megszólták. Ugyanilyen társas formában forgatták, majd takarták (gyűjtötték) az asszonyok a szénát.

A fenti társasmunkák valamennyi formája mellérendeltségi viszonyon alapult, vagy ha nem is, annak tekintették a viszonyt a munkában résztvevők. Az alárendeltségi viszonyon alapuló munkák legjellegzetesebb típusát Baracán az aratáshoz köthetjük. Mivel viszonylag sok volt a nagy földön gazdálkodó család, sokan fogadtak aratókat, leggyakrabban aratópárt, ritkábban a pár valamelyik "felét". Az aratók kivétel nélkül részért dolgoztak, "*a tavaszt kilencedébe, a búzát (őszit) tizedébe aratták.*" Az aratók termését már a kévékből összerakott kereszttek formájában megjelölték, ha nem is hordták külön, a géplésnél a gazdáé után, attól elkülönítve került sorra. Az aratók munkájához hozzátartozott, hogy a géplésnél is ott voltak, leginkább a gazdasszony személyét helyettesítették, aki ilyenkor főzött. (A hordásnál nem kellett ott lenniük). Ha az aratópár nem egy családból való volt, akkor a részt úgy osztották el

egymás között, hogy a félkezes kicsit több mint 1/3 részét, de még nem felét kapta meg.

A bérmunka fejlettebb formájával, a bandában aratással Baracán soha nem lehetett találkozni. Egyetlen olyan asszony él ma a faluban (egyik adatközlőm), aki életében kétszer aratott aratóbandában, egyszer a zsípi, máskor a runyai uraságnál.

Az aratóbanda szervezéséről abban az időben sem tudott semmit, azóta, másoktól sem hallott róla, de abban biztos, hogy csak az aratókat szegődtették, ők pedig maguknak kerestek félkezeseket, és ilyen esetben is egy pár együtt kapott egy aratórészt.

Az alárendeltségi viszonyon alapuló munkák nagyobb csoportját alkotják a ledolgozásként, tehát valami (általában más munka) ellenértékéként végzett munkák. Ezek közé sorolható az az eset, amikor az özvegy elszegődött félkezesnek valamelyik nagyobb gazdához, hogy munkájáért munkával fizetve az ő búzáját is arassa le. Ilyen esetekben mindig az özvegy volt a jelentkező, aki felajánlotta a ledolgozást. Itt tulajdonképpen - hasonló földnagyság esetén - egyforma értékű munkákról volt szó, de a munka mégis csak az egyik félnek volt érdeke. Azoknak a kisebb földű birtokosoknak, akiknek földjük megműveléséhez nem volt megfelelő felszerelésük, nagyobb gazdák szántották fel a földjüket, és ezért a munkáért fizetségként munkát kértek. Adatközlőim között nincs olyan, aki a ledolgozás e formájában érintett lett volna, ezért a gyalogos nap és igás nap arányára nem derült fény. Az 1930-as évek végén a ledolgozás alkalmait megszorította, hogy három nagyobb gazda vetőgépet vett, és hogy ne maradjon kihasználatlan, másoknak is szívesen eljártak vele vetni - cserébe valami olyan munkáért, ami éppen sürgős volt. A ledolgozás egy következő formája: a részes művelés nagyon elterjedt volt Baracán. Részes művelésre a nagyobb gazdák 1 köblös (kb. 1 magyar hold) darabokat adtak, nagyon gyakran az aratójuknak, de nem tették függővé az aratás vállalásától, és fordítva sem. A felesben művelt földbe legtöbb esetben kukoricát ültettek. A termény feléért a feles földet vállalók az összes munkát elvégezték. A fenti munkaszervezeti formák egyikébe sem illeszthetők az olyan munkák, amelyek elvégzését egyáltalán nem tartják számon, nem számítanak a visszasegítésre. Ezek a munkák alkalmoszerűek, leggyakrabban szomszédok között fordulnak elő. Pl. ha eső várható, az asszonyok általában átmentek szomszédasszonyuknak segíteni, hogy eső előtt befejezzék a munkát. Ugyanilyen segítséget jelentett a már említett földszomszédi viszony.

Szinte feltűnően hiányoznak a munkaszervezeti formák közül a kalákaszerű munkák. Adatközlőim ezt azzal magyarázzák, hogy a baracaiak általában túlságosan törekedtek arra, hogy minél több földjük legyen, és az ezért egyre többet dolgozó családoknak nem maradt idejük másokra, egymásra figyelni, mindenki csak a maga munkájára, mert csak a

saját gyarapodására koncentrált.

2. 8. Üzemszervezet

Szabó László - áttekintve a paraszti gazdálkodás üzemszervezetét (is) érintő kutatások irányait is - saját eredményei alapján megállapította, hogy „egy-egy közösséget, nagyobb tájakat, népcsoportokat sajátosan kifejlesztett üzemtípusokkal éppen úgy jellemezhetünk egy adott korban, miként a népi kultúra más területeivel (viselet, népnyelv, építkezés).”¹¹⁰ A parasztüzemet - ugyanebben a munkájában - a közösségben ideálisnak elfogadott család (tehát pl. nem csonka család, nem olyan, amelynek csak leány gyermekei vannak) összes munkájával azonosítja. "A parasztüzem táji típusai lényegében azonosak egy-egy vidék tájilag és történetileg meghatározott ideatípusával, ahol a használt földhöz kötött és más folytatható tevékenységek aránya egyben mutatja a paraszti lehetőségek minden szintjét."¹¹¹ Ez a meghatározás is kiemeli, hogy a ténylegesen birtokolt földnagyságnál meghatározóbb a használt föld mennyisége, legalábbis az üzemszervezet esetében jellegadóbb. Bár Baracán a föld használata szinte teljesen együtt járt annak birtoklásával - csak a részes művelésre kiadott 1 holdas birtoktörédek jelentettek kivételt, - nagysága igen erősen meghatározta a parasztüzem típusát. Egészében az üzemeknek nem volt módjuk specializálódásra, esetleg a termesztett növények arányát változtatták a piaci igények szerint - de csak a legrugalmasabb családok, ők is csak földjük kis hányadán.¹¹²

A szövetkezetesítésig Baracán a társadalom és gazdálkodás alapegysége egyaránt a család volt, a kiscsalád és a nagycsalád egy sajátos formája. Gazdaságnak nevezték azon helyek összességét, amelyekkel egy - egy ilyen egység munkája során kapcsolatba került: udvar, ház, ólak, csűr (együtt: belsőség), földek (emellett erdőjog és rét). Általánosan az volt jellemző, hogy munkaerőként az egy házban élők kapcsolódtak egy gazdasághoz, nagycsaládok válakozása esetén pedig egy ideig szomszédok, vagy egyszerűen két házban élők használhatták ugyanazt a felszerelést. A föld úgy volt a megélhetés alapja, hogy a belőle származó jövedelmet nem kellett más forrásból származóval kiegészíteni. Adatközlőim szerint csak két olyan család volt, amelyik nem tudott teljes mértékben a földből élni, az egyik a cipész, a másik egy hét gyerekes család, akik földje ennyi ember eltartásához nem volt

¹¹⁰ Szabó László 1997. 298.

¹¹¹ Szabó László 1997. 305.

¹¹² Ugyanerre mutat rá Dobrossy István és Viga Gyula Mátraderecskén. Dobrossy István - Viga Gyula 1978. 38.

elegendő, ezért fiaik mesterséget tanultak. A földből élők esetében is teljesen meghatározta a család munkáját, életmódját a birtok nagysága, lényegében ugyan mindenkinek ugyanazt a munkát kellett elvégeznie, de más- más "méretben".

A következőkben birtoknagyság szempontjából a falusi társadalom más- más rétegének üzemszervezetét igyekszem bemutatni, szándékom szerint egy -egy reprezentatívnak mondható család gazdálkodásának kiragadásával, ám szándékomban gyakran megakadályozott az, hogy nem minden típusú családi gazdálkodáshoz volt (van) kitől adatokat gyűjteni.

Birtoknagyság tekintetében a paraszti társadalom felső rétegébe tartozott a Tóth család. Tóth János és Tóth Regina Mária 1942-ben kötött házasságot. Házasságuk által összekapcsolódott egy 40 és egy 30 magyar holdas birtok. Mivel második szomszédok voltak, és hamarosan megvették a kettejük háza közötti telket is, három udvart is összekapcsoltak. A három telekből álló udvaron két házat hagytak meg. Az egyik házban a feleség szülei: Tóth János és Révay Margit éltek. A másik házban a férj szülei: Tóth József és felesége, Ádám Margit, a férj anyja, Bartók Julianna és a fiatal házaspár éltek. 1943-ban született egyetlen lányuk, Mária. Tehát a két portán összesen nyolcan éltek, a legidősebb asszony és a kislány kivételével ők jelentették a gazdaság munkaerejét. Immár 70 holdjukhoz 4 lovat, 2 szarvasmarhát és 1 borjút, 1-2- sertést és kisszámú baromfit tartottak. Az összekapcsolt portán megmaradt a két csűrjük, de az 1950-es évek végén az egyik istállót garázzsá alakították, mert már korábban is csak egyet tartottak fenn. 4 szekerek, 2 ekék, 2 szecs kavágójuk, 1 boronájuk volt, mert ezeket mindketten vittek a házasságba. 70 holdjuk 72 darabban volt a határ különböző részeiben. Alapvetően paraszti birtokuk a nemesiben lévő darabokkal keveredett, mert nagyszüleik generációja vett egy birtokrészt ebben a határrészben egy Amerikába kivándorló gazdától még a 19. században. Gazdálkodásukat a szülőktől örökölt minták alapján irányították, soha nem változtattak a számukra biztonságot nyújtó gyakorlaton. Az 1940-es években - mindenki máshoz hasonlóan - földjük 1/3 részébe vetettek búzát. Ez a kb. 23 holdas terület (a birtok legjobb földjei az adott nyomáson belül) 70 q termést hozott. Kb. ekkora nagyságú területet vetettek be zabbal és árpával. E földek szélébe kukoricát, krumplit ültettek. Az árpát lóherével vetették. Ők is adtak arra rászoruló jelentkezőnek egy köblös feles kukoricaföldet. Az árpa kb. 20- 30 q-t termelt, a zabot viszont még ennyire sem tartották számon, ugyanis nem adták el, csak arra figyeltek, hogy teremjen annyi, mint az előző évben, hogy az állatoknak elég legyen. Ezt azzal tudták lemérni, ha megtelt a hambár. A föld terméséből csak a búza egy részét (kisebbik részét) adták el, a többit meghagyták

vetőmagnak, kenyérnek. Ezért adatközlőmnek az a véleménye alakult ki, hogy "*annyit hozott a búza, hogy csak igen szűken lehetett megélni belőle.*"¹¹³ Állatokat (egy-egy csikót vagy bikaborjút) háromévente adtak el, más eladásával ők nem foglalkoztak. Vásárra nagyon ritkán jártak, azt szerették, ha házhoz jött a vevő. Megélhetésüket tehát úgy alapozták a földre, ahogyan azt hagyományosnak mondható életformájuk diktálta, egy alkalomtól eltekintve nem változtattak a termesztett növényeken, sem azok arányán. A kivételt az az időszak jelentette, mikor új ház építésére gyűjtöttek. Ebben az időben dohányt és dinnyét termesztettek, valamint dohányt fuvaroztak Dulházáról Jolsvára. Dohányt 2 holdon, dinnyét 3,5 holdon termesztettek. A dinnyét is maguk hordták eladni Kövibe, Rőcére, Dereskbe. Egy-egy szekér dinnyéért 10 000 koronát is kaptak, ami abban az időben (1940-es, -50-es évek fordulója) két tehén ára volt. Ezek hasznából építettek új házat az egyik régi helyén. Birtokuk nagysága miatt állandóan fogadtak egy pár aratót Dereskából. Rajtuk kívül - mikor már egyedül a családfő birt kaszálni - a szövetkezetesítés előtti pár évben a kaszáláshoz is szükségük volt idegen munkaerőre.

Gazdálkodásuk nem mondható tipikusnak, mivel a falusi társadalomban elég passzívak voltak, amit gazdálkodásuk is jelez. Szinte szembetűnő, hogy 70 holdjukhoz nem tartozott vetőgép, hogy – az általánosnak mondható falusi gyakorlat szerint - nem tartottak 6-8 szarvasmarhát, hogy trágyázással növelhessék a föld termékenységet.

Másik birtoknagyságot, más típust képvisel a Pricz család gazdálkodása. A Pricz család birtokának elsősorban azért voltak mások az adottságai, mert minden része a nemesi határban volt, van ma is. A család legutóbbi időkig Baracán élő leszármazottja dédszülei generációjáig tartja számon családfáját is, de azt is, hogy mikor hogy alakult, mivel gyarapodott családi birtokuk. Dédszülei, Pricz János és Getse Borbála 24 hold szántót és 30 hold erdőt hagytak hátra. Ezen a birtokon öt gyermeküknek kellett volna osztozni, de különböző okok miatt csak adatközlőm nagyszülei: Pricz János és B. Koós Mária folytatták a gazdálkodást. Családi bonyodalmak miatt kénytelenek voltak eladni 30 holdas erdejüket, viszont a feleség 6 holddal gyarapította a szántóterületet. Az így már 30 holdas birtokot adatközlőm édesapja, Pricz Árpád örökölte. Felesége, Tokár Etelka öröksége révén újabb 12 holddal gyarapították ezt a birtokot, így 42 holdon gazdálkodtak, majd az 1940-es években vettek még hozzá 6 holdat, ám ezt nem sokáig tudták használni. 1944-ben a család 48 holdas birtoka 12 dűlőben, 27 darabban feküdt. A családhoz tartozott a családfő két nőtlen férfi testvére is, tehát a gazdaság munkaerejét ők is növelték. Amint az általában jellemző volt, ők

¹¹³ A "Futturá"-ban 160, a faluba járó szlovák kereskedőknél olykor 400 koronáért is lehetett adni mázsáját.

is három részre osztották a termesztett növények szempontjából földjüket, 1/3 rész termett búza, 1/3 rész árpa, zab, kukorica, lucerna, krumpli között oszlott meg, a harmadik rész pedig ugar maradt, később takarmányt termett. Tekintve a búza 1940-es évekbeli termés hozamát (holdanként 6-7- q), a Pricz család 48 holdas birtokának 1/3 részén 100-110 q búza termett. Ebből a család 20q-nyit hagyott vetőmagnak, 25- 30 q-t kenyérnek, a többit pedig eladták. A búzán kívül kukorica termesztésére specializálódtak, ez a falubeliekre nem volt jellemző. Priczék gazdaságában nem is csupán az eladás, hanem a sok sertés miatt volt fontos. Olykor húszat is tartottak. A termesztett növényekből más nem, viszont állatokat igyekeztek eladni. A munkaállatokként tartott lovak (2) mellett eladásra is mindig neveltek egy csikót, amit három éves korában lehetett eladni, tartottak 3-4 szarvasmarhát is, amelyek borját szintén három évesen tudták értékesíteni. Az ezekből a forrásokból származó jövedelmet piacozással egészítették ki. Tornalján eladtak évente 10 libát és 10-20 pár csirkét. Ezen kívül hetente háromszor hordtak tejet, tejterméket eladni. A piacozás terén abban tértek el a falusi átlagtól (ám nem számítottak egyedi esetnek), hogy nagyon hamar stabil kapcsolatokat építettek ki a tornaljai zsidó családokkal, így egy idő után már nem a piacra, hanem nekik, házhoz hordták áruikat. Az 1930-as években ők is kihasználták a remundalovak eladásában rejlő lehetőségeket. Családi gazdaságuk csak aratás idején szorult idegen munkaerőre. Mindig csak két félkezeszt fogadtak, ugyanis sok volt a férfi a családban.

Gazdálkodásukat lassú, de állandó emelkedés, hozzáállásukat az állandó tervezés jellemezte, a falu társadalmán belül a rugalmas és aktív gazdálkodók közé tartoztak. Ezt az is jelzi, hogy gazdasági felszerelésüket korszerűsítették, bővítették. Ők voltak azon három család egyike, akik vetőgépet vettek, rostájuk is volt, mert - adatközlőm szerint - az értelmes befektetés hasznosabb a be nem fektetett pénznél. Mindent megterveztek, kiszámolták a tervezett dolog várható hasznát, mondván, hogy *"aki számol, az mindig nyer, aki csak dolgozik, dolgozik, az nem."*

Gondolkodásmódjában kissé hasonló, de birtoknagysága tekintetében más típust képvisel Tóth Balázs családi gazdasága. Tóth Balázs és Csák Margit 18 magyar hold saját földön gazdálkodtak, de volt 6 holdja a velük *"egy kenyéren élő"* Csák Pálnak, a feleség édesapjának is. Egyetlen lányuk adatközlőm, Bodnár Gézáne Tóth Margit volt. Az *"atyus, amíg bírta, maga dolgozta meg a 6 holdját"*, amely 4 darabban volt a határban, ugyanis a Fáy-birtokból vették a 20. század elején. Tartott hozzá egy tehenet és egy anyadisznót. A fiatalok 18 holdjukhoz 10 szarvasmarhát, 2 lovat, 3-4 sertést tartottak, évente 3-4 tyúkot ültettek (ez kb. 60 - 80 csirkét jelent). Gazdasági felszerelésük 1 szekérből, 1 boronából, 1 ekéből állt.

Külső munkaerőt soha, még aratáshoz sem vettek igénybe. Termesztett növényeik aránya és vetésterülete általában a következőképpen alakult:

8-10 holdon búza, árpa, zab

6 holdon lóhere, lucerna. bükköny

2 holdon kukorica

6-8- hold ugar maradt

Számon nem tartott területen termett 100 liter bab, 8-10 szál vászonhoz elegendő kender (1 szál kb. 8m) 70- 90 zsák krumpli (a rétföldekből kihalított területeken), répa.

Amit ez a terület termett, a következő módon hasznosították: kb. 60 q búzából 40 q-t eladtak, a többit kenyérnek és vetőmagnak hagyták meg. A kukorica számon nem tartott terméséből 5-10 q-t hagyták meg a csirkéknek, a többit eladták. A krumpliból nem adtak el, hanem ami nem fogyott el a háztartásban, azt megetették a tehenekkel, ugyanis attól jól tejeltek. 100 l babból 80 l-t adtak el, a lóhere és a bükköny magját - azon kívül, amit vetni meghagytak - mind eladták, mert ezért nagyon jól fizettek. A kukoricának, répának, bükkönynek krumplinak mindig nagyobb, mást termő földdarabokból hasítottak ki egy-egy darabot, sőt *"voltak negyedrés- és nyolcadrés -darabok, azokban ment hosszában a kukorica, két szélen meg közepén egy sor bab."* Tóth Balázsék is, mások is árpával vetették a lóherét. Először zölden, aztán még kétszer kaszálták. A második kaszálás után "tállóhere" volt a neve. A teljes így bevetett területnek csak kis részén hagyták az árpát beérni, azt azért, hogy vetőmag is legyen belőle.

A termés és az állatok eladásán kívül a család rendszeres bevételre számíthatott a gazdasszony piacozásából. Ő idényjellegűen adta el a tornaljai piacon a mákot, babot és a kendermagot. A magvas kendert a "Tótságira" hordta eladni. Rendszeresen, minden második napon húsz csomó túró és négy liter tejfölt hordott Tornaljára, kezdetben a piacra, majd neki is kialakult néhány zsidó családból álló stabil vevőköre. Nyaranta hasonló gyakorisággal párosával hordott csirkét, szintén tornaljai zsidó családoknak. Az általa eladott tejtermékek hasznát a háztartásra (cukorra, sóra, fűszerekre) fordították. A csirkék, a bab, a kender és kendermag, mák árából "stafirungolta" a lányát, de ebből fordítottak valamennyit a család ruházkodására is. A gazda által eladott termény és nagyobb állatok árát viszont csak komoly befektetés - földvétele, háziasítás - esetén használták fel, ilyen célra gyűjtögették. Tóth Balázs családi gazdálkodását annak a felismerésnek a szellemében irányította, hogy nem a búza az a termény, amelynek eladása a legtöbb hasznot hozza. Igyekezett figyelni a piac aktuális igényeit, azoknak megfelelően változtatni a termesztett növények arányát. Az 1940-

es évek viszonyait adatközlőm úgy értékelte, hogy *"akinek vetett takarmánya volt, az tudott gazdálkodni. Ilyen volt a bükköny. A lóhere is. A bükkönymag ért sokat. Harmincnyolcban ütte a búzát."* Gazdálkodásuk sikerét adatközlőm a rugalmasságon kívül azzal magyarázta, hogy édesapja tudatosította: csak akkor terem jól a föld, ha rendszeren trágyázzák. *"A terméshozam attól növekedett, ha sok marhát tartott a család. A földszerzést is irányította, hogy tud-e a család állatot venni hozzá."*

Sándor József családja azon két baracai család egyike volt, akik nem saját földből és nem is csupán földmunkából éltek. 1901-ben Tuza Ilonával kötött házasságából tíz gyermek született, de csak kilenc érte meg a felnőttkort. A legfiatalabb 1924-ben született, ennél fogva az 1940-es évek eleje volt az az időszak, amikor már minden gyerekük felnőttként tudott dolgozni. 1,5 hektáros földjük megműveléséhez nem volt szükség a család munkaerejére, még az aratáshoz is elég volt a családfő és felesége. Mégis, a Sándor családot csak az aratás formálta gazdasági egységgé, ugyanis az aratással keresett termést mindenki a közösbe adta, a mesterséggel keresett pénz viszont mindenkinek a sajátja volt. Valamennyi fiú mesterséget tanult, de az aratás ideje alatt soha nem azzal foglalkoztak. Aki közülük más faluban dolgozott, erre az időre az is hazajött. A gyermekek között három lány volt, ők félkezesként dolgoztak az aratásnál. József kerékgyártó, János molnár, majd ács volt, Lajos cselédkedett Guszonán, István vasúti munkás, majd mozdonyvezető volt, Béla cipészinasként kezdte, majd buszsofőr lett, közben pedig néhány évig bíró a faluban, Ferenc kőműves lett, majd könyvelőnek tanult. Mikor nyaranta hazajöttek aratni, egyenként (azaz aratópáronként) kb. nyolc mázsa terményt kerestek. (Egy mázsa értéke kb. 150 korona volt abban az időben, egy tehén ára pedig 500 és 2000 korona körül mozgott, egy hold földé 2000 korona körül.)

A Sándor család e munkákon kívül mással nem foglalkozott, állatokat eladásra nem tartottak, nem is piacoztak. A saját földet a szülők művelték meg, minden munkáját ők végezték - a lányok segítségével. Családjukra nem volt jellemző az, hogy a gazda erősen irányította volna a többi családtag munkáját.

E négy család tehát nem csupán más - más nagyságú földön gazdálkodott, hanem más - más módon is. Adatközlőim szerint az kapcsolta össze - különbségeik ellenére - őket is, de a falu többi családját is, hogy *"a paraszti munka eredeti célja a föld gyarapítása. Volt olyan is, aki eladott földet, de ez már pusztulás volt. A nagy házak is csak a szövetkezet idején épültek. Négy nagy ház volt csak. (Korábban.) Csak akkor építkeztek, ha muszáj volt, szét kellett költözni. Az fontos cél volt, hogy földet adjanak a gyerekeknek. A paraszt mindig azon volt, hogy több földet vegyen. Ezért vagy a termését adta el, vagy azt feletette és az állatait*

adta el. Akinek nem volt csűrje vagy istállója, az a termést adta el. Mikor sikerült valamit eladni, földet vettek vagy házasítottak. "

A fenti családokra is jellemző mindez, mégis, a földszerzés elsődleges célján túl, a gazdálkodás részleteiben, gondolkodásmódban jelentős különbségeket takar. Akadt közöttük olyan család, akik a kitűzött cél (birtoknagyság) után "leálltak", az emelkedés nem változtatott a család életmódján sem, és új célt sem hozott magával. Emellett arra is van közöttük példa, hogy a család nem akart sokkal több földhöz jutni, viszont a meglévőn nagyobb haszonnal termelt. Egyik családban sem akadt senki, aki feljegyezte volna jövedelmét, kiadásait, akik terveztek, azok is feljegyzések nélkül.

2. 9. Faluszervezet és jogviszonyok

A Baracát jellemző, sok területen megmutatkozó nemesi- paraszti különállásnak a faluszervezetben adatközlőim csupán azt a formáját tudták felidézni, hogy a nemesek falugyűlésen külön ültek. Kérészy Zoltán úgy véli, hogy a földesúri községeken belül létező nemesi községek önálló önkormányzatisággal bírtak, és közvetlenül a megye hatóságának voltak alárendelve.¹¹⁴ Ha ezt esetünkben nem is lehet felismerni, a faluszervezet, az önkormányzat felépítésének többi része megfelel annak, amelyet Horváth Zoltán a magyar községek- állami szabályozásokkal hol megerősített, hol tiltott- általános jellemzőjének tart, a tisztségviselők másik részét pedig Szendrey Ákos is a közigazgatás népi szervei között említi.

115

Amennyire adatközlőim emlékeznek rá, a falu feje mindig a *bíró* volt. Hat évre választották, mindig a nagyobb birtokosok közül. A bíró tekintélyét és feladatait - adatközlőim szerint - a második világháborúig semmi nem változtatta meg, azt követően annál inkább. Feladatainak hagyományos rendjét a következőképpen jellemezték. "*A bíró panaszt hallgatott, pasust írt, évente kipucoltatta a patakot. Ha valakinek a földje körül támadt gondja, akkor a bíró ítélte a tizenkét képviselővel.*" Ez csak arra az esetre vonatkozott, ha a panasz szintén falubelit érintett. Egyébként továbbítania kellett a falun kívül mást is érintő ügyeket a járásbíróra.

A bíró helyettesét *törvénybíró*nak nevezték. Adatközlőim emlékezete szerint nem

¹¹⁴ Kérészy Zoltán 1942. 15.

¹¹⁵ Horváth Zoltán 1972.
Szendrey Ákos 1929.

volt a képviselőknél jelentősebb szerepe, esetleg akkor, ha a bíró távollétében adódott valamilyen fontos ügy.

Rajtuk és a tizenkét képviselőkön kívül a faluban választottak még *iskolagondnokot*, *templombíró*t és *kondásbíró*t.

A *kondásbíró* a pásztorok dolgaiért tartozott felelősséggel. Legfontosabb feladata az volt, hogy házában negyedévenként összegyűjtse minden családtól a pásztorok járandóságát - annak függvényében, hogy az illető családnak a pásztor mennyi állatát legeltette. Egy darab állat után egy véka búzát és egy fél véka zabot adtak a pásztoroknak, de ezt pénzzel is meg lehetett váltani. A kondásbíró választása még adatközlőim gyerekkorában (az 1920-as években) megszűnt, ezért megválasztásának körülményeire nem emlékezhetek, de valószínűnek tartják, hogy a feladat sorban haladt a faluban.

Elképzelhető, hogy szintén ilyen módon lett valakiből *iskolagondnok*. Az ő feladata az volt, hogy ha idegenből, távolabbról jött kiegészítő tanító a faluba, ő keresett vagy adott neki a maga házában szállást.

A *templombíró* szerepét nem tölthette be akárki, természetesen az volt a jelölt személye iránt támasztott alapkövetelmény, hogy nagyon vallásos, templomjáró ember legyen. Őt nem kellett választani, mert mindig a fent mondottakban legkiemelkedőbb ember lett a templombíró. Feladataira adatközlőim pontosabban nem emlékeznek, de annyi bizonyos, hogy az ő dolga volt megszervezni a templom apróbb javításainak munkálatait.

Ezeket a személyeket mindig falubeliek közül választották, viszont a kántortanítót és a pásztorokat idegenből.

A kántortanító személyét az döntötte el, hogy milyen kántor volt a jelölt, arra nem figyeltek, hogy milyen tanító. Megválasztásának folyamata azzal kezdődött, hogy a falu felhívást tett közzé, majd a jelentkezők közül választott. A legutóbbi kántorválasztás 1935-ben volt Baracán. Úgy zajlott, hogy az egyébként is templomjáró emberek összegyűltek a templomban, ahol minden jelentkezőnek be kellett mutatnia "tudományát", azt, hogyan énekel és játszik az orgonán. A falubeliek kívánsága szerint kellett elénekelnie orgonakísérettel néhány éneket. A legutóbbi kántor személye mellett két dolog döntött. A férfiak részéről az, hogy neki volt a legszebb énekhangja, az asszonyok részéről pedig az, hogy ő tudta - megítélésük szerint - a legszebb Mária - énekeket. Úgy látszik, ez volt a döntő szempont, mert adatközlőim szerint voltak olyan jelöltek, akik a végül kiválasztott Trelaj Gézánál sokkal több Mária-éneket ismertek. A kántortanítónak a falu mindig tartott fenn egy kétszobás lakást az iskola épületében.

Szintén idegenből származott Baracán minden pásztor, a csordás is, a kondás is, de közülük nem kellett, nem lehetett válogatni, ugyanis rendszerint csak egy jelentkező akadt. A falu nekik is tartott fenn egy házat, amelynek első helyiségeiben a csordás, a hátulsókban pedig a kondás lakott.

Elsősorban a tanítók miatt, de egyébként is Baracán az 1930-as években egy "falusor"-nak nevezett fuvarost tartottak. A falunak gyakran volt szüksége közös fuvarra, ilyen esetekben mindig az ment lóval-szekérrel, akin a falusor volt. Vagyis ez a feladat is sorbajárt, és azokat az embereket, családokat érintette, akiknek volt szekerük és lovuk. Olyan esetekben volt rájuk szükség, ha pl. a pásztorok bérét (a terményeket) kellett vinni örletni a malomba vagy a tanító utazott valahová, érkezett valahonnan, és el kellett vinni, érte kellett menni a rimaszécsi állomásra. Valószínűleg a bíró tartotta számon, hogy mikor ki következik, mert a "sor" csak egy alkalomra szólt.

Az önkormányzatiság e megnyilvánulásain kívül, addig, míg a szerveződésbe államilag nem avatkoztak, a faluban csak néhány szervezet működött, a Rózsafüzér Társulat, a Tűzoltóegyesület - más községekhez hasonló formában.

Petercsák Tivadar a besenyőteleki nemesi közbirtokosság jellemzőjeként, Garda Dezső pedig a gyergyóújfalui közbirtokosság kapcsán általános jellemzőként említi azt, hogy a község szabályozta, hogy birtokának arányában ki mennyi állatot hajthatott ki a közlegelőre.¹¹⁶ Ennek nyomát Baracán is megtaláljuk, működhetett úrbéri. esetleg nemesi társulás is, de tevékenységükből adatközlőim részletekre nem emlékeznek.

A falusi társadalom alapegységét, a családot, annak egészét érintő ügyekben rendszerint egy ember képviselte, és ez a gazda volt. Ha egy-egy családnak adódtak olyan ügyei, amelyben a gazda képviselhetette őket, azok általában a földbirtokhoz kapcsolódtak, annak határai, öröklése körüli kérdésekben volt valami tisztázatlan. Egyébként mindenki maga felelt egyéni vétségeiért.

Annak, hogy hogyan fogadott be Baracán a faluközösség jövevény magányos embert, adatközlőim nem ismerik a módját, mondván, hogy Baracára soha nem költözött idegenből egyedülálló ember. A pap, kántortanító, sőt a pásztorok esete is más, mert őket a nekik megfelelő helyen tartotta nyilván a faluközösség, mint egy-egy szerep betöltőit, és szerepükhöz illően viselkedett velük szemben, de nem volt kétséges, hogy nem tartoznak a faluközösségbe. A Baracára költöző családokkal ismét más a helyzet. A legutóbbi időkig négy olyan család élt Baracán, akik más faluból származását számon tartották, de - talán mert

¹¹⁶ Petercsák Tivadar 1999.

szinte azonos viszonyok között éltek korábban is, és ezt magukkal hozták - a falu befogadta őket. (Régi lakóhelyükön is viszonylag jól gazdálkodó családok voltak.) Ellentétben velük, soha semmi jelét nem adta a befogadásnak, de a közeledésnek sem a falu a pusztákon lakó szlovák családok felé.

A faluközösség egészéhez hasonlóan a családokban sem volt sok példa idegen befogadására. Gyermeket - adatközlőim szerint - Baracán senki nem fogadott örökbe, pedig már a 20. század elején is voltak gyermektelen házaspárok. A befogadásnak egyetlen formája volt viszonylag gyakori: az, amikor gyermektelen idős házaspárok fiatal családokhoz költöztek, rájuk hagyták a földjüket, cserébe azért, hogy életük végéig gondoskodtak róluk.

Adatközlőim a családból való kitagadásra sem emlékeznek, csak egyetlen esetet tartanak annak, amikor a megözvegyült apa nem nevelte fel első házasságból származó gyermekét, akit kénytelenek voltak pártfogásukba venni anyjának rokonai. Adatközlőim ezt az esetet azzal magyarázzák, hogy az apa még két gyermek között sem akarta megosztani birtokát, azért folyamodott ehhez a "megoldáshoz".

A földbirtok öröklésének fiú- és leányág közötti különbségét adatközlőim még a szüleik öröklése idején élő gyakorlatként emlegették. Két testvér esetén az volt a természetes, ha a leány a birtok 1/3 részét örökölte Adatközlőim ennek igazságosságát azzal magyarázták, hogy minden esetben kapott mellé stafirungot és bútort. A ma hetven-nyolcvan évesek viszont már mindannyian egyforma arányban örököltek. Arra is volt azonban példa, hogy ha egy gazdának több fia volt, azok sem örököltek egyformán. Ez akkor mutatkozott meg, ha a szülők még életükben kiadták a földet gyerekeiknek. Ilyen esetben, amelyik gyerek a föld öt megillető része mellé apja gazdasági felszerelését is megkapta, köteles volt eltartani szüleit.

A föld átadásának emellett több módját is alkalmazták. Előfordult, hogy a szülők akkor sem engedték át földjüket gyerekeiknek, ha már nem bírták megművelni, és haláluk után sem maradt rájuk, ugyanis ekkor eladták, idegeneknek, és életük végéig az árából éltek. Arra is volt példa, hogy valaki úgy adta el idegennek a földjét, hogy a vevő csak az ár felét fizette ki, másik fele helyett az öregeket életük végéig ellátta, pl. tejtermékkel.

Ha valaki idegennek adta is el a földjét, normális eljárásnak azt tartották, ha elsőként a fiának kínálta meg.

Az általános gyakorlat Baracán az volt, hogy a szülő átengedte (és nem eladta) gyerekeinek a földet, akik ezért évente terményrészt mértek nekik, amennyiben nem velük laktak az öregek. Amelyik gyerek családjával együtt laktak, azok nem mértek nekik terményt,

de gondoskodtak róluk.

Földvétel, de egyéb, nagyobb vétel esetén is az volt az adásvétel rendje, hogy a vevő foglalót adott. Ha később meggondolta magát, elállt az üzlettől, minden következmény nélkül visszakapta a foglalót. Ellenben ha az eladó gondolta meg magát, a foglaló kétszeresét kellett visszaadnia.

Ezek a jogviszonyok Baracát valójában az ötvenes évekig jellemezték, de adatközlőim és általában az idősebbek emlékezetében manapság is élnek, mert mindig felszínre kerülnek, beszédtemává válnak az éppen aktuális dolgok, a kilencvenes években főleg a tulajdonviszonyok visszarendezése kapcsán.

3. A TELEPÜLÉS ÉLETÉRE HATÓ KÜLSŐ TÉNYEZŐK (1920 UTÁN)

3.1. A szlovák telepések megjelenése és hatásuk a falura, mint közösségre

A trianoni békediktátum értelmében 1920-tól Baraca is az újonnan alakult Csehszlovákiához került. A történelmi tény akkori értékelését a falu részéről ma már lehetetlen rekonstruálni. Nem szólnak róla visszaemlékezések, a politikatörténetben számon tartott, dokumentált „nagy” események baracai átélésének módozatait nem ismerhetjük, így emlékezetben lecsapódott változataikat sem vethetjük össze a rögzített tényekkel. Kivételt képez falu déli határában birtokot vásárló szlovák családok megjelenése, akik erős hatást ugyan semmilyen téren nem gyakoroltak a falubeliekre, évekig, évtizedekig tartó jelenlétük mégis kiváltott olyan közösségi reakciókat is, amelyeknek hatása végül befolyással volt a falu későbbi életére.

Liszka József a népi és/vagy populáris kultúrát közvetlenül befolyásoló tényezők között utal az 1919-es csehszlovák földreformra.¹¹⁷ A földbirtokreform alaptörvénye az 1919. április 16-án elfogadott lefoglalási törvény, amelynek értelmében lefoglalták a 150 hektárnál nagyobb mezőgazdasági és a 250 hektárt meghaladó vegyes művelésű birtokokat.¹¹⁸ Ezeket a birtokokat kedvezményes hitellehetőségek felkínálása mellett, célzott vevőkörnek áruba bocsátották, így a szlovák telepések a homogén magyar etnikai tömböt olykor egész telepésfalvakkal, máskor egy-egy település határában csak néhány házat jelentő teleppel sikeresen megbontották¹¹⁹. Az 1919/330. számú törvény értelmében létrejött az Állami Föld Hivatal, amely kézben tartotta a kolonizáció teljes folyamatát. Nyíltan nemzetiségi, etnikai jellege nem volt ugyan a telepítésnek, ám arra vonatkozó adatok maradtak fenn, hogy a folyamatot ilyen szempontból is felügyelték. Simon Attila idézi a külügy utasítását a földhivatal irányába, miszerint az „...továbbra is vezesse az adatokat a földhöz jutók nemzetiségéről”.¹²⁰ Éppen a kolonizáció „sikeres” lefolyása bizonyította be, hogy a földreformnak nemzeti jellege volt, mert „a kolonizáció ugyan országos akcióként volt meghirdetve, súlypontja azonban egyértelműen Dél – Szlovákia magyarok által lakott

¹¹⁷ Liszka József 2002. 106. és 397.

¹¹⁸ Simon Attila 2004/a. 1363.

¹¹⁹ Az azóta eltelt hosszú idő ellenére viszonylag kevés tanulmány született a témában, elsősorban a levéltári anyag zárolása, a mai napig vezető szálak „kényessége” miatt. Éppen vidékünkre vonatkoznak Simon Attila írásai, ám kutatásai elsősorban a legionárius telepésekre, a telepésfalvakra irányulnak. Simon Attila 2004/b. 40-45.

¹²⁰ Simon Attila 2004/a. 1365.

területeire esett”.¹²¹ Vidékünkön a Rimaszécs melletti Koburg – birtokra már 1920 őszen toboroztak telepeseket, napilapokban közzétett hirdetések útján is. A magyar államhatár és az elcsatolt vasútvonal közelében négy szláv telep létesítését tervezte és valósított meg a földhivatal: Leánymező, Gernyőpuszta, Kacagópuszta és Csobánka. 1922. október 1-én volt a kolónia alapköletétele, a kolonisták költségeinek 70%-át a Szociális Minisztérium állta. 1926-ban Gernyőpuszta és Leánymező összekapcsolásával hozták létre Bottovo-t. A terület, amelyen a telepek létrejöttek Dobóca (Leánymező és Gernyő) és Rimaszécs (Kacagó – puszta) kataszteréhez tartozott.¹²² Telepések Baraca határába is érkeztek, legtöbbször a közeli Feketebalogról. Amint azt Simon Attila megállapítja, nem lehet minden esetben eldönteni, hogy a kisebb szlovák telepcsoportok a kolonizáció folyamatába illeszkedve keletkeztek-e.¹²³ Az is előfordulhatott, hogy az információt „időben” megszerző bankok haszonszerző céllal vásároltak a földreform hatálya alá eső nagybirtokokból. Ilyen esetet említ pl. Gaál Imre a közeli Tornaljáról, ahol dr. Radvánszky György majdnem 1826 kataszteri holdas birtokából a rozsnói Földműves Kölcsönös Pénztár spekulatív célból vásárolt, majd továbbadta szlovák telepéseknek.¹²⁴ Baraca esetében sem lehet minden kétséget kizáróan megállapítani, hogy a kolonizáció fő vonalába tartozó jelenségnek tekinthetjük-e a szlovák családok megjelenését.¹²⁵ B. Kovács István földvásárlásukat a „nagybirtok” (150 hektár) eladósodásával magyarázza, hozzátéve, hogy a birtok másik felére (szintén 150 hektár) magyar nemzetiségű cselédeket telepítettek.¹²⁶ A falubeliek, beszélgetőtársaim viszonylag pontosan tudták, miért, honnan, milyen támogatással érkeztek a betelepülők. Nincsenek ugyan írásos adatok arról, hogy odaköltözésüket kolonizációnak nevezték volna, ám az rendkívül nehezen hihető, hogy a feketebalogi (tehát nem éppen szomszédos településen élő) szlovák családok minden közvetítés, felhívás nélkül, „spontán” úton szereztek volna tudomást a 100%-ig magyar nemzetiségű és szintén csaknem teljesen homogén magyar környezetű falu

¹²¹ Simon Attila 2004/a. 1366.

Gál Zoltán – Roskó Péter – Schmidt Andrea 2004. 62-63.

¹²² Keményfi Róbert 2002. 90.

¹²³ Simon Attila 2004/a. 1367.

¹²⁴ Gaál Imre 2001. 169.

¹²⁵ A Baraca határába települt szlovák nemzetiségű családokkal kapcsolatban nem végeztem levéltári kutatást, mivel megjelenésüket a faluközösséget érő külső hatások között vizsgálom. Ilyen szempontból tehát lényegtelen, hogy betelepülésüket magánkolonizációnak vagy állami telepítésnek tekintjük-e. Mivel a rendelkezésemre álló szakirodalomban sem bukkantam Baracára vonatkozó adatokra, a jelenséget nem sorolom be egyik kategóriába sem, „csupán” a faluközösség viszonyulásának vizsgálata szempontjából egyébként is hiteles forrásnak számító beszélgetéseimre építek, amelyeket a történeteket átélő személyekkel folytattam.

¹²⁶ B. Kovács István 1994. 13.

határában lévő eladó (vagy lefoglalt?) birtokról. „A tótok¹²⁷ 1921 őszén jöttek ide. A Felsőpusztára telepedtek le, a cselédlakásokba. Turnától fel, Kovalčíkéig vettek birtokot, de még a Vercesét is. Úgy mondták, hogy tizenhárom tót vette meg közös váltóra. Hitelt vettek fel a tiszolci banktól....” „Négy – öt évig laktak ezekben a házakban. De hiába laktak egy helyen, a földet rögtön elosztották, úgy művelték. Mihelyt lett tehetségük, elkezdtek építkezni. Először a kúti tót. Így hívták S-t, mert kút volt az udvarán. Mikor felépítkeztek, elbontották a régi házakat. K-ék a kazalban is laktak, mert messze lett volna építkezni otthonról.” Van azonban olyan ház, amely ma is áll, csak lakatlan. Kb. 1930-ra a cselédházak többsége eltűnt, az egy testben lévő földbirtok egy részén a telepések mérnökkel beltelket mérettek ki, ezért a házaik nem alkotnak, akkor sem alkottak tömböt, hiszen mindenki a saját, viszonylag nagy területű birtokán épített. A telepések - a visszaemlékezések szerint – Tepper Lajos birtokából vettek. „Balázs úr talán a Fáy veje volt, tőle vett birtokot Tepper Lajos”¹²⁸. A Csízi nevű dülőben, a kastélytól lefelé eső részt, tkp. a falu határának déli szélét vette meg. Ezért kapta a terület a „Tepperé” nevet.

„Tepper a kastély felett is vett egy darabot, de ebből 1937 előtt eladott a baraci parasztnak, mert sokat kellett dolgozni vele. 1937-ben aztán eladta mindet Janotának, mert Rimaszombatba költöztek. Tepper Lajosnak két lánya és két fia volt, mikor Rimaszombatba költöztek.” Birtokának többi része lehetett tehát az, amelyet a telepések hitelek segítségével megvettek.¹²⁹ A falu 1964-es kataszteri térképén jól látható, milyen szórta, nem tömbszerűen építették fel a telepések házaikat. (Ld. a Mellékletben szereplő kataszteri térképet.) A visszaemlékezések szerint – az osztás után – minden családnak 30 holdasnál nagyobb birtoka volt, de ez a birtoknagyság a későbbiekben általában megváltozott, csökkent.¹³⁰ A falubeli idősebb generációk többsége név szerint is számon tartja, kik költöztek 1921-ben Baraca határába: Auxt Jozef, Medved Flórián, Medved Ján (Flórián fia), id. Medved Ján (Flórián testvére), Kovalčík Anton, Štulajter Štefan, Turna Jozef, Auxt Vojtech, Tokár Jozef, családjaikkal. Láthatóan nem 13 családfő él az emlékezetben, ezt azzal magyarázzák, hogy

¹²⁷ A „tót” kifejezésnek a visszaemlékezők szövegében semmiféle negatív jellege nincs. A szlovák nemzetiséget abban az időben Baracán így nevezték, és akik emlékeznek a betelepülésre, ma is ezt a kifejezést használják.

¹²⁸ Balázs Lászlót és nejét (Szakal Andor mellett) Rubinek Gyula 1911-es Gazdacímtárában is megtaláljuk nagyobb birtokosként.

Rubinek Gyula 1911. Baracza címszó.

¹²⁹ Beszélgetőtársaim visszaemlékezését írásos források adataival nem tudom alátámasztani. Valószínűleg pontatlan az emlékezet. B. Kovács István véleménye ugyanis eltér az idézett szövegtől: szerinte a szlovák családok Farkas Ábrahám egyik vejétől, a Szakal-birtokból vettek földet.

¹³⁰ Simon Attila írja a kolonistákról, hogy a nagybirtokokból egyenként általában 12 hektáros területet kaptak.

Simon Attila 2004/a. 1367.

néhány családban éppen abban az időben önállósultak a fiatalabbak. Frissen szerzett birtokaik 1928-ban lettek kisebbek, amikor szintén Baraca határába költözött az Ádám és az Agócs család, Medvesaljáról.¹³¹ Egyes vélemények szerint ők vettek a szlovák telepesek földjeiből.¹³² „*Medved János a Vercsésben lakott, de mert nem bírt vele, eladta Agócséknak, ő meg idejött Ádámék mellé*”. Évszámra az idősebbek nem emlékeznek, de ugyanebben az időszakban Auxt József is adott el a birtokából 10 holdat, Simon Sándoréknak, de „*talán papíron nem is rendezték, csak most, a rendszerváltás után. 1938 után pedig Turna József adott el a birtokából Kovácséknak*.” Ezt az eladást, illetve a többi telepes magatartását a visszaemlékezők negatívan ítélik meg, azzal hozzák összefüggésbe, hogy rosszul gazdálkodtak.

„*1938 után ki tudták volna fizetni (a birtok teljes árát, tehát törleszteni a hitelt), esett a cseh pénz értéke, egy mázsa búza egy fél házhely ára volt. De X. nem tudott annyit se fizetni, mert meghalt a felesége. Iszákos is volt, a gyerekek szétszéledtek. A többit nem tudni, miért nem fizették. Még az X-ét is kifizethették volna a többiek, ha lett volna bennük egy kis jóakarát...*”

Egy más témájú beszélgetés, másik visszaemlékező kissé árnyalja ezt a képet. Adatközlőm arról nem tud, hogy teljes mértékben kifizették volna adósságaikat a telepesek, de az 1. bécsi döntést követő időkkel kapcsolatban elmondta, hogy a telepesek egyáltalán nem akartak miatta Baraca határából elköltözni. Sőt: „*...szerették a magyar rezsimet, mert megszabadultak az adósságaiktól, egy részétől legalább*”. Hasonló magatartást állapított meg Tornaljára, az ottani telepesekre vonatkozó kutatásai során Gaál Imre is.¹³³

A telepesek – egy család egy tagja kivételével, aki itt ment férjhez – az 1980-as évek elejére szinte nyomtalanul eltűntek Baracáról. Az idősebbek elköltözésüket a betelepüléshez hasonlóan számon tartják, nem minden esetben ugyan, de nagyvonalakban nyomon követték. A. J. 1955-ben meghalt, de az ő családja az, akik nem tűntek el Baracáról teljesen.¹³⁴ Lánya, A. A. 1961-ben kötött házasságot a zsípi lakos T. Z.-vel, akivel két közös gyermekük született. Miután megözvegyült, 1978-ban a falu belterületén vásároltak házat, családjával ott él ma is. M. F. balesetben halt meg, „*a fa ütötte agyon a Dolinkán*” Ezt

¹³¹ B. Kovács István 1994. 13.

¹³² B. Kovács István is úgy említi őket, hogy „szlovák családoktól vásárolt pusztai birtokokon telepedtek le, a határ különböző pontjain”.

B. Kovács István 1994. 13.

¹³³ „Földjeikhez módfelett ragaszkodtak, és pl. a hivatalnokokkal vagy tanítókkal ellentétben, a magyarok bejövetele után sem hagyták el településüket”.

Gaál Imre 2001. 169.

¹³⁴ Az emlékezet teljesen pontos, a halotti anyakönyv bejegyzése szerint A. J. valóban 1955-ben, november

követően családja egy darabig itt maradt, de aztán egyik lánya Cakóba, másik kettő „*Tótországba ment férjhez*”. J. fia egyedül élt Baracán, azaz a pusztán, de már meghalt.

M. J.-nek, F. testvérének három lánya született, akik azért kerültek el a faluból, mert férjhez mentek. K. A. 1981-ben meghalt, felesége a házat 1986-ban eladta, és Rimaszombatba költözött. A Š. családban négy lány született, elkerülésük Baracáról „természetes”. 1978-ban Tornaljára költözött a család „maradék”, azaz azok is, akik addig ott laktak. (Döntésükben közrejátszott, hogy Baracán nem volt három szlovák óvodás korú gyerek, akik miatt szlovák csoportot kellett volna indítani, magyar óvodába pedig nem akarták járatni kisfiukat). A T. családban viszonylag sok gyerek született, de úgy alakult a sorsuk, hogy Baracáról teljesen eltűntek. „*V. Bátkába ment férjhez, A. itt, a pusztán, de fiatalon meghalt, T. Tornalján szolgált, nem ment férjhez, M. már lány korában elment, szolgálni, Z. Pozsonyban dolgozott, de fiatalon meghalt, J. pedig hazament Szlovákiába*”. A T. családban négy gyerek született, de közülük egy Ostravára került, egy „*elment a Tótságára*”, a többiek utód nélkül meghaltak. Az A. család gyermekei pedig „*tízen voltak, de teljesen szétszéledtek*”.

Annak ellenére azonban, hogy csaknem nyomtalanul eltűntek a településről, tekintve annak kisszámú népességét, azon belül tagadhatatlanul jelentős részt képviseltek, (képviselethettek volna), amíg jelen voltak. Szemléltetik ezt az alábbi, egyházi anyakönyvek bejegyzéseiből szerkesztett táblázatok. (Az összesítésekbe csupán azok az évek kerültek be, amikor a telepes családokban is születtek gyermekek, kötöttek házasságok és voltak, akik meghaltak.)

15-én halt meg.

Év	Születések száma összesen	Ebből betelepültek gyermekének száma ¹³⁵	Év	Összes elhunyt	Ebből a telepés családok halottainak száma
1922	13	4	1925	9	2
1923	11	1	1927	8	2
1924	14	2	1929	5	1
1925	9	1	1933	10	1
1927	6	1	1941	6	1
1929	12	1	1942	3	1
1931	17	1	1943	7	1
1932	14	1	1948	7	1
1933	9	1	1955	7	1
1934	7	2	1956	3	2
1936	4	1	1957	6	1
1938	10	1	1962	5	1
1943	12	2	1966	4	1
1944	15	2	1981	7	1
1945	6	1	1987	10	1
1946	10	2	Összesen	100	19
1947	11	2			
1949	11	2			
1950	18	2			
1951	12	2			
1952	11	1			
1953	6	2			
1955	6	1			
1963	7	1			
1966	7	1			
1972	8	1			
Összesen	266	35 + 4 vegyes házasságból született			

Amennyiben a vegyes házasságból születetteket figyelmen kívül hagyjuk, a táblázat egyszerűsített eredménye azt jelzi, hogy azokban az években, mikor a betelepült családokban is születtek gyermekek, az összes gyermek 13,1%-át jelentették a telepesek gyermekei. A számok tekintetében tehát a telepéseknek – a demográfiai folyamatok szempontjából rövid idő elteltével – nem volt, de nem is lehetett mérhető, a lakosság összetételét módosító szerepük, viszont statisztikailag érzékelhető, határozottan kimutatható a jelenlétük.

A másik táblázat ugyanilyen szempontból (telepések aránya az összlakosságon belül) tekinti át az egyházi anyakönyvben nyilvántartott elhalálozások számát.

Összevetve a két táblázat egyszerűsített eredményét, megállapítható, hogy míg a kereszteltek között 13%, az elhunytak között 19%, tehát kicsit magasabb a telepések aránya.

A telepések házasságkötéseit leginkább olyan szempontból érdemes megvizsgálni, hogy mennyi a falubeliekkel kötött házasságok száma, ami azt is jelzi, mennyire fogadta be őket a falu, mennyire fogadták el ők a falut. Ennek ellenére a házasságkötések száma egyszerű éves alakulásának áttekintése sem hiábavaló – az alábbi táblázatban:

Év	Összes házasság	Telepések házasságainak száma
1928	5	1
1929	7	1
1931	3	1
1933	4	1
1937	2	1
1938	1	1
1939	2	2
1943	4	1
1946	4	1
1949	4	1
1952	4	1
1953	2	1
1955	3	1
1961	3	1
1963	2	1
1971	4	1
1979	3	2

Összesen	57	19
----------	----	----

Amint az a táblázatból is jól látható, a telepes családok életük Baracán töltött időszakában összesen 19 házasságot kötöttek. Ebből mindössze háromszor fordult elő, hogy baracai házastársat választottak, mindhárom esetben a menyasszony volt telepes családból való. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy a vizsgált években a telepes családokat is beszámítva 57 házasságot kötöttek, a három eset elég kevésnek tűnik. Amennyiben azonban a telepések megjelenésével kezdődő időszakban kötött összes házassághoz viszonyítunk (tehát nem csupán azokat az éveket vesszük tekintetbe, amelyekben a telepes családokban is kötöttek házasságot), 167 házasságkötéshez aránylik a 3, amely részt egyenesen súlytalannak tekinthetünk. A fenti adatok összevetéséből egyértelműen megállapítható, hogy a kétféle „népesség” kölcsönösen nem szerepelt egymás házassági „piacán”, annak ellenére, hogy mindannyian római katolikusok voltak. A három kivétel ellenére is elmondható, hogy általában sem a falubeliek, sem az annak határába települők nem tekintették egymást potenciális házastársnak.

Ezt a viszonyulást erősíti a komaság vizsgálata is. Az 1922 és 1979 közötti időszakban az anyakönyvi bejegyzések tanúsága szerint 9 esetben fordult elő, hogy falubeliek betelepültekkel komasági kapcsolatot létesítettek. Ebből a 9 esetből azonban csupán 2 tekinthető valóságos keveredésnek, amikor egy-egy falubeli személy gyermekének a telepések közül választott keresztszülőt. Mindkét esetben – az anyakönyvben szereplő vezetéknév alapján megállapítható – cigány személyről van szó. Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a falu cigány népességére egyáltalán nem volt jellemző, hogy maguk közül választottak volna keresztszülőt, sőt az volt az általános, hogy parasztot választottak. A betelepültekkel szemben tanúsított tartózkodásukat tehát nem magyarázhatjuk „etnikai” távolságtartással, sokkal inkább a korábbi tendencia, esetleg a paraszti társadalom viselkedése követésének.¹³⁶ A további 7 esetet azért nem tekinthetjük „teljes értékű” keveredésnek, mert éppen a vegyes házasságokban élők lettek a keresztkomák. Amint azt már említettem, három esetben kötött házasságot falubeli betelepülttel. A hétből hat esetben éppen ezek a házaspárok lettek a keresztszülők, tehát nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy a házaspárt a telepes „fél” révén választották komának, ugyanúgy lehetséges, hogy a falubeli házaspár személyén volt a hangsúly, házastársa csupán „tartozékként” került a rokonságba. A maradék egy eset éppen arra példa, hogyan viszonyultak a baracaiak a betelepültekhez. Az anyakönyvi bejegyzések között 1950-ből származik az, amelyből kiderül, hogy egy betelepült gyermek keresztanyja szintén betelepült, keresztapja viszont egy falubeli, akkor nagyszülőnek számító

legény. A házassági anyakönyvek jelzik, hogy ezek a keresztszülők nem voltak házasok. Az gyakori jelenség volt, hogy az újszülöttnek csak egy keresztszülőt tudtak választani (általában fiúnak az apa, lánynak az anya), ilyenkor a leendő házastársat vagy egy rokon vagy (ha volt) a menyasszony/vőlegény helyettesítette a szertartás során. Esetünkben is erről van szó, a keresztszülők jegyesek voltak. Az már csak az emlékezetben él, hogy éppen a lány betelepült volta és szerény gazdasági helyzetű családja miatt akadályozta meg a legény családja a házasságot, az azonban tény, hogy a házasultak anyakönyvébe valóban nem kerültek be, a legény pár évvel később falubeli lányt vett feleségül.

Az a visszaemlékezésekből és az anyakönyvi adatokból egyaránt kitűnik (sőt a kétféle forrás egymást erősíti ebben), hogy a település paraszti eredetű lakosságának elnéptelenedő tendenciáját a telepesek jelenlétükkel nem változtatták meg. Arra, hogy elköltözésük oka nem lehet az „ellenszenves” nemzetiségű környezet - amint egyik beszélgetőtársam is hangsúlyozta - az szolgál igazolásul, hogy nem 1938-ban, a falu visszacsatolását követően kezdtek tömegesen elköltözni.¹³⁷

A fenti adatok azt is igazolni látszanak, hogy a „pusztákra” 1921-ben költöző családok a faluközösségbe nem épültek be. A családi, műrokoni kapcsolatot létesítők száma elenyésző. A szövetkezetesítést és következményeit taglaló fejezetekben részletesebben kitérek rá, hogy milyen szerepet kaptak azok a betelepültek, akik abban az időben még Baracán, azaz a faluhoz tartozó pusztán éltek. A szövetkezet létrejötte (1953) előtt, a magángazdaság idején a falu társadalma gazdaságilag „kerek” egészet alkotott. Amint az – vélhetően – a munka- és üzemszervezetet taglaló fejezetekből is kitűnik, társadalma olyan módon, olyan mértékben és arányban volt tagolt, hogy tagjai (családjai) szinte tökéletesen egészítették ki egymást. Szinte éppen annyi nagyparaszt volt, amennyi kiscsalló aratónak akart állni. Szinte pontosan megegyezett a nagyobb gazdaságok külsőmunkaerő-igénye a szegényebb családok földbirtok híján jellemző munkaerő-fölöslegével. Természetesen voltak kivételek, rendkívüli (történelmi) helyzetek és alkalmak, amikor a rendszer egyensúlya megbillent, de az mégis csupán egy-két alkalommal fordult elő, hogy baracai szegényebb családoknak más faluban kellett munkát keresniük, amíg paraszti életmódot folytattak. Véleményem szerint ebben kereshetjük az egyik okát annak, hogy a telepesek nem tudtak a faluközösség részévé válni (1953 előtt). A gazdálkodásból élő közösségnek támaszra (munkaerőre) sem volt szüksége, ugyanakkor fölösleges energiája sem maradt a korábban más életmódot folytatók „betanítására”, ráadásul hasznosítható, újdonságnak számító gazdasági tapasztalatok átvételét sem remélhette a betelepültektől. Az idegenség

állandósulásának másik oka a közös nyelv hiánya lehetett, a baracaiak szlovákul, a betelepültek magyarul nem tudtak. A visszaemlékezések szerint a falubeliek nem örültek már odaköltözésüknek sem, bár nyílt konfliktusra soha nem került sor. Talán nevezhetjük lélektani hadviselésnek a velük szemben tanúsított nem nyíltan ellenséges, nem támadó, nem beavatkozó, „csak” távolságtartó, kikerülő magatartását – az „itthon vagyunk” minden előnyének alkalmazását az „idegenben vagyunk” minden hátrányát egyébként is elszenvedőkkel szemben. Egyik beszélgetőtársam szemléletesebben fogalmazott, mikor arról kérdeztem, szerinte miért tűntek el csaknem nyomtalanul a betelepültek:

„Akik idejöttek, mind elmentek. Nem voltunk jóban velük. A parasztnak csak úgy jó, ha mindenki segít. Nem segítettek nekik a falusiak. Ide vezet Baraca tönkretévése....”.

Állításom mellett szól az, hogy a szlovák családok után pár évvel szintén a pusztára költöző medvesalji családokat a falu befogadta. Gazdaságilag azért nem jelentettek gondot sem, kihívást sem a falu számára, mert hasonló környezetből, csaknem azonos gazdálkodói tapasztalatokkal költöztek Baracára. Családjaikban sok fiú született, akik a gazdaság munkaerejét és egyben sikerének garanciáját jelentették. Például 1928-ban az egyik család 50 hektáros birtokot vásárolt a falu határában, egy darabban. Már amiatt is pozitívabb kép alakult ki róluk, hogy a szlovákokkal ellentétben nem azzal kezdték a gazdálkodást, hogy (az abban az időben Baracán is uralkodó földszaporító törekvésnek ellenszegülve) feldarabolták a földet, hanem közösen művelték, szinte nagycsaládi keretek között.¹³⁸ 1937-ben aztán egy merész lépéssel a birtokvásárláshoz felvett hitel maradékát is törlesztették, ugyanis a birtok erdő részét (majdnem teljes egészében) kivágták, a fát pedig eladták a gömörhorkai papírgyárnak. Ezzel teljes mértékben bebizonyították, hogy „tudnak gazdálkodni”. El- és befogadásuknak két megragadható, konkrét jele van. Az egyik az, hogy mind a négy fiú „beköltözött a pusztáról”, tehát a faluban, önállóan vásárolt telket és épített házat, bizonyítva ezzel, hogy az okos gazdálkodásnak pénzben, anyagiakban mérhető eredménye is van. A másik biztos jel pedig az, hogy mindannyian baracai lányt vettek feleségül.

Végeredményben tehát nem jelenthetjük ki Baracáról, mint faluközösségről, hogy minden idegennel szemben elutasító és tartózkodó volt. Azoknak az „idegeneknek”, akik követhető, ellenőrizhető és hitelesnek számító módon, saját erőből keresték a helyüket, megadták az esélyt, hogy megtalálják azt. A lakosság összetételét, a rokoni szálakkal többszörösen átszótt falusi társadalmat tekintve megjelenésük egyfajta „vérfrissítésként” is felfogható. Azoknak azonban, akik ismeretlen, nem nyomon követhető, ennél fogva inkább negatív (és mint a későbbiekben kiderült, a falu megítélése szerint a falunak ártó)

megfontolásból, célból jelentek meg, soha nem adtak helyet – a saját világukban. Mellettük éltek tehát, de nem velük, és erre a kiközösítésre többségük el- vagy visszaköltözéssel válaszolt, míg a hosszabb ideig maradók ismét állami támogatással kaptak, a falu megítélése szerint ismét negatív szerepet.

3. 2. A második világháború és előzményei, következményei

A második világháborúnak, az azt megelőző néhány és az azt követő 1-2 évnek a falu, mint közösség szempontjából nem volt formáló hatása még akkor sem, ha ezeknél jelentősebb események soha nem történtek. 1938-ban Baracát is visszacsatolták Magyarországhoz. Az emlékezet a magyar hadsereg bevonulását ma is jeles eseményként tartja számon:

„Mindenki elment Tornaljára, fogadni a magyarokat, a sánták meg az öregek maradtak csak otthon. Édesapa is körzeti ember volt¹³⁹, ő üzengetett, hogy már jönnek, már jönnek. Közben meg Baracára hamarabb odaértek, Csíztől, a kastély felé...A kecskeméti jászkun huszárok jöttek Csíztől. Mikor Tornaljáról hazaértünk, este mulatság volt. Kiabálta mindenki, hogy: „Éljen Horthy, éljen Horthy!” Vacek Frigyesnek hívták a jászkun huszárok hadnagyát. „A huszárnak csörög a sarkantyúja”, egész este ezt daloltuk. Molnár Bélának zenéltek. Egy nagy hordó volt az iskolacsapra ütve két bögrével. Egyik a cigányoknak...Egy hétig voltak itt a magyarok, a házaknál voltak elszállásolva, az udvarunkban volt felállítva a táborigénykő. A csehszlovákok is úgy voltak elszállásolva egy-két nappal a magyarok előtt, kivonulás közben.”

Az ezt követő, a második világháborúig tartó időszakra visszaemlékezve viszont a gazdasági visszaesést szokták a következő formában említeni: *„Minden drága, vissza Prága.”¹⁴⁰*

Ezután hosszabb ideig 1944-ben, amikor a front a közelbe ért, román katonák voltak beszállásolva a családokhoz. Ezt az eseménysort a falu, illetve lakosságának helyben maradt része különösebb megrázkódtatások nélkül élte túl. Voltak, akik elmenekültek, az emlékezet szerint néhány család a közeli Velkenyére, rokonokhoz. Voltak, akik a harcok idején is, az összecsapáskor is a házukban, vagy legalább az udvarukon maradtak. *„A boglya alá is bújtunk. S.I. a kazal alá bunkert ásott, ott bujkáltak az emberek. Aztán nagyon kíváncsi lett, derékgig kimászott. Nem mert szólani, hogy húzzuk vissza, mert ott strázsált közvetlen mellette egy német katona”*. A németekről ezen kívül azt a történetet őrizte meg az emlékezet,

hogy „...*lelőtték két disznókat*”. A románokról azt emlegetik az idősebbek, hogy szerették a palacsintát és „...*ellopták a Sz .néni lúdját, de megtalálta*.”. Az oroszok az egyik ház plafonjába lőttek, mikor a gazda nem akart valamit odaadni nekik. Sérülés nem történt, viszont azóta erre visszautalva mondják néhányan a fejét könnyen elvesztő emberre: „*Hibás vagy, mint az oroszok*.” Érdekes módon az orosz katonák kapcsán nem sikerült teljes egészében nyomára bukkannom annak a történetnek, amelynek egyik változatát, egész mást hangsúlyozva benne Kuntapolcán, véletlenszerűen hallottam. Ott Kuntapolca etnikai viszonyai kapcsán mesélte el egyik beszélgetőtársam, hogy Baraca „jó magyar falu” hírében áll, hiszen még az oroszokkal is el tudtak bántani. A mesélő szerint mikor az oroszok bementek Baracára, az éppen otthon lévő fiatal férfiak úgy viselkedtek velük, mintha barátkozni akarnának. Elvitték őket a kocsmába, és ott addig mulattak, míg az orosz katonákat teljesen le nem itatták, majd ebben az állapotban bezárták őket egy disznóólba. Másnap reggel ott ébredtek, de mivel semmire nem emlékeztek, nem tudták megbosszulni. Baracán is megpróbáltam utánajárni a történet valós vagy valótlan voltának, ám beszélgetőtársaim mindössze annyit árultak el, hogy valóban hallottak erről, semmivel nem egészítették ki, nem pontosították azt.¹⁴¹ A második világháborúnak összesen 14 baracai áldozata volt, beleértve a katonákat és az elhurcoltakat is: Ádám Géza, Csák József, Gálik Lajos, Koós Zoltán, Kovalcsík János, Kovács Sándor, Molnár Géza, Lovas Géza, Sándor János, Sándor Lajos (1.), Sándor Lajos (2.), Schwartz Gabriella, Schwartz Ilona, Tóth József.

A háború után Baraca is ismét Csehszlovákiához került. Ezt követően minden, ami a csehszlovákiai magyarsággal általában történt (jogfosztás¹⁴², iskola bezárása¹⁴³, kitelepítés¹⁴⁴, majd kényszerű szövetkezetesítés) Baracát is érintette

Az emlékezetben súlyos, következményekkel járó tényként mindezek közül a kitelepítés, a reszlovakizáció, kisebb mértékben a szövetkezetesítés, ám annál erősebben az ezt követő állami gazdasággá alakítás maradt meg. Beszélgetőtársaim mindezeket egyenes összefüggésbe hozzák azzal, hogy a falu - paraszt népességét tekintve - mára szinte elfogyott.

3.3. A kitelepítés és a „reszlovakizáció”

Elsősorban Vadkerty Katalin már említett munkájának köszönhetően viszonylag pontosan és tényszerűen ismerjük a felvidéki magyarság története egyik legmeggrázóbb korszakának a megmaradt forrásokból, dokumentumokból (tehát a levéltári anyagból) megismerhető képét.¹⁴⁵ Mégsem mondhatjuk, hogy a kitelepítés, reszlovakizáció

közösségképzési következményeit tekintve tudományosan feldolgozott, a kutatás, a közölt visszaemlékezések területileg kiegyenlítettnek lennének. Ez még akkor is igaz, ha az 1990 óta eltelt időszakban a témában megjelent publikációk száma jelentősnek mondható.¹⁴⁶

Az új csehszlovák állam tisztán szláv nemzetállammá tételének gondolata már az 1945. április 5-én kihirdetett kassai kormányprogramban felbukkant, ám a kitelepítést lényegében már a londoni emigrációs kormány szerette volna nemzetközileg elfogadtatni. A magyar lakosság településterületéről való elmozdításának első lépéseként az 1945. szeptember 19-i elnöki dekrétum alapján közmunkára kötelezték azokat a németeket és magyarokat, akikről a csehszlovák állampolgárságot megvonták. A németek (nemzetközi beleegyezéssel végrehajtott) kitoloncolásával aztán a közmunka szükségességét még megalapozottabbnak vélték, mivel Csehországban valóban komoly munkaerőhiány mutatkozott. Mivel azonban az önkéntesek toborzása nem járt sikerrel, a kényszerítést is megfelelő eszköznek tekintették, 1947 első hónapjaitól a korábbi közmunkát kezdték deportálásnak nevezni.

Mindamellett a kormányprogram XI. fejezete kimondja a „... földtulajdon nemzetiségi alapon történő rendezését. Földet csak cseh és szlovák földművesek és föld nélküli parasztok birtokolhatnak”, a németektől és a magyaroktól minden kárpótlás nélkül el kell kobozni.¹⁴⁷ Németnek és magyarnak kezdetben azt a személyt tekintették, aki az 1920 utáni népszámláláson annak vallotta magát, vagy „...belépett valamelyik nemzetiségi politikai pártba”.¹⁴⁸ A későbbiekben a nemzetiséget a családban használt nyelvvel azonosították, és államellenes cselekedetnek (tehát a birtok elkobzásához jogalapnak) tekintették az 1938-ban bevonuló magyar hadsereg bármiféle üdvözlését is.

1946. február 27-én a magyar és a csehszlovák kormány lakosságcsere – egyezményt írt alá, ám a csehszlovák fél mindvégig ragaszkodott saját becsléséhez, miszerint a magyarországi szlovákok száma 450 ezer körül mozogna. (A sokat hangoztatott reciprocitás elvének látszólagos betartása miatt.) A magyar kormány a tárgyalásokat is, a lakosságcserét is hamarosan felfüggesztette, mivel a csehszlovák kormány ennek ellenére elbocsátotta a magyar nemzetiségű közalkalmazottakat, leállította a nyugdíjak folyósítását az érintett korosztály magyar nemzetiségű tagjai esetében, elkobozta a magyar gazdák egy részének vagyonát, majd folyamatosan bevagonírozta és kitelepítette őket a cseh országrészbe, olcsó munkaerőnek, helyükre pedig szlovák telepeseket költöztetett. A kitelepítés folyamatát a Belügyi Megbízotti Hivatal szabályozta és irányította, a végrehajtás a karhatalom feladata volt. Utóbbiak 10-14 nappal a végrehajtás előtt kikérték az adott település transzportlistáját,

egyeztettek, mennyi teherautóra és mennyi vasúti kocsira van szükség, majd körülzárták a falut, és gondjuk volt rá, hogy senki ne maradhasson ki, aki a listán szerepelt. A helyzetet még inkább nehezítette, hogy 1946 decemberében és 1947 januárjában a hőmérséklet közép – európai rekordokat döntött, este és éjszaka mínusz 20 – 26 fok körül mozgott általában, de gyakran ennél is hidegebb volt. A szerelvények elindítása után bizottságok mérték fel az ottmaradt birtokot, amelyeknek általában tagja volt a helyi komisszár. A Szlovák Telepítési Hivatal és a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal összesítő jelentése szerint az akció során 4000 lakóház üresedett meg, 75 millió korona értékben, 25 ezer kataszteri holdat koboztak el 75 millió korona értékben, a gazdasági épületek és felszerelés értéke pedig 275 millió koronát tett ki, tehát összesen 550 milliós „hasznot” hozott. A lefoglalt házakba „...bizalmiak, „a szláv nemzetállam kiépítése szempontjából megbízható, nemzethű, új lakóhelyük elszlovákosítására alkalmas személyek...” kerültek. Az első szakaszban a telepések valóban etnikailag „megbízható” szlovákok voltak, később a kör kibővült a partizánokkal, végül a romániai, lengyelországi, jugoszláviai, kárpátaljai repatriánsokkal.¹⁴⁹ Helyzetükre az volt a jellemző, hogy nemzeti és polgári öntudatuk, magabiztosságuk nem örökölt vagy saját munkájukkal szerzett vagyonra, hanem a magyar kényszerközmunkásoktól jogtalanul elvett gazdaságaikra épült”.¹⁵⁰ Mivel a mezőgazdaságilag értékes területre érkezők gazdálkodni az e tájon lehetséges és eredményes módon egyáltalán nem tudhattak, nem is tudtak, „...rá voltak utalva a magyarok adományára.”¹⁵¹ Ennek ellenére általában igyekeztek a kezükbe venni a helyi hatalmat. A betelepítési övezet nem egy falujában közülük került ki a komisszár. Némegyszer előfordult, hogy a két hivatal ugyanarra a birtokra egyszerre több, különböző helyről érkező családot is akart telepíteni. Ennek elkerülése érdekében a módszert úgy „tökéletesítették”, hogy az északi és déli településeket „párosították”. A Tornaljai járásba (ahová akkor Baraca is tartozott) ennek értelmében kárpátaljai „optánsok” és breznóbányai telepések kerültek. Baracára 10 családot telepítettek.¹⁵² 1948. október 25-én a Belügyi Megbízotti Hivatal még mindig olyan rendeletet adott ki, melynek értelmében „...a magyarok 1949. április 30-ig kötelesek Csehországban maradni, ahonnan szervezett transzportokkal térnek haza, mert **hazatérésük előtt birtokot és szállást kell nekik keresni**”¹⁵³ (!!!). Közben a „megbízható” elemeknek lehetővé tették, hogy a házat, amelybe beköltöztek a hozzá tartozó birtokkal együtt olcsón megvehessék. Ehhez hosszú lejáratú, páratlanul alacsony kamatozású kölcsönt is folyósítottak számukra. A hazatérés hivatalos változatának két szakasza volt: 1949. január 7-től április 11-ig az első, amely szervezett transzportokkal zajlott, és 1949. utolsó hónapjaiban a második, amelynek idejére már nem szerveztek transzportokat, a

hazatérők menetrendszerinti járatokkal utaztak.

Vadkerty Katalin levéltári kutatásokra épülő munkájában Baracára vonatkozó adatokat is közöl, „A deportáltak száma és ingatlan vagyonának összesített kimutatása településenként” című táblázatában.¹⁵⁴

	Hektár	Személyek száma	Lakások száma
Földművesek 1 kat. holdig	2	8	Nincs adat
Földművesek 1 kat. hold felett	5	26	5
Más foglalkozásúak	4	17	2
A föld kat. holdban	56		
Összesen	11	51	9

A deportálással és az ezzel összekötött belső, nemzetiségi alapú telepítéssel szinte egy időben a nemzetállam eszméjének eléréséért még egy eszközt alkalmazott a csehszlovák kormány, a szlovák politikai vezetés kivitelezésében. A nemzetállam létjogosultságát azzal magyarázták, hogy a fasizmustól Európát a szláv népek mentették meg (nagyvonalúan elhallgatva a fasiszta Szlovákia létezését), ezért nem csupán a győztesek, hanem az igazságosak jogán is módjukban áll a „bűnös” nemzetek és nemzetrészek fölött rendelkezni. A kassai kormányprogram VIII. fejezete alapján a németektől és magyaroktól megvonták a csehszlovák állampolgárságot, kivételt (elvileg) csupán azok képeztek, akik bizonyíthatóan fegyverrel harcoltak a fasizmus ellen. Az állampolgársággal együtt az érintettek „természetesen” vagyonukat is elvesztették. Az már csak „ráadás” volt, hogy a kormányprogram XV. fejezete alapján bezárták a magyar (és a német) iskolákat. A Szlovák Nemzeti Tanács 1945. február 4-i manifesztumában fogalmazódott meg először a „reszlovakizáció” gondolata. Ez a manifesztum három csoportba sorolta a csehszlovákiai magyarokat: a „demokratikusan gondolkodókkal” álltak szemben a „hungarista elemek”, de mellettük létezett egy harmadik csoport is, az „elmagyarosodott szlovákoké”, akiknek meg kell adni a lehetőséget a visszatérésre.¹⁵⁵ Tehát ez a nemzetállami érdek győzelmének egyik

magyartalanító eszköze. Amellett, hogy feladatául a magyartalanítást szánták, mintegy mellékesen az első csehszlovák köztársaság „...helytelen, liberális nemzetiségi politikájának következményeit” is hivatott helyrehozni. „A szlovákok elítélik az 1920 – 1930-as évek kulturális és iskolapolitikáját, elsősorban azért, mert engedélyezte a magyar tanítási nyelvű iskolák működését, s az anyanyelvi oktatás révén „segítette a magyar nemzettudat fennmaradását”, továbbá éltette a dél – szlovákiai magyar etnikai egységet...”¹⁵⁶. A reszlovakizációt belpolitikai intézkedésként kezelték, alapját a 33/1945. sz. elnöki dekrétum képezte, de semmi olyan részletet nem publikálhattak, ami külföldön rossz visszhangot válthatott volna ki.¹⁵⁷ A végrehajtáshoz járási és helyi reszlovakizációs bizottságokat neveztek ki, elsősorban az 1938-ban Magyarországhoz visszacsatolt területen. A lehetőséget plakátokon és szórólapokon hirdették, amelyek szövegezése szerint (leegyszerűsítve) a reszlovakizálás a csehszlovák állampolgárság megadását jelentette. „Azokkal szemben pedig, akik ennek ellenére is magyarok maradnak, olyan politikai normát fogalmaznak meg, amely lehetővé teszi nemzeti létük aláadását”¹⁵⁸

A bizottság Baracát is a betelepítési övezetbe, tehát abba a sávba sorolta, ahol a reszlovakizációt alkalmazni kell. Az is fontos szempontjuk volt, hogy az akció alkalmazkodjék a helyi viszonyokhoz, és csupán annyi személyt reszlovakizáljanak, amennyit a szlovák környezet valóban képes asszimilálni. Ehhez készítették el a betelepítési övezet falvainak nemzetiségi áttekintését, amelyben Baraca 43 szlovák és 388 magyar lakossal szerepel. ¹⁵⁹ Arról nincsenek pontos adataink, hogy konkrétan Baracán hogy zajlott a reszlovakizáció, de menete valószínűleg igazodott az általános előírásokhoz. Daniel Okáli találmánya volt a lelki kényszer bevetése, miszerint főleg a nagyobb falusi gazdáknak bizalmasan „megsúgták”, hogy a nem reszlovakizálókat kitelepítik.¹⁶⁰ Baracán a folyamat első szakasza eredménytelenül végződött. „A Központi Reszlovakizációs Bizottság állítása szerint a magyar ellenpropaganda szinte teljesen „átitatta” az Ipolysági járást is, ... de hasonló volt a helyzet a Tornaljai járás Baraca községében, ahol június 30-án még senki sem kérte a szlovák nemzetiséget.”¹⁶¹ Később valószínűleg sikeresen alkalmazták valamelyik technikát, mert Baracán is akadt család, amelyik reszlovakizált. Erről azonban szinte lehetetlen adatot gyűjteni, olyan hallgatással övezik az érintettek is, más falubeliek is.

Azt, hogy Baraca életében mély nyomokat hagyott a kitelepítés, jól jelzi, hogy ha emlékeznek is részleteire, nagyon keveset és nagyon kevesen beszélnek róla.

„Kétszer vittek innen ki. '46-ban meg 1947. január 30-án.”

1946-ban a következő családokat: az M. Koós családot, a Szilágyi családot, a

Murtin családot, a Gérecz családot. 1947-ben pedig Sándor József, Laczkovics Ábel, Sándor Lajos, M. Koós János, Gérecz János, Kosztúr József, Koós Erzsébet, Agócs István és Agócs Ferenc családját.

Többségükben visszatértek, ám nem várták meg ennek „törvényes” határidejét.

„Senki nem várta meg a törvényes hazatérést, csak MP, mert ott megházasodott. 1948 őszén jöttek S-ék, GB ottmaradt. AF '48 tavaszán. Sz-ék megvárták. Őket az Alsópusztára, a kastélyba vitték. SB, a VI férje '48 pünkösdjére... Az én anyám beteg lett, csak június 8-ra értünk haza. Aztán jött FC, csak azután BL, apával. KE is hamarabb hazajött. GJ-ék '48 őszén. Ők hárman voltak kint, már J menyasszony volt, nem ment ki....”

Egyetlen visszaemlékező tudott többet mondani, saját családjuk esetéről. Elbeszélésében felismerhetőek a Vadkerty Katalin által feltárt levéltári források részletei, a kivitelezési „technikától” kezdve az utazás körülményein keresztül a hazatérés törvénytelennek számító változatáig. A visszaemlékező ma az egyetlen élő férfi tanú Baracáról. Talán ezzel is magyarázhatjuk, hogy – a megkérdezett nőkkal ellentétben – beszélni tud családjuk esetéről, apró részleteket, konkrét személyeket említ szövegében. A visszaemlékezés lélektani terhe kapcsán azonban azt sem árt szem előtt tartani, ami éppen a visszaemlékezés szövegéből derül ki: lehet, hogy éppen az segíti mindennek elmondásában, hogy 1973-ban „visszament” megnézni, hová telepítették ki őket. Nem kizárt, hogy éppen ezzel oldotta fel a felejtés olykor jótékony, máskor azonban állandósuló lelki görcsöt okozó gátját. Beszélgetésünk során csak egyetlen kezdő kérdést tettem fel („Hogy emlékszik a kitelepítésükre?”), az erre adott választ az alábbi szöveg jelenti. Egyetlen közbekérdezés hangzott el, a kitelepített németekre vonatkozóan.

„Gépfegyverrel jöttek, furgonnal. S. volt a vezér. Ők 10 hektárt kaptak '21-ben, mikor idejöttek. De Apám tartotta őket, mert hol kenyér, hol mi kellett... Ő volt a „küti tót”. Ő vezette a csendőröket. Akkor bepakoltak, itthon maradt 13 szarvasmarha, 2 pár ló, a hizók, az aprólék mind. Csak a kutyát vittem el, de azt meg megették a csehek. Az volt benne a legborzasztóbb, hogy Tornalján be, egy marhavagonba... A lábam is megfagyott. 32 fok hideg volt, mikor bepakoltak a vagonba. F-t, a bátyámat majd' agyonlőtték, mert észrevették, mert meg akart szökni. Úgy jöttek, hogy mindenkit vinni akartak. 1947 január második felében volt, mert karácsony előtt volt az esküvő F-nek. Kenyeret akkor sütött Anyám, az is itthon maradt. Hallottunk a kitelepítésről, de hogy kit akarnak, azt nem tudtuk. Épp etettünk, amikor jöttek, 3 óra körül. Öten jöttek, J-val, körülállták a házat. Ami a kis Aviára felfért, annyit vihettünk. J. volt a faluban bíró – féle. Ő volt a nagymenő. Aznap csak mi mentünk, a többiek később.

Aztán jöttek K-ék, aztán G-ék, egy egész szerelvény tele volt... Este indultunk, 8 körül, tele volt a vonat. Másnap délután értünk oda. (1972(?)-ben voltam is ott, Krümlöv környékén. Bementem, megnéztem őket...) Úgy vártak, mint a Messiást. Válogattak a munkaerőben. Mi meg ott voltunk négyen fiúk... P. volt az egyik család, a másik U., mert kétfelé osztottak minket. Szomszédok voltak, a házuk előtt volt a templom. ... Mikor F. meg B. hazajött, átmentem helyettük P-ékhez. 13 éves voltam. Iskolába nem engedtek, mert nem tudtam a nyelvet. Adtak egy rendes, 2 szobás lakást. Volt hozzá ól is. Nem tudom, miért volt üres.

(Nem németeket lakoltattak ki onnan?)

Volt 4 német fogoly, de németek ott nem laktak...Az U-né férjét németek lőtték agyon. Négy lánya volt, a legidősebb 13, a legkisebb 3 éves volt akkor. Apa tudott valamennyit csehül, mert ott volt katona. Engem a gyerekek tanítottak. Azt akarták, hogy tudjunk. Nagyon rendes, művelt és barátságos család volt. Baraca – forma falu volt. Ott csak mi voltunk, de Rotovicén meg Misliboricén is voltak magyarok. A bírónál németek szolgáltak, de elszöktek.

14 hektárja volt U-nénak, P-éknek is 15 hektár körül. U-né azért kapta, mert özvegy volt. P-éknél volt egy cseléd (Kupagnak csúfoltuk) meg három vénlány, nem bírtak dolgozni. Rendes parasztemberek voltak, éppen úgy, mint itthon. Csak nekik mindenféle gépjük volt, ami Baracán még nem: villanycséplőgép, daráló, itatógép, kaszálógép. Nálunk csak 1952-ben jött a kis aratógép. Ott már magáncég traktort vett, egy hónappal azelőtt, hogy hazajöttünk. Škoda traktort. 25 – 30 évvel előbbre voltak. Mi messze voltunk, nem törődött senki a néppel... Én kocsis voltam. Volt egy nagy lovam meg egy kicsi. A nagy Fuxi, a kicsi Daja. A Fuxi okos volt, lehajtotta a fejét, hogy felérjem, mert még kicsi voltam. A másik kibabrált velem. ... Csak jót sose ettek. A disznót másképp vágták. Hordóba préselték, besózták, de mikor szalonnát ettek, pondrós volt... Ötször adtak enni, tízórai meg uzsonna is volt. A vacsora mindig tört krumpli volt tejjel, a reggeli tejes kávé buktival. Jók voltak ők, csak gyengén fizettek. Apám volt a kommenciós cseléd. Én 13 szarvasmarhát ettem meg a lóval dolgoztam. 1300 korona volt a fizetésem. 5 kenyeret, ha adtak érte... 20 korona volt a gyufa! Betartották azt, hogy potyán kaptak jó munkaerőt. A villanyt, a fűtést, stb. is beleszámolták a fizetésbe. A kommenció volt a tűzifa meg a búza. Ezt az egész családnak beleszámolták a bérébe. Délután négykor vége volt a munkaidőnek. Én reggel fél ötkor kezdtem, de este fél ötkor ott már mindenki sörözött a fa alatt. Utána persze az állatokat még megfejték. F is, Apa is, de P is kocsis volt. Azokkal az állatokkal aztán törődni kellett. (Két – két pár ló volt a két családnak.) ... F nem egészen egy évig volt ott. Mikor hazament, rendet csinált, kirakta a

ruszinokat. Runyába mentek az új telepre. Tudtuk, persze, hogy el fogják foglalni. Széthordtak mindent, most se tudjuk, ki mit vitt el. KB vitt el egy tehenet, az megmaradt. Akik a házban laktak – 3 ruszin család – az erdő majd' rájuk szakadt, de az ablakokkal tüzeltek. Szénéégetők voltak, nem tudták, hogy kell gazdálkodni. A hanvai vagy a runyai új telepre mentek, mikor F. kihajtotta őket.

Minket egy hízóért hoztak haza. Éjjélkor jött a sofőr. Fél évre rá jött a rendelet. 1948 nyarán jöttünk haza, F. még tavasszal. Annak a sofőrnek volt 12 rendszámablaja, ezzel üzletelt. Nem Krúmlov-ban lakott, nem is tudtuk, ki volt, ajánlották nekünk. Egy óra alatt felpakoltunk, nappalra elbújtunk. A sofőr tudta, hova kell. Este indultunk el újra. A disznót levágtuk, útközben beadta a sofőr haza. Szlovákiában már nem álltunk meg, így délre értünk haza. 1947-ben se, utána se semmiféle papírt nem kaptunk. Meglepődött a falu, hogy hazajöttünk. S-ék nem mertek szólni egy szót sem.

A mi esetünket még lehet is érteni: a szomszédnak fáj a foga a birtokra, de a többinek nem volt semmije. KL-éket meg CsI-éket Magyarországra vitték. Hoztak is ide a helyükre... K-ék fentről voltak, ők laktak a KL házában, őket még láttam, mikor hazajöttünk. A KA-ék házában is laktak szlovákok, aztán a ház a falué lett. Ide csak S-ék meg mi jöttünk haza. Akiket Magyarországra vittek, ők se jöttek haza. Mikorra hazajöttek, akik hazajöttek, a lakók akkorra elmentek. Voltak itt jó markos gyerekek, meg – megrakták őket, lerendezték. A CsI-ék házát E vette meg, egy ideig ott laktak. (Talán ő adta el J-nak.) S-ék voltak tényleg az utolsók, de akik idejöttek, mind elmentek. Nem voltunk jóban velük. ... De egy ideig még itt volt V., Š., K.. Aztán Apámat, mert nem teljesítette a beadást, 7 hónapra lecsukták Besztercén. Nem lehetett teljesíteni. Megint ugyanonnan fúj a szél. ... 1973-ban elmentem meglátogatni a csehországiakat. Sofőr voltam, arrafelé jártam. 1973 nyara volt. A legnagyobb lány lakik abban a házban, ahol mi laktunk. Maňa, így hívják, a třebíč- i kórházban dolgozik. Libuša doktornő lett. Ivi is az egészségügyben dolgozik. A bíró fia is megismert, ő volt velem egyidős. ... Haragudtam rájuk, mert megették a kutyát... ”.¹⁶²

3. 4. A szövetkezeti gazdálkodás és hatása a faluközösségre

Baracán 1953 elején alakult meg a szövetkezet (termelőszövetkezet). Akik beléptek, „természetesen” nem önszántukból tették, mégis a több hétig tartó meggyőzési folyamat végére csupán két gazda maradt, akik nem lettek szövetkezeti tagok. Bartók János és

Kovács Béla csak később, két év múlva léptek be. A pusztákon lakók közül Auxt Józsefné, Medved Ján és Štulajter Ján nem léptek be azonnal. *„Azért mentek bele, mert amúgy is szegénység lett volna. Akik nem léptek be, nem a legnagyobb gazdák voltak. Sok mindenkinek jobb volt a szövetkezet a magángazdaságnál, mert nem tudtak gazdálkodni. Vagy mert nem tudták trágyázni a földet, nem volt elég szarvasmarha.”*¹⁶³

Kezdetben a szövetkezetben a magángazdaságok felszerelését használták, mint ahogyan a munkaerőt is az jelentette. Mindenki beadta a közösbe a gazdasági felszerelését, de nem kapott érte rögtön pénzt, csak összeírták, hogy ki mit adott be. *„Szekeket, lovat, tehenet, ekét mindenki adott be, kivéve azt a tíz embert, akinek nem volt.”* Mikor aztán valamennyire fellendült a gazdálkodás, akkor fizették ki azok árát. *„De nem egészen! Csak úgy: vakulj magyar, ne láss, tót!”* Egy tehenet és fél hektár földet minden családnak adtak, illetve meghagytak. Egy-egy asszonynak (egyedülállóknak) is adtak, ha ledolgozta a mennyiséget. A földet évenként máshol mérték ki. Egy – egy határrészt osztottak fel, néha a legjavát mérték szét. Aki akart, tehen helyett juhokat is tarhatott, aki pedig nem akarta maga művelni, annak a fél hektár földjét is a szövetkezet művelte.

Kezdetben nagyon szegény volt a szövetkezet, *„Öt korona volt egy munkaegység, de fél évig nem volt fizetés. Volt később is egy olyan év, amikor 3 hónapig nem fizettek, de aztán felemelkedtünk.”* A kezdeti ellenállás, nehézségek után, kb. 4 év elteltével a szövetkezet gazdálkodása veszteségesből kezdett hasznot hozóra változni. Ebben az első időszakban a szövetkezet vezetői tulajdonképpen a falu vezető gazdarétegéből kerültek ki. Ha az elnöke nem is mindig a legnagyobb gazda volt, mindig azok irányították, akiknek a magángazdasága is sikeres volt. *„Kezdetben a vezetőséget a baraciak választották, de a választást a járásiak felügyelték. A szavazás már csak látszat volt, mert előre megegyeztek. Később aztán az elnök állami ember lett. Akkor már annyira volt az állam, hogy ha mást nem is, az elnököt ő jelöli. Machava és Székesi voltak az állami jelöltek.”* Az elnököt mindig az évzárón választották meg, míg az nem állami jelölt volt. Az első szövetkezeti elnök Sándor Zoltán volt, de pár év múlva Rimaszombatba költöztek. 1955-től, sorban a második elnök Lukács Béla vagy Koós Viktor volt. Aztán következtek az állami jelöltek: Machava és Székesi. Sándor Ferenc volt az első alelnök, de ő novemberben (tehát pár hónap múlva) elment Csehországba dolgozni, a következő alelnökök személyére nem derült fény. A pénztárnok az első öt évben Seltsam László plébános(!) volt. Őt ifj. Herczeg József követte. Stefanovics Béla, Simon István és Kovalčík Antal csoportvezetők voltak. A férfiak, a nők és traktoristák munkacsoportjának külön – külön vezetője volt. Rajtuk kívül agrónómusa, zootechnikusa, raktárnoka, technikusa

volt a szövetkezetnek. Raktárnok Kovalčík Antal is, Kovács Béla is volt. Stefanovics Béla agronómus is, zootechnikus is volt. A tisztségviselők többször szerepet cseréltek, a kutatás során nem sikerült rekonstruálnom a pontos változásokat. A szövetkezet történetében a főkönyvelő – Gecse Jolánka – személye végig állandó volt. Beszélgetőtársaim egybehangzó véleménye szerint a szövetkezet története során végig volt egy négy ös „csapat”, amelynek tagjai változó pozíciókban ugyan, de mindig a szövetkezet gazdálkodásának irányítói voltak. Lukács Béla, Simon István, Stefanovics Béla és Gecse Jolánka – *„ők hozták a döntéseket. Ha az elnök állami jelölt volt is, a döntéseket a négy helybeli vezető hozta, ők terveztek. Négy évig volt szegény a szövetkezet, aztán mindig a rossz időjárásra számítottak, úgy terveztek.”* Az első négy év után kezdett a szövetkezet gépeket vásárolni és építkezni, addig a tagok gazdasági felszerelését használták. Ugyanígy volt az épületekkel. Kezdetben a parasztudvarok istállóiban tartották az állatokat: egyik gazdánál a lovakat, másiknál a szarvasmarhát, a parasztok csűrjeiben volt a dohány is. A szövetkezeti gazdálkodással járó munkafolyamatokat a falubeliek általában önerőből végezték, ám az építkezések során kőműveseket idegenből (is) kellett hívni, mert Baracán csak egy volt. Mikor a gazdálkodás sikeres pályára állt, a fiatalokat (természetesen a szövetkezet igényeinek megfelelően) taníttatni kezdték. *„Ha abból a célból járt valaki iskolába, hogy aztán vezető legyen, nem volt olyan, hogy ne választották volna meg, mikor sor került rá. Akik iskolát végeztek, azalatt csak 600 koronát kerestek, de aztán nem voltak kötelesek maradni. Ha szakembernek tanultak, megválasztották őket.”*

Ám mikor új tisztségviselőt választottak, soha nem lett belőle sértődés, a tisztségek betöltői sokszor változtak.

A szövetkezet kb. két évtizedes története sikertörténetnek nevezhető. Semmi sem bizonyítja ezt jobban a baracai faluképnél, amely épületeit tekintve még ma is az 1960-as -70-es évek arculatát mutatja. Egy- két lakóház kivételével valamennyi a szövetkezet idején épült, mindegyik magán is viseli a korszak jellegzetességeit. A gazdálkodás sikerét a családok is megérezték, az anyagi előrehaladást immár nem földbirtok gyarapításával, hanem a lakóház modernizálásával tették a közösség számára egyértelműen láthatóvá. A gazdálkodás sikerének kulcsát az egykori vezetők, ma visszaemlékezők pontosan körül tudják határolni, ám minden részlet fontossága ellenére annak volt ebben a legnagyobb szerepe, hogy *„...a jrd¹⁶⁴-t úgy irányították, mint sajátot. A majetokot¹⁶⁵ már nem lehetett így érezni.”* A gazdálkodást a szövetkezetben is a korábbi, az egész faluban ismert módon, kissé modernebb változatban folytatták. A határt jól ismerő falubeli gazdáknak pontos ismereteik voltak arról, hol mi terem a legjobban, melyik dűlőnek milyen „huncutsága” van. Ennek a több évtizedes gazdálkodói

tapasztalatnak és gyakorlatnak köszönhetően felismerték a korábban Baracán nem igazán jellemző zöldségtermesztés lehetőségét. 15 hektáros területen „kertészetet” alakítottak ki, a korábbi jó dinnyetermő területeken. Paradicsomot, paprikát, uborkát, fokhagymát, karfiolt, karalábét, káposztát és persze dinnyét termesztettek. A kertészet munkaerejét a falu asszonyai adták. Tökéletesen egészítette ki ezt a nyári intenzív munkát a dohánytermesztés, amely ugyanazoknak az asszonyoknak télen adott munkát. Emellett a Baracára korábban is erősen jellemző állattartás volt a szövetkezet másik erőssége. Az államosítás, szövetkezetesítés előtti időszakban adatközlőim a magángazdaság sikerét mindig azzal magyarázták, hogy földjeik termését nem adták el, hanem megetették az állatokkal, hogy aztán azokat adják el. A gazdálkodás sikereként és szakértelmük jeleként értékelték, hogy Baracáról mindig sok remundaló került ki. A szövetkezet gazdálkodásában természetesen az állattartói tapasztalatokat is hasznosították. A felfelé ívelő, sikeres időszakban 100 sertést, 100 növendék szarvasmarhát, 40 kisborjút, 100 fejőstehenet, 100 hízómarhát, 6 pár lovat, 160 juhot, 2-300 tyúkot tartottak. Valamennyinek önerőből építettek ólat, istállót. A gazdálkodás sikere mellett a szövetkezeti tagok gondolkodásának rugalmasságát is jelzi, hogy „ *a négy vezető ötlete volt, hogy a Pozsony – Kassa főút mentén építsenek egy vendéglőt. Amit ott felhasználtak – hús, juhsajt, tojás – az mind megtermett a szövetkezetben. Csak az italért adtak pénzt, Szőlőskére jártak borért. Disznókat vágtak hetente, néha kétszer is. Volt belőle haszon, mégis megszűnt....*”.

A szövetkezet 1976. augusztus 20-án szűnt meg. Ekkor kapcsolták a bátkai állami gazdasághoz. A bátkai állami gazdaságot, mint „Balog – völgyi óriást” bemutató 1986-os kiadvány egyetlen mondatot szentel a szövetkezetek beolvasztásának:

„Boldogulni nem tudó szövetkezetek csatlakoztak a gazdasághoz az évek során: Bakti, Baraca, Füge, Dulháza, Radnót, Balogújfalú, Uzapanyit, Rakottyás.”¹⁶⁶

Az állami gazdaság sikerét hangoztató kiadvánnyal szöges ellentétben valamennyi beszélgetőtársam úgy értelmezte akkor is, úgy értelmezi most is a beolvasztást, hogy:

„*Ingóféltben volt a bátki majetok, azt erősítették meg a szövetkezetekkel. Nem akarták a baraciak egyáltalán, kényszerítették őket. A Balog- völgyi falukkal együtt kapcsolták Baracát Bátkához. Ilyenkor már nem lehetett ellenkezni, át kellett lépni. Jrd alatt még a falué volt az összes föld...*”

A szövetkezet megszüntetése – a visszaemlékezések szerint – nagyobb ellenállásba ütközött, mint annak idején megszervezése. „*Apuka többször is a pincébe bújt, mikor jöttek. Nekem kellett hazudnom, hogy nincs itthon...*” Az ellenállás (és mint később bebizonyosodott,

a falu önértékelése, pozitív énképe is) az „ismert” technikával tört meg: „...az elvtársak eljöttek hozzám, a lányom akkor már a vége felé járt a főiskolának. Megzsaroltak, megmondták, hogy melyik professzorral van megbeszélve, hogy nem hagyják neki befejezni, ha nem lépek be, ha nem veszem rá az egész falut, hogy lépjünk be.” Ez „természetesen” befolyásos, köztisztviselőben álló emberrel történt. Ráadásul 1978-ban megszűnt a falu közigazgatási önállósága is, a körzetesítés szellemében a szomszédos Fügehez csatolták. Figyelembe véve, hogy addig Füge volt (egyházilag) Baraca leányegyháza, ez fordított előjelűvé változtatta a két település helyzetét, még ha az egyházilag nem is változott. Ezután Fügéből járt Baracára az egykori bíró szerepét betöltő „elnök” („helyi nemzeti bizottság” elnöke), aki betelepült, szlovák nemzetiségű személy volt. Pozíciójában őt egy Baracára, azaz pusztájára 1921-ben betelepült, szintén szlovák nemzetiségű személy követte, akinek családját a falu nem fogadta be. Ő Tornaljára költözött, ebben az időben Baraca már csak munkahelye, nem lakhelye volt. A falusiak ezt a felülről jövő döntést egyértelmű támadásként élték meg, amit nem lehet kivédeni. Ettől a személytől nem várhattak érdekvédelmet, tehát az esélytelenség, a pusztulásra ítélt helyzet érzése ezzel is növekedett.

A sikerpropagandának szánt kiadvány állításának hiteltelenségét (de legalábbis kétséges voltát) jól jelzi a baracai szövetkezet vagyonának felsorolása, amivel a bátkai állami gazdaságba belépett. Volt egy épülete az adminisztráció számára két irodahelyiséggel, mosdókkal, fürdőszobával, megfelelő méretű ebédlővel. Dohányszárító pajta, tyúkfarm, gépház, terménytároló, gépjavító műhely, mázsaház, 100 férőhelyes sertéshizlalda, 100 férőhelyes bikaistálló, 40 férőhelyes borjúnevelde, kukoricaszárító, 5 silógödör, 100 férőhelyes tehénistálló, egy kisebb, 40 férőhelyes istálló, tejház hűtővel, lóistálló 6 pár lónak, 100 férőhelyes istálló hízómarháknak, 160 juhnak akol – mindez természetesen tele állatokkal - mind a szövetkezet tulajdona volt. A kertészet is komoly vagyont jelentett, a vendéglő szintén. A szövetkezet az idegenből hozott szakembereknek egy 4 lakásos bérházat épített, ez is a tulajdonát képezte. A megszüntetés idejében már „állami jelölt”, Székesi volt a szövetkezet elnöke, ám a falubeliek nem őt hibáztatják az erőszakos beolvasztásért. „Nem azért nevezték ki, hogy ezt végrehajtsa. Székesi nem is akart csatlakozni, esetleg a Vály – völgygel akart egyesülni. Meg is halt, mielőtt majetok lett volna...Ha nem hal meg, talán sikerült volna megtartani az önállóságot. Mindent összeírtak, hogy a tagok árat kapjanak érte, mert egyik falu sem vitt be annyi mindent. Végül persze nem kaptunk semmit. Béla olyan pontos listát írt az átadásról, hogy végighallgatni se bírták Jutulékról a majetokban szó sem lehetett, pedig a jrd-ben már volt, aki 8000 koronát kapott, az pedig egy tehén ára volt. A

majetokat már felülről irányítottaák. Ha valakit bevásztottak volna is a vezetőségbe, annak nem volt szava Császár volt nálunk az irányító. Úgy nevezték, hogy gazda...” „Szerintem az volt a nagy hiba, hogy csak a mezőgazdaságra összpontosítottunk. A ruhagyárnak¹⁶⁷ egy részlegét meg lehetett volna nyitni a kultúrházban 6-8 asszonynak. Ajnácskőn cipőgyári részleget csináltak. A vendéglő volt nekünk ilyen vállalkozás, de az nem sok munkát adott. Egy szakácsnének. A sokféle nép miatt nem fiataloknak való volt, mert ott mindenféle ember megfordult. A majetok alatt is megvolt még egy ideig, de már apadt, lassult. Amit ott felhasználtak, az megtermett, a jrd csak az italért adott pénzt. Azt a vendéglőt a baraci jrd kezdte, az biztos!” „Az elköltözések is akkor kezdődtek, a majetok az oka. Az egyik oka. Az értelmiség amúgy is elment volna, mert nem tudtak volna mit csinálni. Lukács Géza hiába lett állatorvos, mert abból csak egy kellett, az már megvolt: a runyai. Sok könyvelő is lett, de abból is csak 1-2 kellett. Így a munka után mentek. Ez is természetes, mint a férj után költözés...”

Az állami gazdaság átvette a munkaerőt. Az asszonyok a több falu határába telepített gyümölcsösben és szőlőben dolgoztak. A férfiak egy ideig ugyanazt a munkát végezték az állattartásban és földművelésben, mint a szövetkezet idején, ám később ezért már sokuknak Bátkába kellett utazniuk.

Valamennyi beszélgetőtársam egyenes összefüggésbe hozta a szövetkezet megszüntetését a falu – paraszt lakosságát tekintve – elnéptelenedésével.

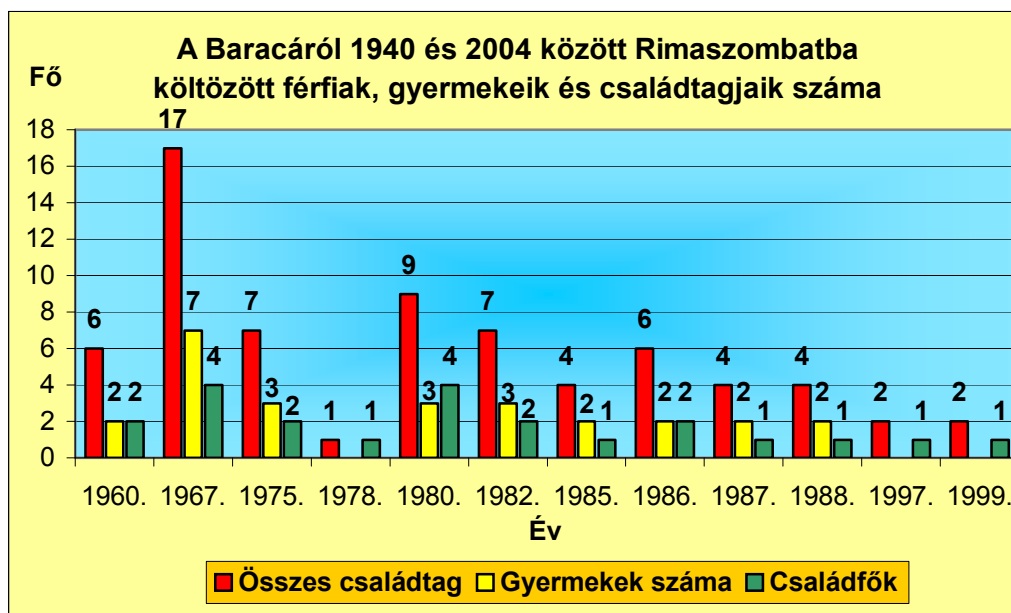
„Baraca nem tudott abból kimászni, hogy közigazgatásilag Fügéhez, a majetokban meg Bátkához csatolták, de nem tehetett semmit. Érezhető volt, hogy visszalépés.”

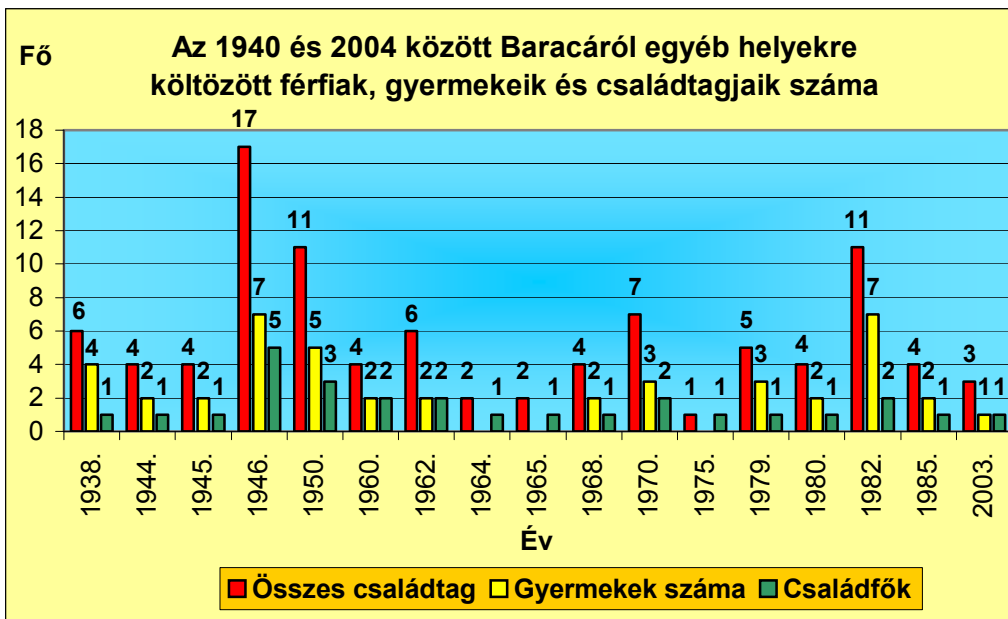
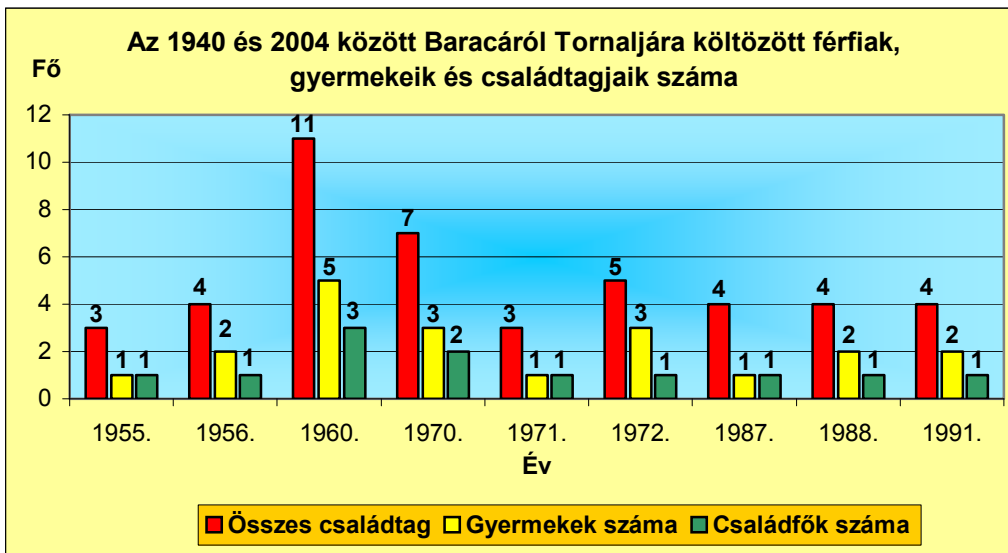
3. 5. A falu, mint közösség talajvesztése

Baraca paraszti lakossága eltűnésének céltelepüléseit, az elköltözések okait (legalábbis azt, amit erről a megkérdezettek gondolnak) a következő grafikonok segítségével tekintem át.¹⁶⁸ Lehetséges, hogy a visszaemlékezők olykor tévednek néhány évet, ám a tendenciát az összeírás – úgy gondolom – így is érzékelteti, szemlélteti. Az áttekintések zárásaként a Mellékletben három térkép jeleníti meg a ma is létező „virtuális” Baracát.¹⁶⁹ Az összeírásokba is, a térképekre is csupán azok a személyek kerültek be/fel, akik 1940 óta költöztek el Baracáról, valamint családtagjaik, ugyanis a korábbi elköltözőkre vonatkozó adatok nem eléggé megbízhatóak. A grafikonok szerkesztéséhez alapul szolgáló, a mellékletben táblázat formában szereplő áttekintés három személy segítségével készült. Az

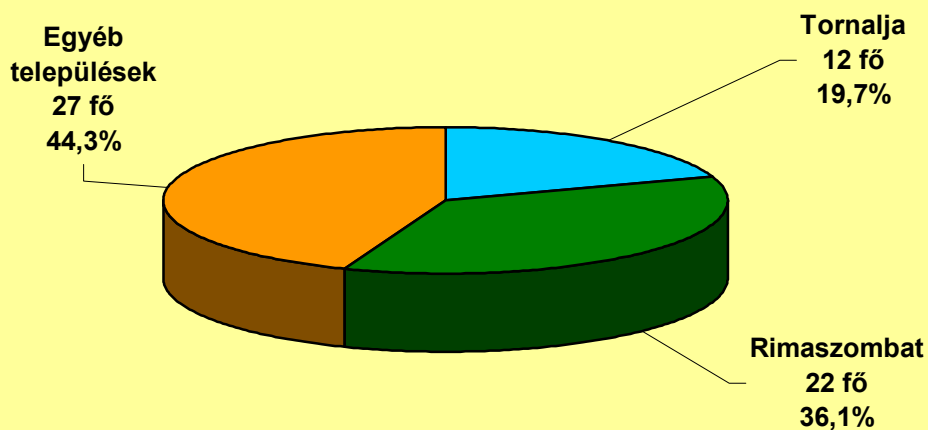
1931-ben és 1946-ban született beszélgetőtársaim által elmondottakat –mintegy kontrollként – 1921-es születésű adatközlőm ellenőrizte. A személyek nevét megváltoztattam, mert az érintettek nem tudnak róla, hogy ezt a rájuk vonatkozó adatot közlöm, beleegyezésüket kérni nem volt módom – tekintve lakóhelyük földrajzi szórását. Mivel az elköltözöttekről hivatalos nyilvántartás nem létezik, nem tartanám etikusnak a nevek közzétételét, még akkor sem, ha a falubeliek, egykori falubeliek azt az adatokból is ki tudják következtetni.

3. 5. 1. A Baracáról 1940 óta elköltözött „paraszt”¹⁷⁰ népesség céltelepülések és évek szerinti áttekintése

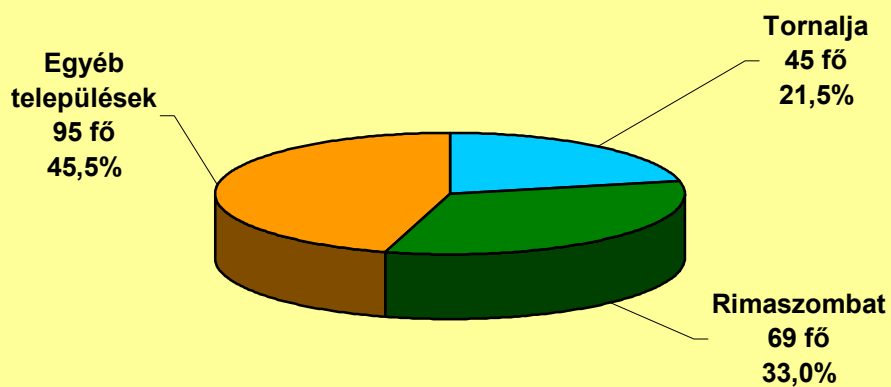

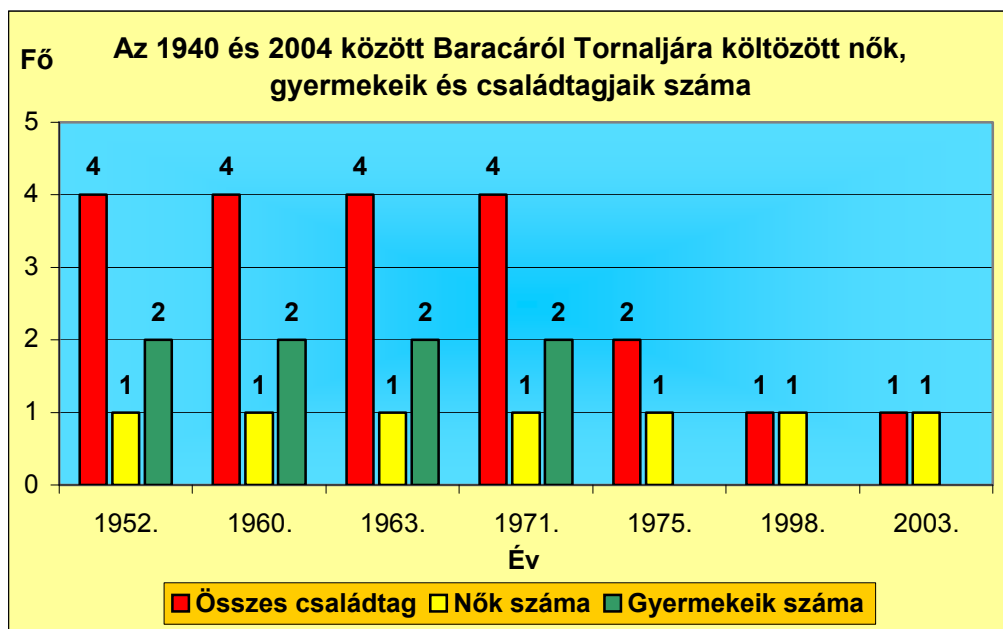
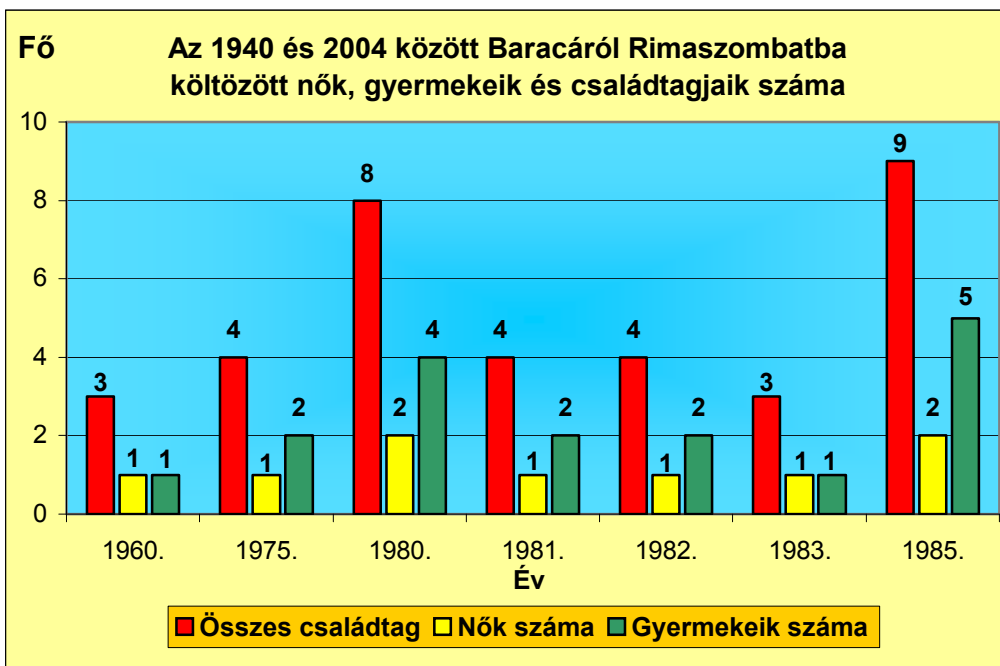

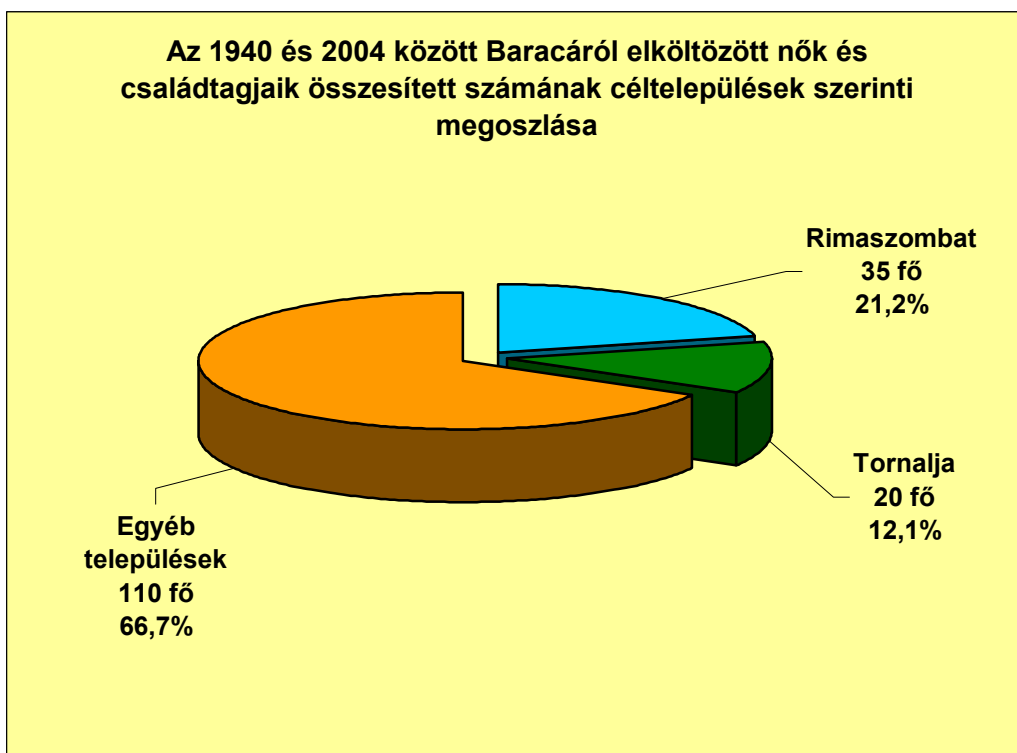
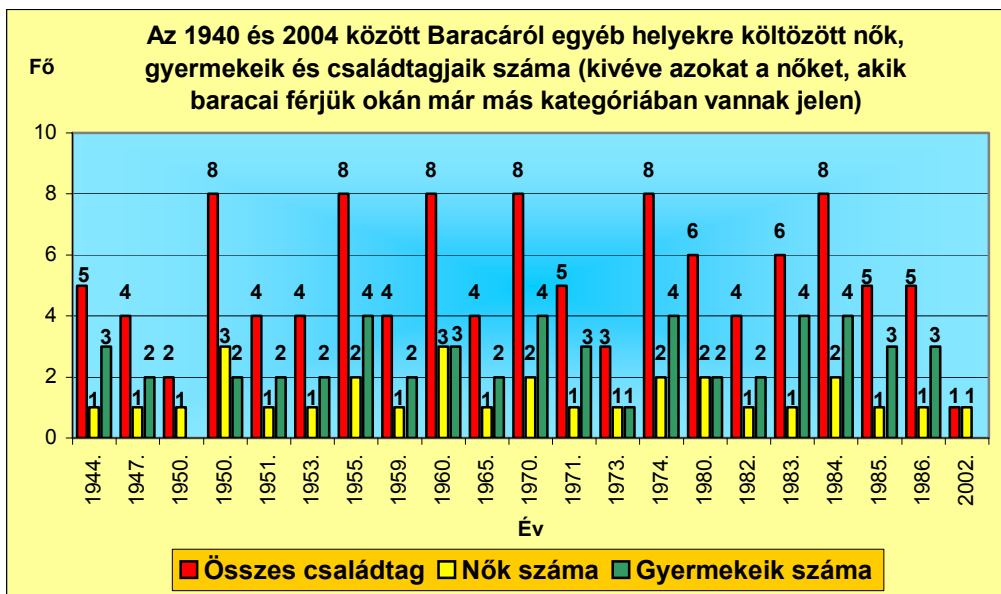
**Az 1940 és 2004 között Baracáról elköltözött férfiak
(családfők) céltelepülések szerinti megoszlása**

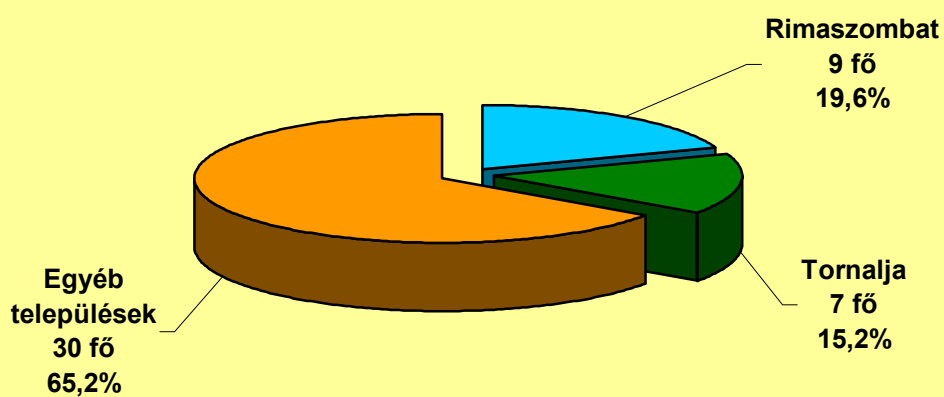
**Az 1940 és 2004 között Baracáról elköltözött összes fő
(a családfők és valamennyi családtagjuk)
céltelepülések szerinti megoszlása**

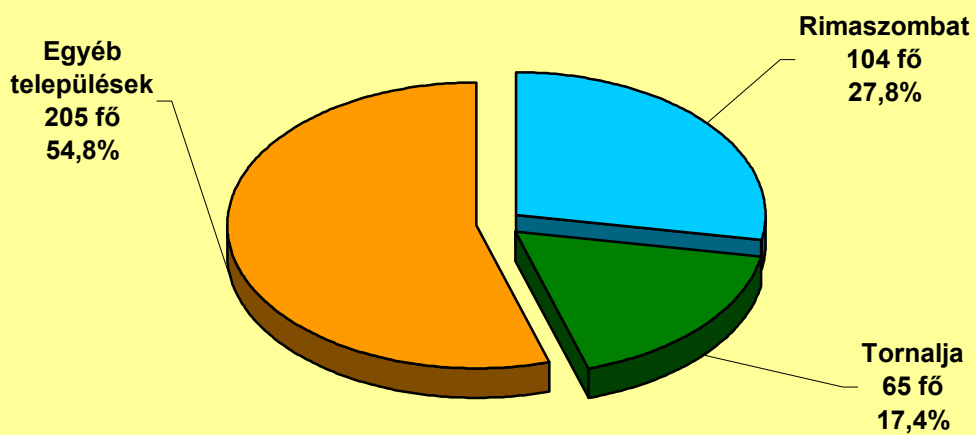

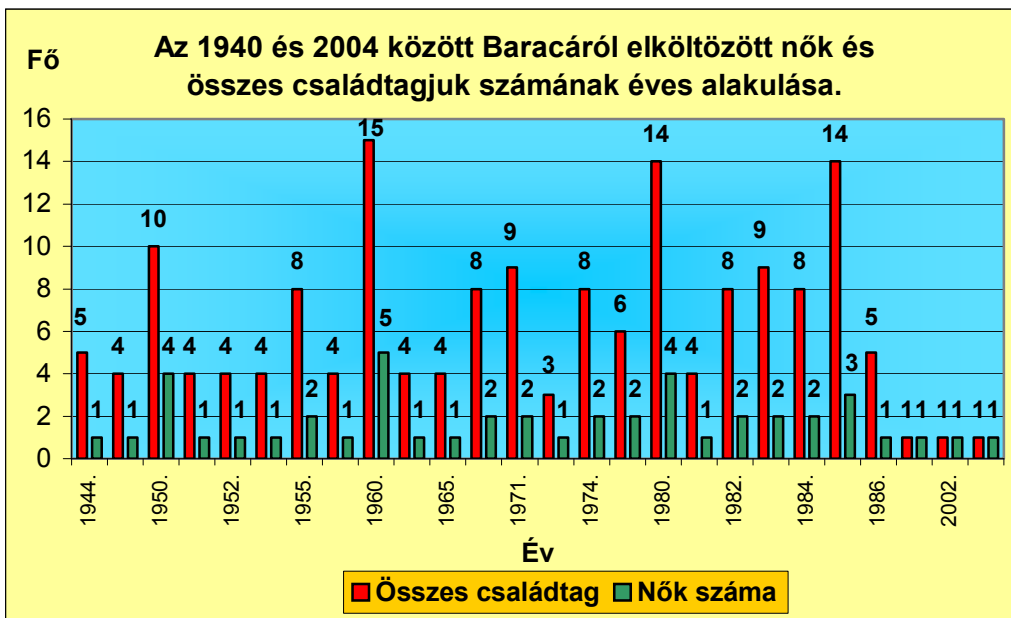
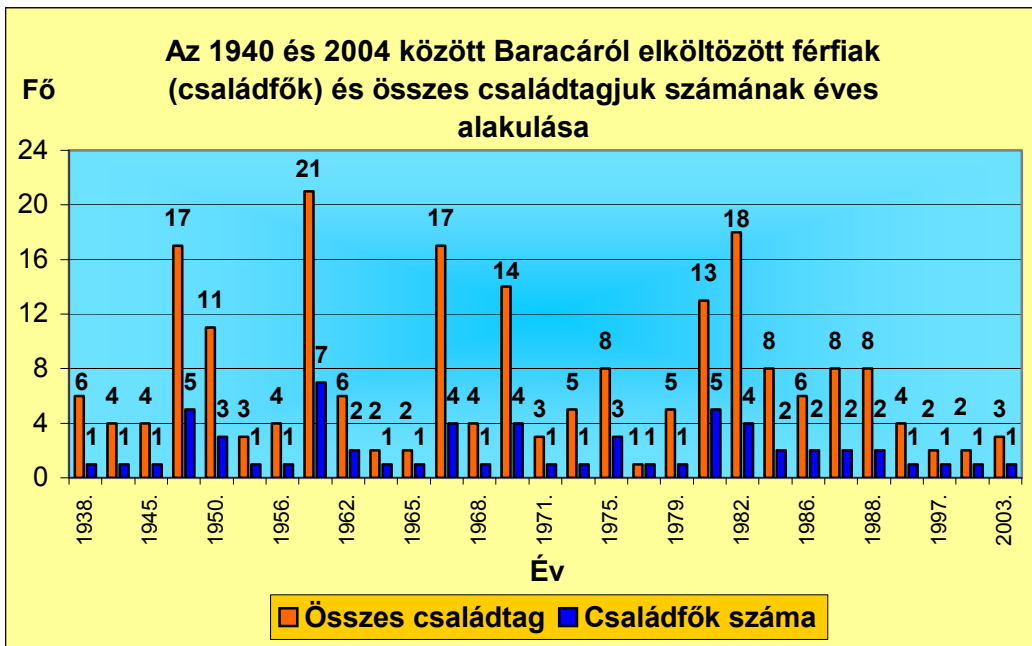

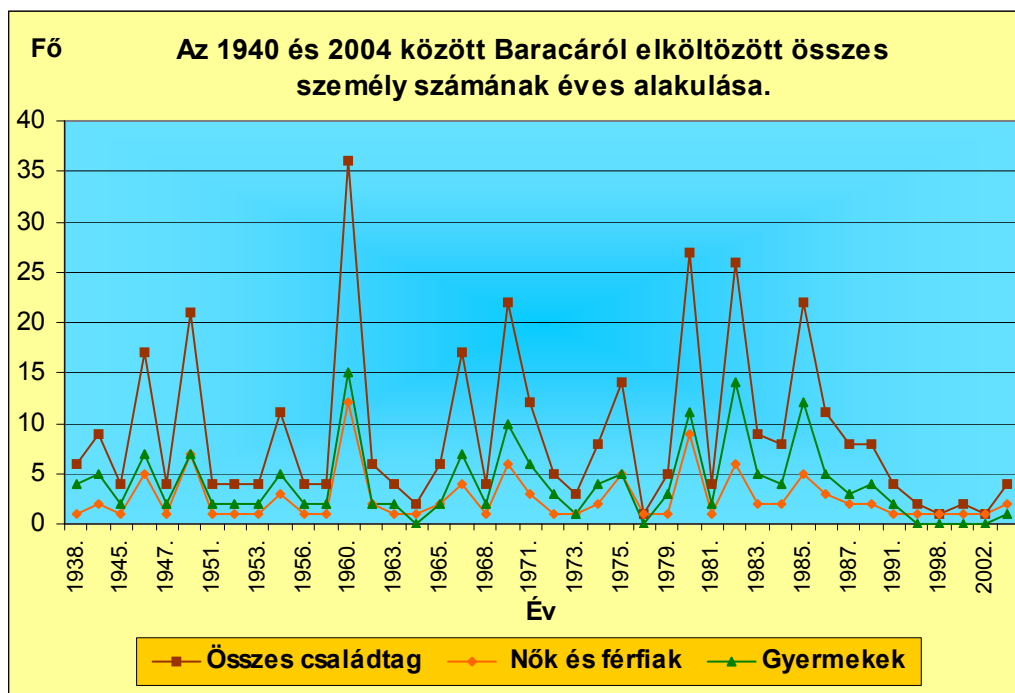
**Az 1940 és 2004 között Baracáról elköltözött nők
(családtagok nélkül) céltelepülések szerinti megoszlása**

**Az 1940 és 2004 között Baracáról elköltözött összes
személy céltelepülések szerinti megoszlása**

Arra, hogy egy-egy család elköltözésének konkrét oka mi volt, csupán elhamarkodott választ lehetne adni. A mellékletbeli táblázat „ok” oszlopában sem mindig szerepel konkrét, megfogalmazható dolog. Nagyon gyakori a „csak”, ami általában azt jelenti, hogy „mert a többiek is”. Az számomra bizonyosnak tűnik, hogy a második világháború után a falut ért külső hatások valamelyikének, de talán inkább valamennyi hatás együttesének az elköltözéshez minden esetben köze van. Azt sem tartom kizártnak, hogy az elköltözés egyfajta versengés eszközévé vált. („*Aki innen elment, az mind vitte magával Baraca zsírját...*”) Ugyanakkor az is lehetséges, hogy a közösséget ért „ütések” sorozatának következményeit könnyebb volt a közösség mindezek ellenére működő kontrolljának hatókörén kívül elviselni. Előfordulhat, hogy – a közösség szempontjából – a „most telt be a pohár” esetével állunk szemben. A más nemzetiségű idegenek megjelenését a pusztákon Baraca különösebb megrázkódtatás nélkül élte túl. Kényszerként élte meg a szövetkezet létrehozását, ám a kisebb közösségek túlélési stratégiáját „bevetve” ezt a lépést nem csupán kiheverte, hanem a maga hasznára is tudta fordítani. Egy negyedszázad elteltével azonban olyan beavatkozással találta magát szembe (állami gazdasággá alakították a szövetkezetet, közigazgatásilag Fügéhez csatolták), amit már nem tudott életének rendjébe illeszteni, amitől lényegében szétesett. Ez az időszak az 1980-as évek eleje, amikor a menthetlenség érzését sűrített formában jelenítették meg a lakodalmak. Ennek az évtizednek minden évében több

paraszt lakodalom is volt Baracán. (Ekkorra nőtt fel egy népes generáció.) Azért van ennek különös jelentősége, mert a lakodalmak helye **még** az a kultúrház volt, amit a szövetkezet működése idején a falu közös erőből épített fel, néhány család saját pénzét is kölcsönözte az építéshez. A lakodalom költségeiért az érintett családok **még** a közösség „szeme előtt” (kontrollja alatt) dolgoztak meg. Ám az új házaspárok a házasságkötés után **azonnal** el is költöztek Baracáról. Tehát mind a faluközösség, mind annak egységei, a családok ugyanazzal a jelenséggel egyrészt sikert, ugyanakkor kudarcot jelentettek meg a közösségi „küzdőtéren”. A falu megváltozott lehetőségei és hátrányosabbá tett helyzete mellett a fiatal házasok is, ám szüleik is törekedtek arra, hogy a többiektől ne maradjanak le. Amint az a korábbi fejezetekből is kitűnik, Baracán mindig erős volt a közösségi kontroll (elterjedt az egyke, nem volt megesett lány, 1920 óta csak 2-3 válás fordult elő, nem maradt régi ház, mindenki újat épített a szövetkezet működése idején, stb), ezért feltételezhetjük, hogy az elköltözéseknél is szerepet játszott a többiek esete, tehát ha kezdetben nem is, a későbbi időszakban egyszerű mintakövetésként (is) értékelhetjük a jelenséget.

Az elköltözések éves alakulását áttekintve azonban szembetűnő, hogy – eltérően a baracaiak értékelésétől – az nem az 1970-es években kezdődött. Amennyiben figyelmen kívül hagyjuk a nőket (tekintve azt, hogy más településre férjhez menni hétköznapi jelenség), a férfi elköltözötték áttekintése több csúcsot is produkált már az 1950-es, -60-as években is. Tehát semmiképp nem állíthatjuk, hogy az elköltözések **kizárólagos** oka a szövetkezet állami gazdaságba tagolása és a falu közigazgatási önállóságának elvesztése lenne. A közösség sok évtizedes együttélése során erős versenyt, már – már embertelen munkatempót diktált tagjai számára. Éppen ezért megengedhetetlen lett volna, hogy a megfeszített munka eredményét ne tegyék a közösség tagjai nyilvánvalóvá, láthatóvá, a kontroll számára értelmezhetővé¹⁷¹. Akik ebbe a versenybe nem akartak „beszállni”, vagy nem akarták a régi életmódjuk külső hatásra megváltozott formáját élni, azok már az 1950-es években elköltöztek. Az 1980-as évek elköltözési hullámának kialakulásához más **is** kellett. Több falu van Baraca környékén is, amelynek története hasonlóképpen alakult, hasonló „ütések” érték, mégsem néptelenedett el.¹⁷² Itt beszélhetünk arról, hogy az elköltözés, a vele járó lakásvásárlás a versengés új eszközévé vált. (Hiszen már sem a földgyarapítás, sem a házépítés, sem a gazdag lakodalom nem lehetett eszköz, ezeken már túlléptek.) Ebben az esetben egy elvont norma (anyagi – társadalmi emelkedés) az elköltözés formájában konkretizálódik.¹⁷³ „A falu elismer, sugall, követel egy meghatározott értékrendet, és ellenőrzi a hozzá való igazodást” – írja Pápay Zsuzsa¹⁷⁴. Az elköltözések utolsó hullámát –véleményem szerint – leginkább éppen ezzel

magyarázhatjuk. A közösségi ellenőrzés tehát arra vonatkozott, képes-e egy – egy család az elköltözésre (elsősorban anyagilag), az csupán a versengés velejárója volt, hogy ezzel az egykori paraszti közösség felbomlása befejeződött. Az, hogy mennyire nem volt mindegy a céltelepülés, világosan látszik az elköltözötték új lakóhelyének áttekintéséből. Magasan a legtöbb elköltöző Rimaszombatot és Tornalját, a Baracától éppen egyforma távolságra lévő két várost célozta meg. Ez azért is fontos volt, hogy ne legyen leküzdhetetlenül nagy a fizikai távolság, ne kerüljenek ki teljesen egymás látóköréből, ám az legalább ennyire elvárás volt, hogy az új település város legyen. 1985 körül az egyik fiatal család a szomszédos Bátkában épített házat. A nagypapa olyan módon adott hangot nemtetszésének, hogy unokáit arra tanította: „...*ha valaki megkérdezi, hol építkeztek, csak azt mondjátok, hogy Bátka faluban*”. Az „intelem” hatásos volt, a család eladta a félkész házat, és 1-2 éven belül Rimaszombatba költözött. Tehát a városi ház az átrendeződőben lévő faluközösség újabb presztízsértékeinek egyike lett.¹⁷⁵ Egymás szemmel tartására, arra, hogy a viszonylagos fizikai közelség is fontos, az 1999-es templomszentelés szolgáltatta a legérzékletesebb példát. Az akkor Baracán élő „maradék” paraszt népesség azért döntött a templom belső felújítása mellett, mert megfogalmazódott bennük, hogy az idő előrehaladtával, ha idősebbek lesznek, erre egyre kisebb lesz majd az esély, „*a cigányokat meg nem érdekli*”. Annak tudatában, hogy sem egyházi, sem állami segítségre nem számíthatnak, gyűjtésbe kezdtek. Az adakozásba minden baracai paraszt család bekapcsolódott, ám hozzátartozóik, ismerőseik, egyéb kommunikációs csatornák útján tudomást szereztek a gyűjtésről az elköltözötték is. Tetemes részük adakozott, végül olyan összeg gyűlt össze, hogy a felújítást majdnem teljesen fedezte. A templomfestők munkadíját, az oltárkép felújítását, a szükséges anyagokat mind ebből fedezték. (Mikor a munkálatok elkezdődtek, a hiányzó, töredék összeget a plébános külföldi egyházi támogatásból szerezte meg.) A kb. 3 hónapos munkát követő újraszentelésre érkező püspök zavarba ejtően nagy tömeggel, zsúfoltsággal találkozott a templomban, ugyanis akkor a „virtuális Baraca” jelent meg ott. „Természetesen” a templomajtó melletti hirdetőtáblán ott függött az összeírás, ki mennyit adakozott. Ezt egyrészt – az adakozás jámbor szándéka mellett – a versengés egyházi köntösbe bújtatott jeleként értékelhetjük. Másrészt tekinthetjük a „virtuális” falu bizonyos formában még mindig létező közösségi kontrolljának, összetartozásának.

4. A TELEPÜLÉS MAI ETNIKAI KÉPÉNEK KIALAKULÁSA

4. 1. A cigány népesség megjelenése a településen és az arra vonatkozó hivatalos forrásokban

A (nemzetiségileg vegyes) történeti Gömör megye etnikai folyamatainak kutatása során figyelt fel néhány kutató arra, hogy a statisztikai adatokban megmutatkozó magyar-szlovák kevertség a megye településeinek nem kis hányada esetében három etnikumot foglal magába, nagyon sok településen élnek ugyanis magukat hivatalosan vagy magyarnak vagy szlováknak valló cigányok. Éppen ezért „...meg kell azt is vizsgálnunk, hogy mit jelentenek a települési multietnicitást mutató adatok kulturális értelemben. A száraz, községi nemzetiségi adatsorok az adott településen ténylegesen uralkodó kultúra alkatától eltérő bevallást is tükrözhetnek, és gyakran tükröznek is. Ám ennek eldöntésére nem kerülhetjük meg konkrét települések helyi tereptapasztalatokon alapuló vizsgálatát.”¹⁷⁶

Baraca ennek a problémának is “klasszikus” terepe, a nemzetiségi statisztikák adatai a település valódi arculatától teljesen eltérő képet mutathatnak. Baracára nézve ez olyannyira igaz, hogy a falu etnikai kevertsége a statisztikai adatokból egyáltalán ki sem derül. A következőkben megkísérlem vázolni a hivatalos adatokban kimutathatatlan etnikumhoz tartozók megtelepedésének folyamatát, a faluban, mint fizikai térben elfoglalt helyük változásait, jelenlétük következményeit, térhasználatuk néhány sajátosságát és a két etnikum között szövődő kapcsolatok jellegét.

A 20. század első felében a mezőgazdaságból élő település – a helybeliek önértékelése szerint – gazdag falunak számított. Szomszédaihoz képest nagy területen, 2016 kataszteri holdon gazdálkodott. Napjainkban - főként a szlovákiai magyar sajtó révén - a “legmunkanélkülibb”, társadalomból kiűzött faluként kerülhetett be a köztudatba, “ahol megállt az élet”.¹⁷⁷

A hivatalos adatokban tükröződő képtől, miszerint Baracán nem élnek romák, teljesen eltér az, amellyel a belső szemlélő találkozik. Úgy tűnik, Baraca esetében megkerülhetők - ha meg nem is oldhatók - a cigányság definiálásának - a minősítés szempontjainak kereséséből adódó - problémái.¹⁷⁸ Arról, hogy kit és milyen kritériumok alapján lehet cigánynak tekinteni, téma kutatói máig nem alakítottak ki egységes, minden körülmények között helytálló véleményt, a kísérletekből legalább két, határozottan elkülönülő, irányzat szűrhető ki, amelyek abban sem egyeznek meg, hogy megragadható-e

egyáltalán a cigányság.¹⁷⁹ Az irányzatok, megközelítések egyik csoportjának az a közös jellemzője, hogy megpróbál „objektív” képet adni a cigány népeességről. Leginkább a népszámlálások, statisztikák adatsorait felhasználó irányok, módszerek és kutatások sorolhatók ebbe a csoportba. A másik irány legerősebb jellemzője az a fajta szubjektivitás, amely nem az objektivitás sikertelenségéből született, hanem „önmagáért”, vállaltan és tudatosan vezeti a kutatókat eredményre. A definiálás problémás voltát elég élesen a tudományos köztudatban tarja az etnicitáskutatások rendszerváltással megújuló lendülete. A népszámlálásokra épülő kutatások legtöbb esetben azzal zárulnak, hogy a hivatalos kép eltér a valóságostól, és a cigányság becsült száma hitelesebb a statisztikainál.¹⁸⁰ A cigánysággal foglalkozó valamennyi tudomány problémásnak vagy legalábbis nem egészen egyértelműnek és egyszerűnek tartja definiálásukat. A többféle megközelítés egyfajta „ütköztetésének” a Kritika adott helyt. Ladányi János és Szelényi Iván véleménye szerint a cigányság (Magyarországon) tudományosan nem definiálható. A két leggyakrabban alkalmazott módszer – az önbesorolás és a társadalmi minősítés – egyrészt nem megbízható (mert ahány kutató vagy kérdezőbiztos van, annyiféle eredmény születik), másrészt nem etikus, sőt nemegyszer társadalmi kategóriát, a szegénységet „eticizálja”. Tehát a „ki a cigány?” kérdés tudományos igénygel megválaszolhatatlan.¹⁸¹ Havas Gábor, Kemény István és Kertesi Gábor cikke szerint viszont kellő alaposággal utána lehet járni, minden közösség esetében külön – külön, ugyanis a cigányok mellett élők etnikai minősítése akkor sem feltétlenül változik, ha az ő társadalmi státusuk teljesen átalakul.¹⁸² A kulturális antropológiai (cigány témájú, általában az identitás mibenlétét és a „találkozásokat” vizsgáló) kutatásokra nagy hatással volt Frederick Barth elmélete, amely (erősen leegyszerűsítve) a kulturális és etnikai határok nem állandó, hanem szituációnként (újra)termelő, folyamatszerű voltára hívja fel a figyelmet.¹⁸³ Annak ellenére, hogy a cigányságnak már a definiálása is sok nehézségbe ütközik, a „terepen” mozgó kutatók a gyakorlatban azt is gyakran tapasztalhatják, hogy egy – egy közösség tagjai számára a besorolás nem okoz problémát, sőt egyértelmű. Keményfi Róbert ezt figyelembe véve próbált ki egy, a társadalmi minősítésnél „etikusabb” módszert. Eszerint azt tekinti cigánynak, akit cigány (szemben a társadalmi minősítés nem cigány kategóriájával) környezete annak tart, akivel közösséget vállal. A módszer buktatója az, hogy „idegen” számára még akkor sem derül ki, ki vallja magát cigánynak, ha a népszámlálásokban ez a kategória nem marad üresen.¹⁸⁴

A szakirodalomból kirajzolódó problémák tudatosítása ellenére munkám során a baracai cigányságot egyértelműen behatároltam. Azokat a lakosokat soroltam a cigány

kategóriába, akiket a faluban élő nem cigányok is, de a faluban élő cigányok is annak tartanak.¹⁸⁵ Ennek a besorolásnak a leszármazás az alapja, tehát cigány az, aki cigány családból származik, felmenői is cigányok. Nem biztos, hogy szociálisan hátrányos helyzetű, nem biztos, hogy árulkodó rasszjegyei vannak, sőt az iskolázottság és a gyerekszám sem minden esetben sorolna egy-egy személyt a más esetekben ilyen szempontból meghatározott cigány kategóriába. Ez a kategorizálás részemről nem alkalmi minősítés. Mivel hivatalosan is, gyakorlatilag is állandó lakója vagyok a településnek, számomra a kívülről vizsgálódó objektív kutató pozíciója tökéletesen elérhetetlen. Tudatában vagyok annak, hogy ez nem minden esetben előny, ám kilépni belőle (számomra) lehetetlen. Hosszas unszolásra akadtak néhányan (cigányok), akikkel végignéztük a falunévsort, hogy meggyőződhessek róla, ők is ugyanazokat a személyeket tartják-e cigánynak, mint én. Erre azonban kevesen voltak hajlandóak, mondván, hogy semmi értelme, ezt mindenki tudja. Tekintettel arra, hogy a különféle módszerek és megközelítések egyetlen esetben sem végződnek egy minden esetre alkalmazható, tökéletesen megbízható besorolási módszerrel, én munkám során a fent leírtak alapján **számomra** egyértelmű etnikai minősítést alkalmaztam.

Baracának ugyan hivatalosan egyetlen roma lakosa sincs, illetve a legfrissebb adatok szerint is csupán 39 van, de a faluban élők egyértelműen besorolják önmagukat és egymást a cigány - nem cigány kategóriák valamelyikébe. (A nem cigány lakosságot parasztnak nevezik.) Ezt tapasztalhatják idegenek is, akár véletlenszerűen kiválasztott falusiakat, akár "idevalókat"¹⁸⁶ kérdeznak a falu etnikai hovatartozásáról. Ez a besorolás a két etnikum mindennapjait alapvetően meghatározza.

Baraca lakosságának megoszlása a 20. század utolsó évében a következőképpen alakult: 362 lakosából -a fenti besorolás alapján- 299, kb. 83% volt a magyar anyanyelvű cigány. Ez az arány- tekintve, hogy a nem cigány lakosság száma, amely a múlt századi statisztikák szerint 300- 400 fő körül mozgott, 63 főre csökkent- a falu paraszti társadalmának rendkívül erős fogyását jelzi. A legfrissebb népszámlálási adatok szerint Baraca összlakossága 394 fő, amelyből 337 fő magyar, 17 fő szlovák, 39 fő roma és 1 fő cseh nemzetiségű¹⁸⁷. A besorolást senki nem kérdőjelezi meg, bár a korábbi viszonyokhoz képest a legutóbbi népszámlálás adatai változást mutatnak, hiszen ennek során 39 személy romának vallotta magát, ellentétben a többiekkel, akik magyarnak vallják magukat. Azt, hogy a jelenségnek pontosan mi az oka, nem lehet tudni. A falu új polgármesterének az a véleménye, hogy a cigányok (romák) érdekképviselőtének hiánya, kezdetleges volta okozza, hogy Baracán magyarnak vallják magukat Elképzelhető, de nem bizonyítható, hogy a 39 magát

romának valló személy „új” önbesorolásához hozzájárult, hogy a polgármester a Szlovákiai Romák Pártjának jelöltje volt. Másokkal folytatott beszélgetéseimből az derült ki, hogy a cigányok magyar cigányoknak tekintik magukat, s ez azzal is összefügg, hogy Baracán senki nem beszél a cigány nyelvet, már a legidősebbek is mindig magyarul beszéltek. Amennyiben az etnikai (ön)besorolást figyelmen kívül hagyva tekintjük át a lakosság generációs megoszlását, egy növekvő lélekszámú, fiatalodó települést képzelhetünk a számok mögé, amely nem árulkodik az egyik etnikum rohamos fogyásáról. Az 1999 és 2003 márciusa között eltelt néhány évben a lakosság száma (saját összeírásom alapján) még gyarapodott is, 362-ről 433-ra növekedett. Beszélgetőtársaim egybehangzó etnikai minősítését alapul véve ma a falu lakosságának 86%-a cigány. Ez a néhány adat arra is rávilágít, milyen erőteljesen megfogyatkozott Baraca paraszti népessége, hiszen a 19. század végi, 20. század eleji statisztikák és 80 év körüli adatközlőim visszaemlékezése szerint abban az időben lakosságának száma cigányok nélkül mozgott 260 és 440 között¹⁸⁸. Baraca nem szerepel az 1893-as cigányösszeírásban, amely csak azokat a településeket említi, ahol a cigányság a lakosságnak legalább 10 %-át alkotja.¹⁸⁹ Az, hogy mégis élhettek Baracán cigányok már abban az időben is, a parókián őrzött egyházi anyakönyvből derül ki, amelyben 1824-ből való a legkorábbi cigány vezetéknevet viselő személyre vonatkozó adat. Az alábbi táblázat áttekinti a település etnikai és generációs összetételét. (Adatai „félhivatalos” forrásból, saját összeírásomból származnak. Ez az oka annak, hogy az összlakosság száma nem egyezik meg a hivatalosan nyilvántartottal, ugyanis összeírásomban a ténylegesen jelen lévő lakosság szerepel, míg a hivatalos nyilvántartásba csupán azok kerültek be, akiknek bejelentett állandó lakcímük van Baracán).

A lakosság korösszetétele és etnikai arányai 2003-ban

Születési év	Cigány	Cigány %-ban	Paraszt	Paraszt %-ban
1940 előtt	14	4%	19	31%
1941-1960	58	16%	15	25%
1961-1980	118	31%	14	23%
1980 után	182	49%	13	21%

Összesen	372		61	
Összlako sság száma: 433		86%		14%

Az elnéptelenedő falvak problémája évtizedek óta foglalkoztatja a kutatókat. Andorka Rudolf- áttekintve egész Magyarország falusi lakosságának alakulását- arra a megállapításra jut, hogy a falusi társadalom 1945 utáni fogyásában négy tényezőnek volt meghatározó szerepe: a földreformnak, a mezőgazdaság árszervezésének, az iparosításnak és a mezőgazdasági munka termelékenységének növelésének, de általában falvak hanyatlásához vezetett, vezet elérhető közelségű város hiánya.¹⁹⁰ Enyedi György szerint a leggyorsabban a kis községek lakossága csökken, ami leginkább a foglalkoztatás hiányával és a szolgáltatások alacsony színvonalával magyarázható.¹⁹¹ Bartke István a községek népességmegtartó képességét helyi és helyzeti tényezőkkel: a településsűrűséggel és az iparosodottság térségi szinten mutatkozó fokával hozza összefüggésbe.¹⁹² Régióinkban a falvak paraszti lakosságának fogyását még inkább meggyorsítja a határmentiség, még 15-20 km-es távolságban is, erre Hoóz István és Éger György kutatási eredményei mutatnak rá.¹⁹³

Baraca paraszti lakossága esetében az elnéptelenedés folyamata visszafordíthatatlannak tűnik, a falut valamennyi olyan sajátosság jellemzi, amely hanyatláshoz vezethet (kicsiség, városoktól való távolság, viszonylagos zártság, szűkös munkalehetőség, közlekedés szempontjából előnytelen földrajzi fekvés, határmentiség és a szocialista településpolitika fentiekből következő döntése: pusztulásra ítélt helyzet). Vuics Tibor és Kovács Katalin megállapításaival összhangban a paraszti népesség fogyásának itt is kísérőjelensége az “elcigányosodás”.¹⁹⁴

Kocsis Károly és Kovács Zoltán közös, a teljes magyarországi cigányságot áttekintő tanulmányában azt írja, hogy vidékünk már a múlt században azon területek közé tartozott, amelyeken a legnagyobb cigányközösségek éltek.¹⁹⁵ Baracán azonban a cigányság jelenléte egyetlen statisztikából sem derül ki. (Ám ez nem egyedi jelenség.) Az anyakönyvi bejegyzések tanúsága szerint 1824- ből való az első baracai lakosként szereplő, cigány vezetéknevet viselő személyre vonatkozó adat. Az 1893-as cigányösszeírásban csak azokat a falvakat találjuk, amelyekben a cigányság számaránya eléri a 10 %-ot.¹⁹⁶ Valamennyi későbbi, már említett összeírásban, népszámlálási adatok között pedig kimutathatatlanul van jelen, azaz valójában nem jelenik meg, ám adatközlőim szerint azokban az időkben is éltek már cigányok a településen. .

A falubeliek (a megkérdezett 60 év fölöttiek) emlékezete szerint a cigányok az 1910-es években a falu délnyugati szélén, egy mocsaras területen éltek. Ebben az időben tizenöt - húszan voltak, négy házban éltek. A négy ház a falu lakóterétől teljesen elkülönült. (Ma is cigánysornak nevezik ezt a helyet. Ld. az 1.sz. és 2. sz. térképen. A második katonai felmérés 1852-ben készült térképén látható elkülönülő házcsoport -nem bizonyíthatóan ugyan- arra enged következtetni, hogy a múlt század közepe óta éltek azon a helyen.¹⁹⁷ Az 1. sz. térkép alapján megállapítható, hogy az egy tömböt alkotó házcsoport nem csupán tömbszerűségénél fogva különült el, hanem a patak is leválasztotta azt a falu lakóterétől. Ezt mutatja még az 1963-as állapotot rekonstruálni hivatott 3. sz. térkép is, amelyen sötéttel jelölöm azokat a házakat, amelyekben cigányok éltek. A faluközösség lakóterétől ugyanígy elkülönült a többi idegenből költöző is, pl. az 1920-as években érkező feketebelogi szlovák családok is, de a medvesalji származású magyarok is a pusztákon telepedtek le. (A szlovákok soha nem is kerültek be a faluba.)¹⁹⁸

4. 2. A cigány lakótér bővülése

A cigányok a Kárpát- medencében feltehetően Mária Terézia, esetleg II. József rendelete nyomán telepedtek le egy tömbben.¹⁹⁹ Annyi bizonyos, hogy az emlékezettel elérhető (és az írott forrásokkal is szolgáló) időszakban a cigányok egy- egy település belterületétől elkülönülten éltek. Így volt ez Baracán is, ahol szintén egy szegregált település képét alakították ki, amelyben “...az egyén térbeli hovatartozása {...} beépül a másokkal való mindennapi interakcióba.”²⁰⁰

1964- ben három, csehországi munkából hazatérő cigány család a falu belterületén vásárolt házat. Az eredeti lakóhelyükkel ellentétes faluvégre (a Felvégbe) került az egyik család, a másik kettő pedig a falu “legrangosabb” helyére, a templom és az iskola közelébe, a központban álló házakba. A folyamatosan népesedő cigány családok leszármazottai szintén ekkor kezdtek építeni hat házat a falunak azon a szélén, amelyiken addig is éltek, de új házaikkal kissé közelebb kerültek a belterülethez, az Alvéghez. 1970 - 72-ben újabb irányba bővítették lakóterüket, a falu egy olyan házába költöztek be, amely korábban is különállónak számított, a külön határrészekben birtokló nemesek pásztora számára fenntartott házba. Ezt az állapotot a 3. sz. térkép mutatja be, amely a felbomlóban lévő szegregációt, a terjeszkedés irányait rajzolja meg. Ennek alapján megállapítható, hogy a cigány lakótér bővülése – a térképen jelzett időszakban- sugaras kitelepülésnek felel meg, azaz az eredeti, tömbszerű, elkülönülő lakóhely a település felé minden lehetséges irányban terjeszkedést mutat.

A falu belterületén ettől kezdve szinte minden évben gyarapodott az általuk lakott házak száma. Emellett 1964 és 1999 között csupán három nem cigány család költözött a faluba, közülük kettő (1976-ban és 1988-ban) a pusztáról költözött be, csupán egy család jött idegenből, Tornaljáról, 1989-ben. A 4. sz. térkép rajzolja meg térben azt az időszakot, amikor még az egykori cigánytelepen is éltek cigány családok, de már a falu belterületén is minden irányban terjeszkedtek. Amint a térkép is szemlélteti, ez a szakasz 1985-ben lezárult.

Annak, hogy 1982 óta több cigány család is költözött a belterületen álló házakba, a megüresedő házakon kívül az az oka, hogy ebben az időben szervezték át a szövetkezeteket. A jól működő baracait a nyolc falut tömörítő bátkai Állami Gazdasághoz csatolva szüntették meg 1976- ban. A gazdaság úgy (is) igyekezett megkötni a munkaerőt, hogy megvásárolta munkásainak (akik ebben az időben már jórészt cigányok voltak) az eladó házakat. Emellett egy állami határozat is született arról, hogy a falvaktól elkülönülő cigánytelepeknek meg kell

szűnniük.²⁰¹ Baracát emellett a pusztulásra ítélt, nem fejleszthető falvak csoportjába sorolták, s ez többek között azzal járt, hogy a faluban senki nem kapott építési engedélyt, nem építkezhetett. A folyamat hatását a falu etnikai arculatának térbeli megjelenését a 6.sz. térkép szemlélteti, amely egy olyan település képét mutatja, ahol nem csupán felbomlott az egykori szegregáció, hanem az egykori cigánytelep is teljesen megszűnt. (Ld. a Képmellékletben az egykori cigánysor helyét a 2. sz. fotón).

A baracai cigányok származásával kapcsolatban megállapítható, hogy 1997-ig a falu belterületén álló házakba költözők valamennyien a már az 1910-es években is itt élő családok leszármazottai voltak, korábban is Baracán éltek. (Jól szemlélteti ezt a mellékletben szereplő cigánycsalád – összeírás, melyből kiderül, hogy kb. 350 személy nagyjából 12 családba tartozik.) Az 1997-ben és utána érkezők (összesen két család) lazább rokoni szálakkal kötődnek a korábbi baracai cigány családokhoz. A legutóbbi öt év beköltözői külön csoportot alkotnak, ugyanis visszaköltözőkről van szó, akik az 1980-as években Rimaszombatba, esetleg távolabbra költöztek, de most eladták városi lakásukat és visszatelepültek Baracára. Visszaköltözésük oka általában az, hogy elveszítették munkahelyüket, városi lakásukat pedig a megváltozott körülmények között nehezebb fenntartani. Mindamellet Baracán nagyon olcsón (150-200 000 koronáért, tehát egy személyautó árának tizedéért) lehet összkomfortos családi házat venni.²⁰²

Összesítve a fent említett folyamatok eredményét, megállapítható, hogy az egykori szegregáció teljesen felbomlott, a cigányok (lakóházaikkal) valamennyi lehetséges irányban terjeszkedtek, „...most már a faluban van a sereg.”

Ma (2004-ben) a falu kb. hetven házából huszonnégy olyan van, amelyben nem cigány család él, ezek közül tizenkettőnek egy- egy özvegyasszony az egyedüli lakója. A cigányok már egyáltalán nem különülnek el a falutól, ezáltal a település beszűkült, az egykor periferián élők bekerültek a központba is, a szegregáció megszűnt. Ezt szemlélteti a 6. sz. térkép, amelyből egy etnikailag teljesen kevert település képe bontakozik ki, ám az nem jelenik, nem is jelenhet meg a térképen, hogy ténylegesen milyen arányszámokat jelent ez a kevertség a két etnikumra nézve. Ezt a mellékletben szereplő, a születési és halotti anyakönyvek adatsorait összesítő táblázat, valamint a következő, a lakosság korösszetételét áttekintő táblázat tekinti át.

A háztartások generációs (születési évek szerinti) összetétele 2003-ban

(Saját összeírás alapján)

Ház- szám	1940 előtt	1941-1960	1961-1980	1980 után	Összesen
1.	1	0	5	3	9
2.	0	0	2	3	5
3.	1	2	4	9	16
4.	1	1	1	2	5
5.	1	0	2	3	7
6.	0	2	5	12	19
7.	0	1	0	3	4
8.	0	2	1	0	3
9.	2	0	0	0	2
10.	0	1	1	4	6
11.	2	0	2	1	5
12.	1	1	0	0	2
13.	0	0	0	0	0
14.	0	6	5	6	17
15.	0	3	7	8	18
16.	0	0	0	0	
17.	0	0	0	0	0
18.	2	2	0	1	5
19.	0	0	2	2	4
20.	0	0	2	3	5
21.	1	0	0	0	0
23.	0	1	1	1	3
25.	0	2	3	4	9
26.	2	1	1	3	7
29.	0	2	2	4	8
30.	0	2	2	4	8
31.	0	0	2	6	8
32.	0	2	1	3	6

33.	0	2	4	3	9
34.	1	1	2	7	11
35.	0	2	2	3	7
36.	0	0	0	0	0
37.	0	2	0	0	2
38.	0	1	2	3	6
39.	1	2	4	4	11
40.	0	0	2	8	10
41.	0	0	2	2	4
42.	1	2	2	0	5
43..	0	1	1	2	4
44.	0	2	5	3	10
45.	1	0	0	0	1
46.	1	0	0	0	1
48/a. Tömb- ház	0	2	2	1	5
48/b.	1	0	0	0	1
48/c.	0	0	1	2	3
48/d.	0	1	1	2	4
49.	0	2	3	2	7
50.	0	1	5	5	11
51.	1	1	2	2	6
52.	3	3	6	10	22
53.	1	0	0	0	1
54.	1	0	0	0	1
57.	0	2	5	6	13
58.	1	3	3	9	16
60.	1	1	1	2	5
61.	0	0	0	0	0
62.	1	0	0		1
63.	0	0	0	0	0
64.	0	2	9	8	19

65.	1	0	2	2	5
66.	0	0	2	2	4
67.	0	0	2	2	4
68.	1	0		0	1
69.	0	2	1	2	5
74.	0	2	2	0	4
75.	2	0	1	0	3
80.	0	2	5	4	11
Összesen	33	70	128	180	411

A közeli (és távolabbi) városokba költözők helyére valamennyi házba cigányok kerültek, csupán két olyan eset van, amikor az elköltöző család megtartotta a házát, hétvégeként eljön Baracára, de egyébként ezek a házak ma is üresen állnak.

4. 3. Megélhetési stratégiák, iskolázottság

A településen kb. 1998-ig működött óvoda, épülete ma is megvan, ám egyre rosszabb állapotban. A lakosság etnikai összetételének megfelelően Baraca alsó tagozatos általános iskolájának 35 tanulója közül 34 cigány. Rajtuk kívül még 2 kisiskolás (paraszt) van a faluban, de őket szüleik szlovák iskolába járatják Rimaszombatba. A cigány gyerekek mindannyian magyar iskolában tanulnak, 5. osztálytól a szomszéd faluba, Bátkába járnak. Manapság közülük kevesen jutnak el egy-egy szakma elsajátításáig, de még kb. 10 évvel korábban is az volt az általános, hogy szakmunkásképzőt végeztek. Ma az ilyen cigány gyerek Baracán kivételes, mégis van rá példa. A környék etnikai összetételétől független általános jellemzője a súlyos mértékű munkanélküliség. Baracán 11 embernek van munkája, közülük csupán kettő cigány: a polgármester és takarítónője. Közhasznú munkásként a Polgármesteri Hivatal 17 embert alkalmazhatna, de (a polgármester bevallása szerint) „...*problémás lenne kiválasztani, ezért nem is veszünk ki embereket. Nem lehet igazságot tenni.*” Néhány család Németországba, Olaszországba jár zenélni, koldulni.

4. 4. A valláshoz, egyházhoz való viszony

Baraca paraszt népességét valamennyi szomszéd falu elsősorban az erős

vallásossággal szokta jellemezni. A cigányokra ez ebben a formában nem jellemző, mégis határozott szerepet kap életükben a római katolikus vallás. A mellékletben szereplő áttekintésből kitűnik, hogy mind a keresztek, mind az elhunytak anyakönyvében folyamatosan jelen vannak. Valamennyien megkereszteltetik gyerekeiket, általában elsőáldozók is lesznek, sőt bérmálkoznak is. Házasságot ugyancsak templomban kötnek, ám sok esetben már gyerekeik születése után. Pappal és római katolikus szertartás keretében temetik halottaikat. Az is megfigyelhető, hogy vannak közöttük kifejezetten rendszeres, gyakori templomjárók, mégis inkább az az általános viszonyulásuk, hogy csak nagy ünnepekkor (karácsonykor, húsvétkor, búcsúkor) járnak templomba. Ez viszont nem köthető etnikai hovatartozáshoz, mert ugyanezt elmondhatjuk a parasztok fiatalabb korosztályáról is. Három család kb. 10 éve Jehova Tanúja, de –minden próbálkozásuk ellenére – hitüket nem tudták nagyobb mértékben elterjeszteni a faluban.²⁰³

4. 5. A temető etnikai képe

A falusi temető általában az élő település képe.²⁰⁴ “Normális” esetben részekre különül a törzsökös lakosság és a bevándorlók, a felekezetek, a társadalmi hierarchia és a gyermek- felnőtt megoszlás szempontjából.²⁰⁵

Baracán is a fenti szempontok alapján tagolódik, de nem a ma élő falu viszonyait tükrözi. Jól láthatóan elkülönülnek benne törzsökös családok és jövevények, de arányaikból a valóságostól eltérő, legalább ötven évvel korábbi állapotnak megfelelő etnikai arculat rajzolódik ki. A temető elhelyezkedése szempontjából “klasszikus”: a templommal szembenező domboldalon, jól látható, kiemelkedő helyen terül el. Ezt az adottságát, dombos fekvését használta ki a faluközösség annak érzékeltetésére, hogy ki a jövevény és ki a törzsökös. A legmagasabban fekvő részre temetkeztek a helybeli parasztcsaládok és leszármazottaik, közelükbe az a néhány idegen származású, akiket a közösség befogadott. A lejtő aljába pedig mindig a faluban csak időszakosan megtelepedők és a közösséghez nem tartozók: egyik oldalra a szlovák családok, másikkra a cigányok temetkeztek. Minél kevésbé fogadott be a közösség egy családot, minél kevésbé sikerült (a nem cigányoknak) a „jöttment”²⁰⁶ kategóriából kikerülni, annál közelebb esett temetkezési helye a temető széléhez

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy a temető mai képe nem jeleníti meg a cigány etnikai tér falun belüli bővülését. Ez egyrészt azt is bizonyítja, hogy a cigányság számának gyors növekedése a legutóbbi ötven évre tehető. (Ugyanerről tanúskodik a lakosság korösszetételét áttekintő táblázat is, amelyből többek között az derül ki, hogy a cigány

lakosok legnagyobb része 1980 után született, míg a parasztok között ez az életkori csoport képviseli a legkisebb részt.) Másrészt arra mutat rá a jelenség, hogy a paraszti közösség fogyásának másik oka – az elköltözés mellett – az elöregedés.

4. 6. A térhasználat etnikai alapú eltérései

4. 6. 1. A magánélet terei

Edward T. Hall szerint a térhasználat minden kultúrának egyik fontos sajátossága, ennél fogva ugyanahhoz a térhez más - más módon viszonyulhatnak az eltérő kultúrát képviselők.²⁰⁷ Ezzel összhangban értelmezi a teret a kultúrgeográfiai felfogással szembeállítható szociálgeográfiai térdefiníció, amely a kutatást a folyamatszerűség, a tér idődimenziója irányába terelte.²⁰⁸ Ez a felfogás Enyedi Györggyel rokonítható, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy egy településen belül a térhasználat különbözősége társadalmi feszültséghez vezethet, hiszen a lakosság többet és könnyebben változik, mint maga a tér.²⁰⁹ Egy falu viszont nem csupán "valamely embercsoport lakóhelyének és munkahelyének térbeli együttese".²¹⁰ „...Formálódása, települési rendje, stb.- mind az adott helyi kultúra térhasználati mintáit, normáit és elvárásait közvetítik.(...) Emellett azonban a falu a helyszíne egy adott közösség belső életének is.”²¹¹ Más vélemény szerint pedig a falu egyenesen „ a közösségek egyik történeti típusát jelenti.”²¹²

A magánélet terei, a lakóházak és udvarok - stílusuk, építési idejük, anyaguk, rendjük tekintetében - Baracán nem mutatnak etnikus különbségeket. A faluban élő cigányok és magyarok egyforma házakban élnek, a cigányok lakásainak nagy része is olyan, amelyeket a paraszti közösség tagjai építettek. Az életmódbeli különbségből adódóan azonban első látásra megkülönböztethetők a faluba érkező idegen számára is a cigányok házai.²¹³ Az eltérés, az "etnikus specifikum" abban mutatkozik meg, hogy a cigányok nem foglalkoznak házaik állapotának szinten tartásával. Azt, hogy házaikat "lelakják", a paraszti közösség pusztításnak tartja, hiszen a ház egykori lakójának, eredeti tulajdonosának felemelkedését volt hivatott megjeleníteni, elsősorban a falusi társadalom fejlődésének abban az időszakában, amikor azt a földbirtok gyarapításával már nem lehetett kifejezni.

A gazda társadalmi térben elfoglalt helyét a fizikai térben elsősorban lakóháza jeleníti meg, amint ez kiolvasható a baracai Cs. Koós István 1935- ből fennmaradt soraiból. Újévi üdvözlés gyanánt a következőket írta az érsekújvári származású, Baracán tanító, és emiatt az ő házában lakó tanítókisasszonynak egy, a saját házáról készült, őt magát is

ábrázoló fénykép hátoldalán: "Boldog Újévet kívánok, Kedves kisasszonka az egész családnak. Tessék megmutatni a lakását a szüleinek, azért küldöm ezt a lapot, hogy lássák meg, milyen lakása van.(...) Tisztelteti Cs. Koós István. Baraca 1935. XII. 31." (A 3..sz. képet ld. a Mellékletben.) Soraiból egyértelműen kiderül, hogy Cs. Koós István méltónak tartotta a házát arra, hogy helyet adjon a faluban élő idegen értelmiséginek, tudatában volt annak, hogy nem akármilyen, hanem értéket képviselő házban él. ("...hogyan lássák meg, milyen lakása van...") Valószínű, hogy Cs. Koós István értékrendje a faluközösségéhez igazodott, tekintve, hogy "...az állandó térbeli közelség, (...) párhuzamos tevékenységek a nézetek, attitűdök, értékek egységesülésével jártak."²¹⁴

A falu paraszti társadalmának ma élő generációi számára szintén a fentihez hasonló értékű egy - egy ház, míg a bennük élő cigányok számára másodrendű, mint általában az "...anyagi - vagyoni birtokláshoz kapcsolódó társadalmi elismertség".²¹⁵ Semmiképpen nem pusztításként, rombolásként élnek tehát meg házaik elhanyagolt állapotát, az saját igényeikkel összhangban alakult, alakul, természetesen saját értékrendjüket tükrözi a falusi térben, míg a paraszti közösség tagjai számára ugyanez negatív jelenség, ők ezeket a házakat még eredeti tulajdonosuk nevével egyeztetve tartják nyilván mentális térképükön.²¹⁶ (Ld. a 4. sz. fotót a Mellékletben, melyen – az 1. sz. fotón szereplővel azonos gazdasági helyzetű – nagygazda egykori háza szerepel.)

A lakóházak és udvarok használata tehát annyiban mutat etnikumhoz kapcsolható eltérést (Baracán), hogy míg a "parasztokra" az jellemző, hogy aktívak lakóterük, környezetük alakításában, a cigányok - hozzájuk képest - passzív átvevői, felhasználói ugyanezeknek a tereknek, ezáltal nagyobb mértékben engedik érvényre jutni a leromlás - egyébként természetes- folyamatát. Ez vezet általában is, vezetett Baracán is (többek között) a Kocsis Károly és Kovács Zoltán tanulmányában "lakáspiaci erózió" néven jelölt jelenséghez.²¹⁷ Ezek a cigánysághoz köthető lakóházak uralják ma a települést, az ilyen formában megragadható cigány etnikai tér az egész települést átfogja, a lehetséges legvégső határig kibővült.

4. 6. 2. A nyilvános terek

Baracán a nyilvános terek a 20. század második felében elveszítették korábbi jelentőségüket. Alapvetően a paraszti munkához kapcsolódó terek, a szántók, rétek, erdők, legelők jelentették a nyilvános terek egyik legfontosabb csoportját. Használatuk a paraszti közösség életében elsősorban mindennapi tevékenységhez, a munkához köthető, annak

függvényében tekinthető rendszeresnek, szabályszerűnek. A munkaritmus- megszabta használat a szövetkezetesítéssel teljes mértékben megváltozott ugyan, de mielőtt az elköltözések „végzetes” hulláma (az 1970-es évek elején) megkezdődött volna, részleteiben nem, de lényegében változatlan maradt e terek és használói kapcsolata: továbbra is a munka rendszerezte és szabályozta azt.

A nyilvános terek másik legfontosabbika a falu központi része, a templom előtt kiszélesedő utca. Ez a hely a település paraszti társadalma számára az egyik legrangosabb, innen indul a templomhoz vezető út, ezt a teret övezi a paplak, az iskola, újabban az óvoda, a kultúrház és az út melletti kereszt körül kialakított fás rész. A falu nem cigány lakói ezt a teret - megfelelő alkalmakkor - ünnepivé tették. Csakis ünnepi alkalmakkor használták csoportosan, ilyenkor megjelent itt az egész közösség, akár valóságosan, akár képviselői által. Ezen kívül vasárnaponként, a szentmise után itt álltak meg a férfiak beszélgetni, sőt - kisebb számban ugyan- ez ma is jellemzi őket.

Baraca egykori népének vallásosságáról templomán (és a szomszéd falvak lakóinak véleményén) kívül a katolikus vallásgyakorlásra jellemző módon a falusi tér néhány vallásos funkciójú eleme is tanúskodik.²¹⁸ A falu belterületén négy kereszt található: egy a templom előtt, egy a falu központjában, kettő pedig a temetőben. Egy - egy kereszt van a faluból kivezető utak mentén, a határban. A még olvasható feliratúak közül 1906-ban állították a két legrégebbit. Hármat - felirata alapján - "Isten dicsőségére" állítottak egy-egy család, egy pedig hálaadó.

Ezek a keresztetek is a falu központi teréhez hasonló jelentőségű szerepet játszottak a falu életében. A vallásos életben az egyik temetői kereszt (és maga a temető) Mindenszentek ünnepén került a középpontba, mivel köré gyűlve imádkozták a mindenszenteki litániát. A falu többi keresztjénél ezen a napon csak az állítató családok égettek gyertyát, imádkoztak. A határbeli keresztetek köré keresztjáró napok alkalmával szerveződtek a vallásos élet eseményei.

Eme állandó vallási funkciójú térelemeken kívül a falu belterületének központi része- a már említett, templom előtt kiszélesedő utcarész körül is szakrális jelentésű térré válhatott, vált megfelelő alkalmakkor. Úrnapján vált ez a tér a legláthatóbban megszentelt térré. A négy, zöld ágból készült sátor az adott napra látványával is ünnepi jelentést adott a hétköznapi térnek, s még inkább érvényes ez a szertartás idejére, amelynek során a résztvevők a templomból indultak, és miután mindegyik sátornál imádkoztak, oda is tértek vissza.

Ugyanezen az útvonalon haladt végig a húsvéti körmenet, de ebben az esetben "csak" maga a körmenet és a térhez való, ennek megfelelően más viszonyulás szakralizálta a

falu központi részét.

A Márk napi búzaszentelés során a szakralizált teret a szentelés idejére egészen a szántóföldig bővítették ki. (Három lehetséges irányban, attól függően, hogy abban az évben hol volt a búzavetés.)

Ritka alkalmakkor: pl. püspökfogadáskor ennél is tágabb környezetre terjedt ki a vallási ünnep határa. A bérmlásra érkező püspököt ünnepi ruhában, lóháton a falutól 2 km-re lévő országúti elágazásnál várták, majd kísérték be a legények a faluba. Ilyenkor a templom előtti tér vált ünnepivé, itt alkottak kört a lányok, majd a legények is. Az ünnep harmadik állomásán a plébános várta a püspököt (és az őt kísérő fiatalokat) a templomajtóban. (Az idősebbek és a gyerekek pedig bent.)²¹⁹ (A püspökfogadásról készült képeket ld. a Mellékletben: az 5. sz. fotó 1950-ben, a 6. sz. 1999-ben készült.)

A templombúcsú (Szentháromság vasárnapján) látszólag szűk terű ünnep, mert ilyenkor csak a templom körül volt körmenet. (Ma nincs.) Mégis leginkább ez domborította ki Baraca vallásából adódó viszonylagos központi szerepét, ugyanis ezen a napon a szentmisén megjelentek mindhárom olyan csoportnak a képviselői, akik más ünnepeken egyenként (csoportonként) vagy egyénileg látogattak a faluba: a baracai családok rokonai, a faluból elköltözött családok és a filiális helyzetű szomszédos és távolabbi falvak népe.

Ezek az ünnepek az 1950-es évekig éltek Baracán ilyen formában, azóta minden vallási ünnep kizárólagos helye a templom. (A Melléklet 7. sz. fotóján a templom ünnepi, nagyszombati díszítéssel.)

A magánélet tereinek használatához hasonlóan a baracai cigányok térhasználata a nyilvános terek esetében is a "parasztok" aktív téralakításával szembeállítható passzív elfogadással jellemezhető.

A paraszti munka terei a cigányok mentális térképein egyáltalán nem szerepelnek. Míg a "parasztok" – természetesen - dülőnevek szerint, pontosan ismerik a falu határát²²⁰ (ennek nagy részét még a mai gyerekeknek is átadták- átadják), a cigányok csak a belterületől elkülönülő falurészként tartják ezeket nyilván. Nem használják, nem is használták soha ezeket a tereket, csak létezésükről tudnak, míg a ma élő "parasztok" most is pontosan ismerik, ugyanis birtokolnak ezekben a határrészekben.²²¹

A falu központi terének használatában a két etnikum között olyan ellentét van, amely konfliktusgeneráló is lehetne. A legszembetűnőbb különbség abban rejlik, hogy a cigányok sokkal többet tartózkodnak a nyilvános térben. (Egyébként is, a falu egész belterületén, de erre a központi tér a legalkalmasabb.) A templom előtti kiszélesedő

utcarészen estéenként tízen- tizenöten gyűlnek össze beszélgetni, énekelni tizenéves fiatalok. Ellentétben az egykori paraszti közösséggel ezt a teret nem tartogatják ünnepi alkalmakra, hétköznapiakon használják, tehát - a paraszti közösség szemszögéből nézve - profán időben profán célra. (Az effajta tevékenységnek - mint a fiatalok esti szórakozása, beszélgetése- a paraszti közösség esetében más típusú térben, leginkább a fonóházban volt a helye.) Míg a paraszti közösség a legutóbbi időben is (a falu elnéptelenedése előtti utolsó időben) alakította, változó igényének megfelelően formálta ezt a teret, (pl. új iskolát, kultúrházat építettek, felújították a templomot), a cigányok elfogadják, nem alakítják, csak használják azt.

Mindkét típusú tér használatában megragadható tehát egy- egy etnikumhoz köthető sajátosság. A parasztek térhasználatához egészen a közelmúltig mind a téralakítás, mind a jelenlét szempontjából aktivitás rendelhető hozzá. Napjainkra e két jellemző úgy változott meg, hogy a jelentős mértékű paraszti népességcsökkenés passzivitássá alakította az egykori jelenlébeli aktivitást, viszont a tér alakításában korábban is mutatkozó aktivitás állandó a település paraszti származású népe részéről, azaz ma is jellemző, függetlenül a népességszám csökkenésétől. A cigányok múltbeli térhasználatát – a falu belterületét illetően – mind a téralakítás, mind a jelenlét szempontjából passzivitással jellemezhető. Állandónak mutatkozik, mert napjainkban is észlelhető részükről az alakításbeli passzivitás. Más a helyzet jelenlétükkel, ugyanis igen magas arányuk a település összlakosságán belül, valamint a települési szegregáció felbomlása azt eredményezte, hogy jelenlétük a falusi térben igen intenzív. A paraszti közösség ma élő tagjainak e terekhez való viszonyulásában háttértapasztalatként ma is ott vannak az egyházi ünnepek, sőt a térelemek fel is elevenítik azokat.²²²

E terek állandó jellegű profán használata (a cigányok részéről, a "parasztek" szemszögéből) akár konfliktus forrása is lehetne. Hogy ez nem alakul ki, annak az egyenlőtlen "erőviszonyokban", a paraszti közösség számbeli fogyásában kereshetjük az okát.

Bíró A. Zoltán magyarázata szerint "...az emberi környezetek többfélesége a hozzájuk való viszonyulás többféleségéből adódik: bennük személyes történetek rakódnak le, amelyeknek addig van értelmük, amíg van, aki azt kiolvassa és megélje."²²³ Ugyanerre az álláspontra helyezkedik Tóth Zoltán is, aki szerint a települést társadalma működteti, és ez a viszony a másik oldalról szemlélve is jel, "...a település ilyen módon tükör is, tükrözi a helyi társadalom mindenfajta viszonyait."²²⁴ Esetünkben ez azt jelenti, hogy az egykori paraszti közösség téralakító munkájának, jelenlétének ma nincs értelmezője, folytatója, ugyanakkor a településen belüli etnikai átrendeződés is nyomot hagy a településképből, ami viszont a falu

nem cigány lakói számára idegen. Eszerint a két egymás mellett élő etnikum más - más településen él - ami a település tudati képét illeti.²²⁵

4. 7. Találkozási pontok

A két egymás mellett élő etnikumnak elsősorban találkozási pontok során alakulhatott, alakult ki véleménye a másikról, Baraca esetében nem beszélhetünk alaptalan, tapasztalatokat nélkülöző etnikai előítéletességről. A rendszeresnek tekinthető, családi kapcsolatokból adódó alkalmakon kívül a mindennapos „véletlen” találkozásoknak is erős véleményformáló szerepük van.

Baracán a megkérdezettek véleménye szerint némi eltérés mutatkozik a parasztok cigányokról kialakult véleménye és a velük szemben tanúsított viselkedés között, ha egy-egy ember vagy egy-egy család kapcsolatáról van szó. Család-családdal ugyanis csak olyan esetben találkozunk, ha állandónak mondható kapcsolat van közöttük. Ilyen kapcsolat cigány és paraszt család között általában csak akkor létezik, ha az a szövetkezetesítés előtti időben gyökerezik. Ezeket a kapcsolatokat rendszerint műrokonsággal erősítették meg, bérmezeresztszülő és keresztgyermek között szilárdultak meg, pártfogó- pártfogolt jellegű öltve.²²⁶

A legidősebb, 1940 előtt született parasztokkal folytatott beszélgetéseim során igyekeztem képet kapni arról, mi a véleményük a baracai cigányokról, milyennek tartják őket a szomszéd falvakban élőkhez viszonyítva. Valamennyi beszélgetőtársam véleménye pozitív volt, ha más falvakban élőkhez hasonlította a baracai cigányokat, ám azt is mindig hangsúlyozták, hogy nagy különbséget látnak idősebbek és fiatalabbak között. Véleményüket, tapasztalataikat-együttal összevetve az idősebb és fiatalabb generációt- így summázták:

“Az idősebb cigányok rendesek. Soha semmi bajom nem volt velük, pedig itt öregedtek meg. Régebben a parasztokat annyira tiszteletben tartották, a világért se vétettek volna. Csak a fiatalokkal más. Most már laza a törvény.”

“A baraciak a környéken mindegyiknél rendesebbek. Aki úgy került be Baracára, úri népnek tartja őket. A házuk is tiszta, a gyerekek is tiszták, de a nevelés rendetlen. Azok a fiatalok, akik most nőnek, haszontalanok, de a régiek olyanok voltak, amilyeneknek lenni kell.”

“Az öregebb cigányok biztos, hogy helyesek. A fiatalok között ez már kivételes.”

Kizárólag a mai fiatal (munkaképes) generációra vonatkozik adatközlőim véleménye a cigányok munkájával, munkához való viszonyával kapcsolatban: *“Ha valakit dolgozni hívok, és nem állok fölöttem, nem halad”*.

A fentiekkel, tehát a legidősebbekével megegyező a fiatalabb generációk véleménye az idősebb, ötven - hatvan éves cigányokról, de ők is mindig hangsúlyozzák, hogy csak az idősebbekről ilyen pozitív a véleményük. *”Minél fiatalabbak, annál rosszabbak. Még így is rendesebbek más falusiaknál, de az öregjeikkel egy napon sem lehet említeni őket, bár most sincsenek problémák velük.”*

A megkérdezett cigányok véleménye a paraszttal való együttélésről szintén pozitív. Beszélgetéseink során arra kerestem a választ, hogy mi lehet az aránylag jó viszony oka, milyen különbséget látnak a két etnikum között, mi okozza azt, hogy a faluban csak néhány etnikailag vegyes házasság van, miért vallják magukat hivatalosan magyarnak.

A legidősebbek is, a fiatalabbak is azzal magyarázzák a falura jellemző békés viszonyokat, hogy már a hatvan - hetven évesek is itt nevelkedtek.

”Mióta én emlékszem, a baracai cigányokkal nincs probléma. Mert bennszülöttek. Ha nem azok, ott baj van. Már a nagyapánk is itt született. Itt van bérmakomaság is, látod, jól megvagyunk. Nekem is sok komám van. Gyűlölködés nincs, de legénykoromban jobban összejártunk. Bálban paraszt lányokkal is táncoltam, nem nézték, hogy én cigány legény vagyok”.

”Nem idegenek egyik a másiknak, azért nincs probléma. Gyerekkoromban sok volt a fiatal paraszt. Hozzászoktunk, hogy együtt járunk iskolába, egymás családjába is bejártunk. Ez sokat jelent. Soha nem volt ellentét, mert nem azt nézték, hogy cigány vagy paraszt, hanem azt, hogy baraci.”

”Emlékszem rá, volt egy bál Baracán. A fügei cigányok meg akarták verni a baraci parasztokat, de a baraci cigányok is beleszóltak. Megverték a fügeieket, pedig rokonaik voltak köztük.”

A két etnikum közötti alapvető különbségekkel magyarázzák azt, hogy a vegyes házasság Baracán nem jellemző.

”Cigány paraszttal soha nem jött ki házasság ügyében. Nem jöhetnek ki, mert nem egyforma vérmérsékletűek. Csak ideig - óráig tudunk kijönni. Egyszerűen nincs esély az együttélésre. A parasztnál nem születik elég gyerek. Nem cél nekik a nagy család. A cigány úgy gondolkodik a gyerekről, hogy ahol kettő eszik, eszik három is. De a paraszt arra gondol, hogy amennyi van, azt mind fel kell nevelni, ki kell házasítani, iskolába kell járatni. Jobban számítanak nekik az anyagiak. Mégis a parasztnak a példa, mert nálunk is csökken a gyerekszám, csak nem olyan nagymértékben, mint náluk. Mi heten meg hatan voltunk testvérek, de látod, nekünk már csak négy gyerekünk van. Ebben van a különbség köztünk.”

Igaz, van olyan paraszt, aki úgy él, mint egy cigány. De mégsem az! Neked is rajta van a hátadon a p betű, meg nekem is a c.”

“Az összeszokás az oka annak, hogy Baracán soha semmi konfliktus nem volt cigányok meg parasztok között, de annak is az az oka, hogy nincs vegyes házasság. Ismerjük egymást. Nagyon sok falura jellemző, hogy itt miért nincs, mást nem tudok rá mondani. Emlékszem két esetre, amikor valaki elvett volna cigány lányt, de a szülők megtiltották. Ha arról volt szó, hogy komolyodott, akkor nem keveredtek. “

“Valami különbség van köztünk, aminek nem biztos, hogy jó a közelében élni. Nem tudom megmagyarázni. Paraszt cigányhoz nem való. Az megvolt mindig Baracán, hogy komasági hívásra senki nem mondott nemet, de házasság nem volt, nincs is, csak egy. L. is úgy vehette el M.-t, hogy az apja már nem élt akkor... “

A fenti pozitív vélemények ellenére megfigyelhető Baracán, hogy a parasztok a cigányok többsége miatt egyrészt nem érzik biztonságosnak a falut, másrészt úgy ítélik meg a cigányok nagy számát, hogy az sokat von le a település értékéből.²²⁷

A megkérdezett parasztok legfiatalabb generációjának vannak olyan tapasztalatai, amelyek miatt elmondható, hogy nem érzik magukat biztonságban. Veszélyeztetettségi érzést okoz, hogy a cigányok a parasztok erdejéből vágják a fát.²²⁸ Sajátosan viszonyul ugyanehhez a jelenséghez a parasztok legidősebb generációja, az egyedül élő, hetven körüli asszonyok, akik fizetnek azért, ha nekik is visznek be a cigányok abból a fából, amit saját erdejükből vágtak ki. Ismét más az öreg cigányok viszonyulása, akik manapság is egész ősszel naponta járnak az erdőre, gallyat gyűjtenek téli tüzelőnek, és elítélik az erdőt szinte irtó fiatalokat.

A cigányokkal naponta találkozó boltos és kocsmáros negatív véleménye róluk egyrészt szintén ahhoz köthető, hogy nagy falubeli arányuk miatt nem érzik biztonságban magukat. Másrészt konkrét negatív tapasztalataik vannak velük kapcsolatban.

“Én egy éve vagyok itt, de hidd el, ez alatt az idő alatt is sokat változtak. Azóta is szaporodnak, érzik, hogy ők az urak, ez nagy lovat ad alájuk. Ha nem adok nekik hitelt, akkor nincs forgalmam, de ha adok, nem adják meg. Hiába írom ki a tartozást az ajtóra, bennük nincs szégyenérzet. Én az állam helyébe négy részre osztanám a segélyt, úgy adnám nekik hetente, mert így a végén már kenyérre sincs. “(29 éves boltos)

“Három éve jöttem ide, de nem tudtam, hogy hova jövök. Rögtön egy hónap után lekiabáltak, mert nem adtam hitelt. Kezet is emeltek rám. Itt úgy szoktatták a népet, hogy hitelt adnak, én meg nem adok. Alapvető baj, amikor valaki elkezd nekik hitelt adni. A cigány olyan, hogy ha egyszer kap, akkor rá is kap a kereskedőre. Pedig muszáj lesz nekik

megváltozni, mert így üldözni fogják őket. Nem tudnak beilleszkedni a társadalomba. Szemtelenek, mert meg tudnának élni, de bennük van, hogy örülnek, ha a fehér embert be tudják csapni egy koronával. A legfiatalabb generáció a legrosszabb. Örülnek, ha nincs munka. Baracán is úgy viselkednek, hogy ők az urak, de én nem félek tőlük. Szigorúan kell bánni velük. Nem értenek másképp. Nincs mese. A csendőröknek is így kéne. De a törvény most még nem ilyen. Szétszedték az óvodát, de nincs ügy belőle. Teljesen le fog szegényedni a falu. Megvannak, de nem újítanak, nem tartanak karban semmit. Szigorú polgármester kéne...” (60 éves boltos)

A parasztek véleménye, a cigányokról alkotott képe tehát elsősorban attól függ, hogy a cigányok mely korosztályáról van szó. Az idősebbekről egységesen az a vélemény alakult ki, hogy *“rendesek, helyesek”*. Beszélgetéseinkből kiderült, hogy ez nem véletlen, az az oka, hogy a ma hatvan - hetven éves cigányok fiatalabb korukban igyekeztek életmódjukkal a paraszti normákat, a falusi társadalom elvárásait követni. Ez tükröződik saját vélekedésükben is a mai faluról, tehát ők is érvényesnek, talán távolabbról, de követendőnek tartják a paraszti normákat.²²⁹

Ellentétben az öregekkel, a fiatal cigányok megítélése negatív. Annak ellenére, hogy a parasztek is hangoztatják a békés együttélést, megfigyelhető - pl. az erdő kapcsán -, hogy ha személyes találkozásokkor nem is mindig éreztetik egymással, vannak fenntartásaik a másikkal szemben. Mindebből úgy tűnik, a hivatalosnak fenntartott vélemény mást, nagyobb fokú bizalmatlanságot és tartózkodást rejt még akkor is, ha külső *“támadás”* esetén mindkét fél hangsúlyozza a lokális összetartozást.

2004 nyarán egy tanulságos eset világított rá arra is, hogy az idegent elég egyszerűen *„át lehet verni”*, de arra is, hogy a viszonylagos békesség ellenére igen éles határ húzódik a két etnikum között. A falusi boltban a megszokott eladót nyári szabadságán egy, a településen teljesen ismeretlen személy helyettesítette. Megszokott dolog a boltban a *„hitelezés”*: az eladó felírja, ki miért nem fizetett, így sok ember segélyosztásig a boltos adósa. Amint valaki észrevette ezen a napon, hogy az eladónak egyáltalán nincsenek meg az eligazodáshoz szükséges tapasztalatai, ismeretei, csak annyit mondtak neki, hogy hitelezni lehet, de *„írja fel”*, azonnal hatalmas vásárlási láz tört ki. A vásárló cigányok természetesen nem fizettek, csak felírták, amit vettek – a parasztek nevére. Mikor eleget vásároltak, valaki közülük felhívta a bolt tulajdonosát a szomszéd faluban, hogy *„nézzen a körmére”* az eladónak. *„Természetesen”* a boltos húzta a rövidebbet: a tényleges vásárlók személyére soha nem derült fény, a felírt nevek viselői nem fizettek, az eladó nem tehetett róla, hogy nem

készítették fel a speciális viszonyokra.

Annak ellenére, hogy a cigányok látszólag a parasztokat akarták bajba keverni, nem feltétlenül erről van szó. Nagyon jól tudták ugyanis, hogy egyrészt ők nem fogják kifizetni az összegeket, másrészt a bolt tulajdonosa sem fogja elhinni, hogy a számlák valóban az övéik. Vagyis azonnal átlátták, hogy ezt minden következmény nélkül megtehetik, fölöttébb rugalmasan kihasználták az idegen személy hátrányos helyzetét. Igaz, a parasztokra negatív, de passzív szerepet osztottak az „ötletgazdák”, ám ennek során biztosan építhettek és építettek is arra, hogy végül a parasztoknak semmi káruk nem származik majd a dologból. Tehát nem velük szemben, hanem az idegen eladóval szemben voltak „gátlástalanok”. A történet „úgy kell neki, ha ilyen mulya” tanulsággal került be a köztudatba. Az esemény tehát a lokális összetartozás biztos tudatában szerveződött, a két etnikum közösségen belüli szerepének tisztán látása mellett, a viszonyok tökéletes ismerete birtokában. Ebben az esetben a falu, mint közösség állt szembe Mi- ként a kívülálló, idegen Ők- kel, még akkor is, ha benne a két etnikum élesen elkülönül. ²³⁰

Mindezek arra engednek következtetni, hogy az erős és népes paraszti közösség térben tartotta magát távol a cigányoktól, kezdetben a két etnikum szegregált településen élt. A cigányoktól is igazodást követelő értékrendjük az idős cigányok életében ma is meghatározó. Az 1960-as, -70-es években a fizikai térben ugyan közelebb került, sőt keveredni kezdett cigányok és parasztok lakóhelye, de ez nem hozott magával életmódbeli, értékrendbeli hasonlást, sőt az ebben az időben kiskorú generációt nevezik ma a parasztok haszontalannak. A fizikai térbeli közelség tehát viselkedésbeli, társadalmi térbeli elhatárolódáshoz vezetett. Az idősebb generációk egykori közös szórakozása a mai Baracán teljesen elképzelhetetlen. A kisebbségbe került parasztság életmódjában nem követi az immár többségi cigányságot, hanem a korábbi arányokból adódó sémáknak megfelelően saját helyzetét szeretné dominánsnak érezni. A 80 %-os többségbe került cigányok viszont úgy viselkednek, mint amikor kisebbséget alkottak. Az idősekkel ellentétben nem törekszenek arra, hogy megfeleljenek a parasztok elvárásainak. Arra, hogy ez a parasztokat miképpen érinti, az idősek és fiatalok - erdejükkal kapcsolatos - eltérő reakciója világít rá.

Következtetésként azt szűrhetjük le, hogy Baracán cigányok és parasztok együttélése problémamentesebb (vagy a problémák felszínre kerülését erősebben akadályozó) volt abban az időben, amikor arányuk a településen belül fordított volt, mikor a cigányoknak erős paraszti közösség elvárásaihoz kellett igazodniuk. Ezt ők maguk is pozitívan ítélik meg, szükségesnek tartják, tükrözi az öreg cigányok néhány - már említett- megnyilatkozása

csakúgy, mint pozitív megítélésük a parasztok részéről. Azt, hogy nem az idősebbek emlékezetének fiatalkori életüket megszépítő működéséről van szó, a cigány fiatalok egy – két (szintén véletlenszerűen tapasztalható) megjegyzése is jelzi. 1990 óta az önkormányzati választások során a polgármester – jelöltek között mindig volt cigány jelölt is. Mégis, csupán a legutóbbi választások során győzött cigány jelölt, amibe azonban az is belejátszott, hogy a kb. 60 fős paraszt lakosságból négyen(!) is indultak. Ezzel szemben a 300 fő fölötti cigány lakosok közül csak egy jelölt volt. Főleg a fiatal cigányok adnak hangot azon véleményüknek (apróbb ügyintézésbeli gondokat tapasztalva), hogy „...a polgármesterség nem való cigánynak. Legközelebb parasztot kell választani.” A parasztok életmódjának, felfogásának cigányokra gyakorolt hatását jelzi, hogy családjaikban (igaz, a népesség összességében az ellenkezője érezhető) nemzedékről – nemzedékre csökken a gyerekszám.

Elsősorban az ideálisnak tartott családmódel (gyerekszám) és a munka, illetve az általa elérhető anyagi javak, az ezen alapuló társadalmi besorolás tehát azok a “törésvonalak”, amelyek mentén a cigányok és parasztok közötti különbségek leginkább kiütköznek.

Adatközlőim véleménye azt jelzi, hogy Baracán a cigányok és parasztok teljesen egyértelműen és biztosan sorolják be önmagukat és egymást valamelyik csoportba. Az, hogy ezt mi alapján teszik, beszélgetéseink alapján ezúttal megválaszolatlan, de legalábbis kissé tisztázatlan kérdés maradt, illetve leginkább az állapítható meg, hogy elsősorban a vezetéknev, a származástudat a megkülönböztetés, az etnikai (ön)besorolás alapja. Bizonyára nagyban hozzájárult érdeklődésem eredménytelenségéhez, hogy azt részéről „értetlenkedésnek” tekintették.

“Belenevelődtünk, nem lehet tudni, hogy mi alapján.”

“Névről tudni, vezetéknevről. Kevés cigányban a Sándor, Kovács, stb. Lakatos, Horváth, Máté, Kárász a sok.”

“Származás szerint lehet csak eldönteni. Idegen nem tudja megállapítani, de minden falubeli tudja, ki a cigány, ki a paraszt.”

“Én tudom, hogy miért vagyok cigány. Mert a nagyapám is az volt. Meg az övé is az volt. Nem volt paraszt a családban. A vezetéknev szerint lehet leginkább megkülönböztetni...”

“Mindenki tudja magáról, hogy ki a cigány, ki a paraszt. Ha ezt egymás szemére vetnék, nem tisztelnék egymást, akkor nem lennénk ilyen békésen. Nem foglalkozunk vele, nem fontos. Nem úgy, mint a szlovákokkal. Magyar a szlovákra, szlovák a magyarra haragszik. Ilyenkor magyarnak érezzük magunkat. De cigány- magyar szempontból nem kell

nyilvántartani, mert mi nem akarjuk egymás szemére vetni, hogy te ilyen vagy olyan vagy...”

“Magyarnak valljuk magunkat, hát persze. De nem lehet legénykedni a magyarsággal, mert az száz százalék, hogy a szlovákok se a paraszt, se a cigány magyart nem nézik semmibe.”

“Nem tudom, hogy van ez, ki a cigány. Ezt nem kell eldönteni, nem kell rajta gondolkodni, ezt mindenki tudja, aki annak született. Én magyar cigány vagyok. A személyimbe is az van írva, hogy magyar. Baracán azt vállalják, hogy magyar cigányok. Azt hiszem, mind így vannak ezzel. Magyar cigányok vagyunk, és a szlovák irigykedik a magyarra. Ez biztos!”

E két utóbbi vélemény olyan dimenzióba helyezi a problémát (tulajdonképpen az azonosságtudat alapját), amely az etnicitás mibenlétének vizsgálatán belül éppen a legutóbbi időben vitte új irányba a kutatást, és a kiindulópontok különbözősége miatt az irányzatok a megragadhatóság kérdésében sem jutottak közös nevezőre.²³¹ A két idézett vélemény egyrészt jelzi az etnicitás folyamatszerűségét, másrészt pedig rávilágít a cigányság sajátos önmeghatározására, azonosságtudatára, ugyanis nem csupán a baracaiakra jellemző, hogy az leginkább akkor ragadható meg, ha szembeállítható, vagy legalább viszonyítható valami máshoz. “A cigányság etnikus öntudata, szimbolizációja tehát csak a “többségi társadalomhoz” való viszonyrendszerében és viszonyulásán keresztül értelmezhető.”²³²

4. 8. A paraszti normák cigányokra gyakorolt hatása

Nem lehet ugyan minden kétséget kizáróan bizonyítani, hogy a cigány családok esetében a paraszti normák térnyerésével magyarázható a gyerekszám csökkenése, ám a csökkenés maga tény, ami kitűnik a gyerekszám alakulását áttekintő táblázatokból is.²³³ A táblázat a mellékletben szereplő összeírás egyszerűsített eredménye. Az összeírás a 2004. évi adatokat, az akkor Baracán élő cigány családokat tartalmazza. Adatai nem a polgármesteri hivatal lakosságnyilvántartásából, hanem saját összeírásomból származnak, ezért néhány esetben a hivatalostól eltérő képet mutatnak. Az összeírás során azt vettem figyelembe, hogy kik azok, akik ténylegesen a településen élnek. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy állandó lakcímük is van Baracán, ennél fogva nem biztos, hogy szerepelnek a hivatali nyilvántartásban. A lakosság személyi adatainak közzétevése személyiségi jogokat sértene, ezért a neveket nem közlöm, összeírásomat úgy változtattam meg, hogy csak monogramokat teszek közzé. Amennyiben baracai lakosok olvassák összeírásomat, az számukra nagyon könnyen

felfejthető, ám a családokat ők enélkül is ismerik. A családösszeírásban néhány mellékjelet is használok, amelyekből azonban ezúttal nem vonok le következtetéseket. Dőlt betűkkel jelölöm azokat a személyeket, akik több évtizedig nem éltek Baracán, az 1980-as évek elején elköltöztek, ám az 1990 óta eltelt időben visszaköltöztek. Félkövér betűkkel azokat jelölöm, akik nem Baracán születtek, házastársuk miatt kerültek a faluba. Ezzel érzékeltetni szeretném, mennyire jellemző a települési endogámia, a „belterjesség” a cigány népességre (is). A nevek mellett szereplő „ELK.” rövidítés azt jelzi, hogy az illető felnőtt korára elköltözött Baracáról, így a további nemzedékek sorába nem került bele, gyerekeit már nem vettem számba. Zárójellel azt jelzem, ha a házasság megszűnt, ám a házasságból született gyerekek Baracán élnek, így az elemzés részévé váltak. Az átlagszámítás során azok a személyek is bekerültek a számításba, akiknek nincs gyerekük. Baracán csupán néhány cigány – paraszt vegyes házasság van. Nagyobb nyomtatott betűkkel jelölöm a nem cigány házasságot. Ezek a személyek az egyszerűség kedvéért kerültek bele az összesítésbe, ugyanis alig észlelhető különbség mutatkozik a számszerű eredményekben, ha őket kihagyjuk is. Az érintett családokra jellemző házassági „tendencia” szintén emellett szól, az említettek egyedüli nem cigány tagjai ugyanis a cigány családoknak. Az összeírásban szereplőkön kívül két 8 – 8 fős cigány család él ma Baracán. Őket ezúttal azért hagytam figyelmen kívül, mert a gyerekszám alakulása esetükben semmiképp nem jelezhet paraszti normákhoz való igazodást sem, attól való eltérést sem, ugyanis mind ez ideig nem töltöttek tíz évnél több időt Baracán. Ebben az esetben bármilyen hatásról beszélni (különösen a többi család 100-150 éves jelenlétének fényében) elhamarkodott kijelentésekhez vezetne.

Az 1. nemzedék az 1910-es- 20-as években születetteket, a 2. az 1920-as 30-as születésűeket, a 3. az 1940-50-es években, a 4. pedig az 1970-es -80-as években születetteket jelöli, az ő gyerekeik száma szerepel az adott oszlopokban. A „furcsa” (tizedes) számok átlagok, a valós gyerekszámokból alakultak ki. Egy – egy bekeretezett egységben vagy egy személy vagy egy házaspár szerepel. Mindig közlöm a személyek születési évét, esetleg az elhalálzását is. A házasságok nevei és születési éveik alatt szerepel a gyerekszám. A további nemzedékek és a nekik megfelelő oszlopok esetében is ugyanezt a szerkesztésmódot alkalmaztam. Nem volt célom családfák összeállítása, az összeírás ilyen formába rendezésével csupán a gyerekszám többgenerációs családokon belüli alakulását szeretném (a lehető legegyszerűbb módon) szemléltetni. A számok felfejtésével nem a település cigány lakosságának összességét kapnánk meg, ugyanis a személyek többsége a családösszeírásokban nem egyszer, hanem legalább kétszer szerepel. Ennek az az oka, hogy a

baracaiak az elemzett időszakban leginkább helybeli házastársat választottak. Ezért fordulhatnak (és fordulnak is valóban) elő a személyek legalább kétszer az összeírásban. Ebben az esetben ez nem zavaró tényező, mivel áttekintésem célja nem a teljes népesség pontos közlése, hanem az egyes családok generációihoz köthető gyerekszám változásának, egyfajta tendenciának az érzékeltetése. A családokat Andorka Rudolf „családrekonstitúciós” módszeréhez némiképp hasonló módon építettem fel, de nem történeti, hanem „élő” anyagból.²³⁴ Minden esetben a ma élő legidősebb családtag jelentette a kiindulópontot, ezek a személyek kerültek az 1.nemzedéknek nevezett oszlopokba. (A 2. nemzedék az, amellyel a többivel való összehasonlítást érdemes kezdeni, ugyanis az 1910-20 között született 1.nemzedéknek ma már kevés élő tagja van.) A családokat akkor is egy egységként kezeltem, ha az őket összefogó szülők nemzedéke már nem él, ám a házasságból született gyermekek többsége és családjaik (általában 60-70 éves testvérek és gyermekeik, unokáik) ma Baracán élnek. Különösebb elemzés nélkül is egyértelmű és a táblázatok adataiból jól látható, hogy a gyerekszám az eggyel korábbi nemzedékhez képest minden esetben csökkent. Az összesített és átlagos adatok a valós képet mutatják. A mellékletbeli összeírásban is csupán egyetlen olyan eset fordul elő, amikor a szülők nemzedékéhez képest a következő nemzedéknél növekszik a gyermekek száma, hétről tízre. E kivételes eset ellenére elmondhatjuk, hogy a cigány családok gyermekszáma nem radikális, mégis folyamatos és fokozatos csökkenést mutat az utóbbi 80 évben. Az összeírás és a táblázatok emellett azt is bizonyítják, hogy a baracai cigány családok (a már említett két kivételtől, kétszer 8 személytől és az összeírásban megjelöltektől eltekintve) származásukat tekintve helybeliek, mintegy száz éve élnek a falu paraszt népességével egy helyen. Számszerűsítve ez azt jelenti, hogy kb. 350 személy 12 többgenerációs családhoz tartozik. Az egy házaspárra jutó gyerekszámot, annak átlagát tekintve megállapíthatjuk, hogy a mai szülők (az 1970-es, -80-as években születettek) nemzedéke már az átlag 3 gyermekszámmal alig lépi túl az egyszerű reprodukciót, mégis: az még kimeríti a bővített reprodukció fogalmát.²³⁵ A legfiatalabb nemzedék már csupán „egyszerű reprodukciót” produkál, de ezt az eredményt még nem tekinthetjük minden esetben véglegesnek, ezekben a családokban még szülehetnek gyermekek.

A gyerekszám alakulása a ma élő baracai cigány családok egyes nemzedékei esetében

	1.nemzedék	2.nemzedék	3.nemzedék	4.nemzedék
1.család		8	4+0+3+4+ 4+3+3= 21	2+2+2+2 +2+1+2+ 2+1+2+2 +1+2+2= 25
2.család		6	5+5+2+4+4= 20	3+1+2+2+ 1+2+3+2+ 2+2+2= 22
3.család	7	10+8+3+2+4+5+5= 37	4+3+4+3+ 1+2+0+2+ 0+3+2+3+1 +4+3+6+0+ 1+1+2+2+2 +2+2+2= 55	2+2+1+3 +0+1+2+2= 13
4.család		7	4+3+4+2+ 4+4+2= 23	2+2+1+2 +2+1+1= 11
5.család	6	6+3+0+4+5+3= 21	5+3+3+3+ 3+3+3+2+ 2+3+1= 31	2+2+1+1+ 2+1+2+1+ 3+1= 16
6.család		5+4+2= 11	3+3+3+4+ 4+2+2= 21	2+3+0+1+ 2+2+2+1+ 2+1= 16
7.család			5+2= 7	2+2+1+1+2= 8
8.család		7	3+3+0+1+2= 9	2+1= 3
9.család			1+3+1+3= 8	4+3= 7
10.család		1+4= 5	3+2+1= 6	
11.család			6	3+4+2+1= 10
12.család			3	2+3= 5
ÖSSZE- SEN	13	65	210	136

A gyerekszám átlagos alakulása a ma élő baracai cigány családok egyes nemzedékei esetében

	1.nemzedék	2.nemzedék	3.nemzedék	4.nemzedék
1.család		8	3	1,7
2.család		6	4	2
3.család	7	5,2	2,2	1,6
4.család		7	3,2	1,5
5.család	6	3,5	2,8	1,6
6.család		3,6	2,6	1,7
7.család			3,5	1,6
8.család		7	1,8	1,5
9.család			2	3,5
10.család		2,5	2	
11.család			6	2,5
12.család			3	1,6
ÖSSZESEN	13	42,8	36,1	20,8
ÁTLAG	6,5	5,35	3	1,8

A lokális összetartozás fontosságára már az etnikumok egymásról alkotott képének jellemzése során is fény derült. A családok „összeszerkesztése” további bizonyítéka annak, hogy a baracai cigányok nem szívesen fogadnak be, tömegével különösen nem idegen cigányokat. Van azonban ennek az elmondottnál „beszédesebb” jele is, igaz, „véletlenül” történt az esemény. A Baracától 13 km távolságra lévő Tornalja évek óta küzd a szociálisan gyenge helyzetű és legtöbb esetben roma származású lakosok lakásgondjaival. 2004-ben e gondok enyhítésére megvásárolt Baracán egy már üresen álló házat annak Rimaszombatba költözött tulajdonosától, azzal a céllal, hogy kiutalja a rászorulóknak, akikről „köztudott” volt roma származásuk. (Valószínűleg Baracára is ezért esett a választást, mert roma falu „hírében áll”.) A baracai cigányok erről elég gyorsan tudomást szereztek és közfelháborodással fogadták, mondván, a cigányok sem egyformák, „...ne jöjjenek ide idegenek, mert akkor sokkal rosszabb lesz nekünk”. Nem lehet tudni, milyen úton – módon, de az addig üresen és sértetlenül álló ház egyszercsak „fogyatkozni” kezdett, lassan eltűnt néhány „része”. A történet – jelenlegi szakasza - azzal végződött, hogy a tornaljai romák meg sem próbáltak Baracára költözni, bár ennek bizonyára az ő szándékuk is oka lehet, nem csupán a baracaiak hozzáállása. A ház eladását egy baracai lakosnak (cigány lakosnak) a tornaljai képviselőtestület 2005. júniusi ülésén jóváhagyta.²³⁶

Ebből egyenesen következik, hogy ha a települést tekinthetjük is a „roma probléma” egyik helyszínének, cigány lakóiról nem állíthatjuk, hogy etnikai alapú mi – tudatuk erősebb lenne a lokális alapú mi- tudatnál. Ebbe a saját csoport – fogalomba viszont a településen élő parasztokat is beleértik, de csak a maguk helyén, a köztük húzódó határt soha nem összemosva.

5. ÖSSZEGZÉS

Baraca lakóiról, mint falusi társadalomról összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a mélyreható változások előtti időszakban pozitív énképe volt. A kutatásom során megkérdezett személyek mindannyian pontosan megnevezték, a környező falvakhoz viszonyítva, miért „különb” az ő települések. A különbségeket szövegükben leginkább a dolgosság, az erkölcsösség, a vallásosság fogalmi köré rendezve fogalmazták meg. A társadalom belső tagoltságát a családok anyagi adottságai, vagyona határozta meg legerősebben. Az emlékezettel elérhető időben a (kis)nemesi – jobbágyi eredetű különbözőség tudata megmaradt ugyan, ám a különbség fizikai, lélektani megnyilvánulásainak konkrét eseteivel, jeleivel alig – alig találkozni. A falu nemesi – paraszti különállásának egyik megragadható bizonyossága a településszerkezetben mutatkozik meg: a belterületen élesen elkülönülő falurészt alkot a nemesek – lakta szög (Gecse – szög), a falu határában pedig szintén elkülönül a nemesi és a paraszti birtok. Ettől eltekintve azonban a tagolódásnak, csakúgy, mint a különböző rétegek megnevezésének alapja az 1950-es évekig a földbirtok volt, egész házhelyesek, fél házhelyesek, negyed- és nyolcadrészesek, valamint zsellérek éltek egymás mellett. A területi és anyagi alapú rétegződésen túl a falu egyben vérségi, rokonsági egységeket is alkotott. Utóbbi egységek együttműködése alkalmanként, főleg „külső támadás” esetén mutatkozott meg. A munkaszervezeti formák sajátosságai már a 20. század első felében előrevetítették a falu paraszti népességének későbbi fogyását, tekintve azt, hogy csaknem teljesen hiányzik közülük a kalákaszerű kölcsönös segítség, illetve az csak abban az esetben fordult elő, ha nem kínálkozott más járható út. Az üzemszervezet terén elsősorban a legnagyobb birtokosokra, 70-80 holdasokra jellemző egykézés sok esetben életképtelenné tette a gazdaságokat. Az azokat működtető családok a földbirtok minden áron való gyarapításának szándéka miatt befelé fordulóvá, bizalmatlanná, rugalmatlanná váltak. Azt, hogy a falu mégis közösségként működött, jelzi, hogy az 1920-as években még megvágotta, kit fogad be és kit nem. A Baraca határába költözött szlovák nemzetiségű telepeseket teljesen figyelmen kívül hagyták, míg a velük szinte egyszerre érkező medvesalji magyar családokat befogadták. Az 1953-as szövetkezetesítést ugyan nem fogadták kitörő örömmel, ám miután gazdálkodása sikeresre fordult, mindenki megtalálta benne egyéni hasznát is. Az általa megszerzhető javakat beillesztették a közösség értékrendjébe (olyannyira, hogy egy ideig a plébános volt a pénztárnok), tehát a korábbi földgyarapítást a házépítés, annak berendezése, a gyerekek „elindítása” váltotta fel mintaként. A következő külső beavatkozás azonban már

megviselte a falut. A már az 1940-es évektől jelentkező városba (elsősorban a közeli Rimaszombatba és Tornaljára) költözések azután váltak visszafordíthatatlan, elnéptelenedéssel végződő folyamattá, hogy a szövetkezetet a bátkai állami gazdaságba, a falut pedig (közigazgatásilag) Fügéhez csatolták. Ezzel párhuzamosan a korábban faluszéli cigánytelep lakói beköltöztek a megüresedő házakba. Az 1970-es évekre létszámuk tekintélyesen megnövekedett. Baraca paraszt népessége az 1940 óta eltelt időben összesen 374 főt veszített. Ami ebből nem magyarázható a férjhez menők természetes veszteségével: 61 családfő és velük együtt összesen 209 családtag költözött el ebben az időben. A 20. század első évtizedeinek néhány cigány családja mára 372 főre szaporodott. Ez a gyarapodás nem máshonnan Baracára költözőket jelent, hanem azt, hogy a baracai családok szaporodtak így el. Amennyiben megszerkesztjük a ma élő többgenerációs cigány családok családfáját, azt tapasztaljuk, hogy ez 300-nál több személy 12 többgenerációs családot jelent.

A parasztok elköltözésének véleményem szerint több tényező együttes hatásában kereshetjük az okát. A ma Baracán élő 61 fő csonka közösséget²³⁷ alkot, nem „termeli ki” az életképes irányításhoz szükséges elitet sem. Családi, rokoni szálaik nem feltétlenül egymáshoz kapcsolják őket, inkább a már elköltözöttekhez kötődnek ilyen módon. A mellettük élő cigányok viszont számukra nem jelentenek viszonyítási pontot. Értékrendjük, életmódjuk egyáltalán nincs hatással a parasztokra, a még népes paraszt közösség esetében sem volt.

Ezzel szemben a cigányokról általában elmondható, hogy némi hatást gyakorol rájuk a parasztok értékrendje. Ezt nem csupán „parasztizálódó”²³⁸ életmódjukból, nem csupán a csökkenő gyerekszámából láthatjuk, hanem beszélgetések, találkozások során is hangoztatják. A sok évtizedes egymás mellett élés hatásával is magyarázható, hogy – ellentétben más falvak cigány lakóival – elhatárolják magukat, minden tőlük telhetőt megtesznek azért, hogy ne kelljen befogadniuk idegen cigányokat.

A cigány – paraszt viszony még a mai etnikai arányok mellett (vagy azok ellenére) is asszimetrikusnak nevezhető.²³⁹ A parasztok az 50-60 évvel ezelőtti rögzült módon kezelik a cigányokat, úgy, mint abban az időben, mikor a falu összlakosságának 10%-át sem alkották. Felmerül azonban a kérdés, hogy valóban illik-e erre a viszonyra az asszimetria kifejezés, ugyanis a cigányok maguk is elfogadják ezt a nézőpontot.

Az egy településen töltött évtizedek – Baraca esetében – mind ez ideig nem vezettek nyílt etnikai konfliktushoz. A két etnikum egymásról alkotott képében nem a negatív vonások erősödtek, hanem egymás ismerete. Ez természetesen nem jelent súrlódásmentes

idillt, pusztán annyit, hogy mindenki tudja, hol a határ, és nem akarja átlépni. Ezt a cigányok is tudomásul vették, már akkor is, mikor kisebbséget alkottak, a parasztok is tudomásul veszik, csakúgy, mint a megváltozott körülményekkel járó apró módosulásokat. Létezését kétségbe nem vonják.

Úgy tűnik, Baracáról nem véletlenül „pereg le” a roma probléma állami megoldásának néhány ötlete.²⁴⁰ Itt az egymás mellett élés olyan finoman kidolgozott gyakorlatával, a „meg nem oldás, de mégis működés” olyan változatával állunk szemben, amit elmozdítani (akár pozitív, akár negatív irányba) külső beavatkozás fizikai kényszer nélkül aligha tud. A külső szemlélő számára halmozottan hátrányos helyzetű falu lakói településük nehéz, már- már kilátástalan állapotát és megítélését pontosan ismerik, érzik. Mégis a birtokában vannak a közösségi tapasztalatok egyedülálló, megismételhetetlen, mások számára elérhetetlen „kincsének”: senki nem állíthatja róluk azt, hogy előítéleteik vannak a másik etnikummal kapcsolatban. Az egymás mellett élésben szerzett több évtizedes tapasztalatuk ezt teljesen kizárja.²⁴¹

6. MELLÉKLET

6.1. A lakosság etnikai összetételének tükröződése az egyházi anyakönyvek bejegyzéseiben

1. táblázat

Újszülöttek megoszlása egyházi anyakönyvek alapján			
Év	Összes gyermek	Cigány	Paraszt
1896	11	1	10
1897	8	0	8
1898	8	1	7
1899	7	0	7
1900	17	3	14
1901	10	1	9
1902	13	1	12
1903	11	0	11
1904	10	1	9
1905	12	1	11
1906	5	0	5
1907	14	1	13
1908	15	1	14
1909	13	1	12
1910	12	1	11
1911	11	4	7
1912	9	2	7
1913	22	10	12
1914	8	0	8
1915	8	0	8
1916	4	4	0
1917	1	0	1
1918	6	2	4
1919	10	2	8
1920	3	1	2
1921	16	2	14
1922	13	5	8
1923	11	3	8

1924	14	3	11
1925	9	1	8
1926	7	1	6
1927	6	1	5
1928	10	3	7
1929	12	2	10
1930	8	1	7
1931	17	7	10
1932	14	3	11
1933	9	2	7
1934	7	1	6
1935	15	7	8
1936	4	1	3
1937	17	9	8
1938	10	5	5
1939	6	4	2
1940	2	0	2
1941	13	7	6
1942	7	3	4
1943	12	5	7
1944	15	10	5
1945	6	2	4
1946	10	4	6
1947	11	3	8
1948	8	4	4
1949	11	4	7
1950	18	7	11
1951	12	3	9
1952	11	7	4
1953	6	1	5
1954	9	8	1
1955	6	5	1
1956	12	9	3
1957	6	4	2
1958	9	4	5
1959	7	6	1
1960	5	5	0

1961	6	2	4
1962	10	6	4
1963	7	2	5
1964	6	2	4
1965	7	6	1
1966	7	3	4
1967	5	3	2
1968	6	5	1
1969	9	7	2
1970	6	3	3
1971	6	4	2
1972	8	6	2
1973	7	7	0
1974	11	9	2
1975	7	7	0
1976	9	7	2
1977	6	5	1
1978	4	4	0
1979	7	6	1
1980	6	6	0
1981	7	5	2
1982	8	8	0
1983	7	5	2
1984	7	7	0
1985	6	6	0
1986	4	4	0
1987	8	8	0
1988	6	4	2
1989	4	3	1
1990	5	4	1
1991	5	2	3
1992	3	2	1
1993	4	3	1
1994	3	3	0
1995	0	0	0
1996	3		0

2. táblázat

Elhunytak megoszlása egyházi anyakönyvek alapján			
Év	Összes elhunyt	Cigány	Magyar
1896	10	1	9
1897	4	0	4
1898	7	0	7
1899	5	0	5
1900	5	0	5
1901	13	1	12
1902	9	2	7
1903	9	1	8
1904	6	1	5
1905	11	1	10
1906	6	1	5
1907	11	1	10
1908	19	1	18
1909	12	3	9
1910	7	1	6
1911	7	0	7
1912	11	0	11
1913	9	1	8
1914	4	2	2
1915	10	0	10
1916	2	1	1
1917	2	0	2
1918	8	1	7
1919	9	3	6
1920	11	2	9
1921	7	2	5
1922	7	3	4
1923	5	0	5
1924	8	0	8
1925	9	0	9
1926	7	2	5
1927	8	1	7

1928	7	1	6
1929	5	1	4
1930	6	0	6
1931	9	1	8
1932	5	2	3
1933	10	2	8
1934	4	0	4
1935	4	1	3
1936	4	1	3
1937	9	3	6
1938	7	1	5
1939	5	0	5
1940	10	2	8
1941	6	0	6
1942	3	0	3
1943	7	3	4
1944	10	5	5
1945	7	1	6
1946	6	1	5
1947	5	0	5
1948	7	1	6
1949	8	2	6
1950	12	4	8
1951	5	1	4
1952	4	1	3
1953	3	2	1
1954	7	2	5
1955	7	1	6
1956	3	0	3
1957	6	1	5
1958	3	1	2
1959	3	0	3
1960	4	1	3
1961	1	1	0
1962	5	0	5
1963	2	1	1
1964	4	3	1

1965	6	3	3
1966	4	1	3
1967	2	0	2
1968	3	0	3
1969	3	0	3
1970	4	0	4
1971	3	0	3
1972	4	1	3
1973	5	2	3
1974	8	2	6
1975	2	0	2
1976	5	1	4
1977	4	1	3
1978	1	0	1
1979	4	1	3
1980	2	0	2
1981	7	1	6
1982	2	0	2
1983	5	0	5
1984	5	1	4
1985	0	0	0
1986	7	2	5
1987	10	3	7
1988	5	0	5
1989	6	2	4
1990	1	0	1
1991	2	1	1
1992	1	0	1
1993	3	1	2
1994	4	2	2
1995	5	3	2
1996	4	1	3

6. 2. A Baracáról 1940 óta elköltözött „parasztok” név szerinti összeírása

3. táblázat

A Baracáról 1940 és 2004 között elköltözött férfiak, gyermekeik, családtagjaik						
Név	Év	Összes fő	Családfők száma	Gyermekeik száma	Cél	Ok
K.I.	1988.	4	1	2	Rimaszombat	munkahely
K.G.	1999.	2	1		Rimaszombat	gyerekei után
K.Z.	1980.	3	1	1	Rimaszombat	ismeretlen
S.I.	1975.	4	1	2	Rimaszombat	ismeretlen
S.I.	1982.	4	1	2	Rimaszombat	vőként
S.S.	1967.	4	1	2	Rimaszombat	ismeretlen
SZ.I.	1980.	0	1		Rimaszombat	munkahely
M.G.	1980.	4	1	2	Rimaszombat	felesége
S:B	1967.	4	1		Rimaszombat	ismeretlen
S.B.	1997.	2	1		Rimaszombat	gyerekei után
S.B.	1986.	4	1	2	Rimaszombat	ismeretlen
S.J.	1982.	3	1	1	Rimaszombat	ismeretlen
M.K.K.	1986.	2	1	0	Rimaszombat	ismeretlen
V.B.	1967.	5	1	3	Rimaszombat	kényelem
A.J.	1978.	1	1		Rimaszombat	családi ok
A.E.	1980.	2	1		Rimaszombat	ismeretlen
S.Z.	1967.	4	1	2	Rimaszombat	ismeretlen
K.A.	1987.	4	1	2	Rimaszombat	ismeretlen
J.I.	1975.	3	1	1	Rimaszombat	ismeretlen
A.I.	1985.	4	1	2	Rimaszombat	ismeretlen
M.K.:J.	1960.	3	1	1	Rimaszombat	ismeretlen
K.I.	1960.	3	1	1	Rimaszombat (Rimavská Sobota)	ismeretlen
G.E.	1956.	4	1	2	Tornalja	ismeretlen
H.J.	1971.	3	1	1	Tornalja	ismeretlen
L.Z.	1960.	4	1	2	Tornalja	ismeretlen
S.J.	1955.	3	1	1	Tornalja	családi ok
CS.Z.	1960.	4	1	2	Tornalja	ismeretlen
R.S.	1987.	4	1	1	Tornalja	munkahely
S.V.	1972.	5	1	3	Tornalja	ismeretlen
S.A.	1960.	3	1	1	Tornalja	ismeretlen

A.Z.	1970.	4	1	2	Tornalja	ismeretlen
K.Z.	1970.	3	1	1	Tornalja	ismeretlen
K.E.	1988.	4	1	2	Tornalja	ismeretlen
S.L.	1991.	4	1	2	Tornalja (Tornaľa)	ismeretlen
G.V.	1950.	4	1	2	Uzapanyit (Uzovská Panica)	vőnek
K.A.	1946.	4	1	2	Sajóvárkony	lakosságcsere
H.B.	1962.	4	1	2	Kassa (Košice)	iskola, majd munka
L.B.	1968.	4	1	2	Losonc (Lučenec)	munkahely
CS.J.	1946.	4	1	2	Sajóvárkony	lakosságcsere
CS.J.	1946.	3	1	1	Sajóvárkony	kitelepített családja után
S.J.	1964.	2	1	0	Rimaszécs (Rimavská Seč)	lányuk után
M.M.	1980.	4	1	2	Almágy (Gemersky Jablonec)	vőnek
L.G.	1960.	4	1	2	Pozsony (Bratislava)	egyetem, majd munka
K.J.	1975.	1	1	0	Radnót (Radnovce)	keresztlányához
B.A. !!!	1979.	5	1	3	Csatka	szüleikhez
K.G.J.	1946.	3	1	1	Hét	lakosságcsere
A.T.	1985.	4	1	2	Sajószárnya (Starňa)	ismeretlen
M.A.	1950.	3	1	1	Bátka	ismeretlen
G.G.	1950.	4	1	2	Kassa	iskola, majd munka
CS.J.	1938.	6	1	4	Budapest	ismeretlen
T.I.	1970.	4	1	2	Murányváralja (Muráň)	munkahely
B.G.	2003.	3	1	1	Bátka	ismeretlen
A.I.	1982.	4	1	2	Balogiványi (Ivanice)	vőnek
S.E.	1960.	0	1	0	Brünn (Brno)	munkahely
S.I.	1944.	4	1	2	Bánréve	munka
S.J.	1945.	4	1	2	Gömörpanyit (Gemerská Panica)	vőnek
CS.K.I.	1965.	2	1	0	Cakó (Cakov)	lányuk után
K.A.	1962.	2	1	0	Méhi (Včelince)	lányuk után
A.B.	1982.	7	1	5	Nádszeg (Trstená)	munkahely
A.G.	1970.	3	1	1	Darnya, majd Rozsnyó (Dřňa, Rožňava)	munkahely
K.L.	1946.	3	1	1	Sajóvárkony	kitelepítés

4. táblázat

A Baracáról 1940 és 2004 között elköltözött nők, gyermekeik és családtagjaik						
Név	Év	Összes fő	Nők száma	Gyermekek száma	Cél	Ok
H.L.K.E.	1980.	4	1	2	Rimaszombat	férjhez
Z.J.B.K.V.	1960.	3	1	1	Rimaszombat	férjhez
J.GY.M.K.A.	1975.	4	1	2	Rimaszombat	férjhez
K.M.	1980.	4	1	2	Rimaszombat	férjhez
K.SZ.	1982.	4	1	2	Rimaszombat	férjhez
G.E.	1985.	2	1	0	Rimaszombat	ismeretlen
V.I.S.A.	1981.	4	1	2	Rimaszombat	ismeretlen
V.L.S.O.	1985.	3	1	1	Rimaszombat	férjhez
M.I.B.E.	1985.	4	1	2	Rimaszombat	férjhez
P.GY..M.	1983.	3	1	1	Rimaszombat (Rimavská Sobota)	férjhez
N.A.G.I.	1960.	4	1	2	Tornalja	férjhez
H.J.T.A.	2003.	1	1	0	Tornalja	szoc.otth.
V.L.H.E.	1971.	4	1	2	Tornalja	férjhez
SZ.D.S.A.	1975.	2	1	0	Tornalja	férjhez
S.B.P.R.	1998.	1	1		Tornalja	lánya után
R.J.B.K.E.	1963.	4	1	2	Tornalja	férjhez
G.B.S.E.	1952.	4	1	2	Tornalja (Tornaľa)	férjhez
K.Z.K.M.	1984.	4	1	2	Kisgömöri	férjhez
K.I.T.G.	2002.	1	1	0	Kisgömöri	lánya után
J.K.G.M.	1965.	4	1	2	Nesvačilka	férjhez
H.I.	1980.	2	1	0	Kassa (Košice)	férjhez
H.B.G.M.	1944.	5	1	3	Kövecses (Štrkovec)	férjhez
SZ.G.G.J.	1947.	4	1	2	Cakó (Cakov)	férjhez
B.J.K.M.	1953.	4	1	2	Dobóca (Dubovec)	férjhez
A.M.	1960.	4	1	2	Rozsnyó (Rožňava)	férjhez
L.GY.S.M.	1959.	4	1	2	Rimaszécs (Rimavská Seč)	férjhez
M.E.	1983.	6	1	4	Balogtamási (Tomašovce)	férjhez
B.T.M.SZ.	1985.	5	1	3	Téskipusztá (Teška)	férjhez
M.G.	1986.	5	1	3	Téskipusztá	férjhez

G.L.SZ.M.	1970.	4	1	2	Csoltó (Čoltovo)	férjhez
K.K.SZ.K.	1974.	4	1	2	Lekenye (Bohúňovo)	férjhez
S.I.	1955.	4	1	2	Abafala (Abovce)	férjhez
K.I.	1960.	1	1	0	Abafala	férjhez
K.A.	1950.	3	1	1	Dobóca (Dubovec)	férjhez
B.I.A.Á.	1982.	4	1	2	Uzapanyit (Uzovská Panica)	férjhez
T.B.T.M.	1974.	4	1	2	Tiba	férjhez
P.J.J.E.	1971.	5	1	3	Bátka	férjhez
A.I.	1980.	4	1	2	Pozsony (Bratislava)	munka
P.S.R.	1960.	3	1	1	Bakti (Bakta)	férjhez
CS.K.P.	1951.	4	1	2	Cakó	férjhez
L.L.K.É.	1955.	4	1	2	Kerepec	férjhez
CS.Z.M.K.A.	1970.	4	1	2	Beretke (Brteka)	férjhez
H.GY.A.M.	1973.	3	1	1	Détér (Gemerské Dechtáre)	férjhez
T.M.V.	1950.	2	1	0	Miskolc	férjhez
K.ZS.	1950.	3	1	1	Privigye (Prievidza)	férjhez
V.Á.T.M.	1984.	4	1	2	Lőkősháza (Levkuška)	férjhez

5. táblázat

A Baracáról 1940 és 2004 között elköltözött azon nők (gyermekeik és családtagjaik), akik baracai férjük okán már más kategóriában is jelen vannak.						
Név	Év	Összes fő	Nők száma	Gyermekeik száma	Cél	Ok
K.A.K.M.	1946.	4	1	2	Sajóvárkony	kitelepítés
H.J.A.I.	1971.	4	1	2	Tornalja (Tornaľa)	ismeretlen
K.E.L.J.	1988.	4	1	2	Tornalja	ismeretlen
K.L.CS.P.	1946.	3	1	1	Sajóvárkony	kitelepítés
B.A.K.M.	1979.	5	1	3	Csatka	férj szüleihez
V.B.K.S.	1967.	5	1	3	Rimaszombat (Rimavská Sobota)	kényelem
G.J.CS.I.	1946.	3	1	1	Hét	kitelepítés
J.I.K.M.	1975.	3	1	1	Rimaszombat	ismeretlen
CS.K.I.G.R.	1965.	2	1	0	Cakó (Cakov)	lánya után
K.G.K.A.	1999.	2	1	0	Rimaszombat	ismeretlen
S.B.P.R.	1998.	1	1	0	Tornalja	lánya után
K.E.H.E.	1988.	1	1	0	Tornalja	fia után

6. táblázat

Az 1940 és 2004 között Baracáról elköltözött nők, gyermekeik és családtagjaik számának éves alakulása			
Év	Összes családtag	Nők száma	Gyermekek száma
1944.	5	1	3
1947.	4	1	2
1950.	10	4	2
1951.	4	1	2
1952.	4	1	2
1953.	4	1	2
1955.	8	2	4
1959.	4	1	2
1960.	15	5	6
1963.	4	1	2
1965.	4	1	2
1970.	8	2	4
1971.	9	2	5
1973.	3	1	1
1974.	8	2	4
1975.	6	2	2
1980.	14	4	6
1981.	4	1	2
1982.	8	2	4
1983.	9	2	5
1984.	8	2	4
1985.	14	3	8
1986.	5	1	3
1998.	1	1	0
2002.	1	1	0
2003.	1	1	0
Összesen	165	46	77

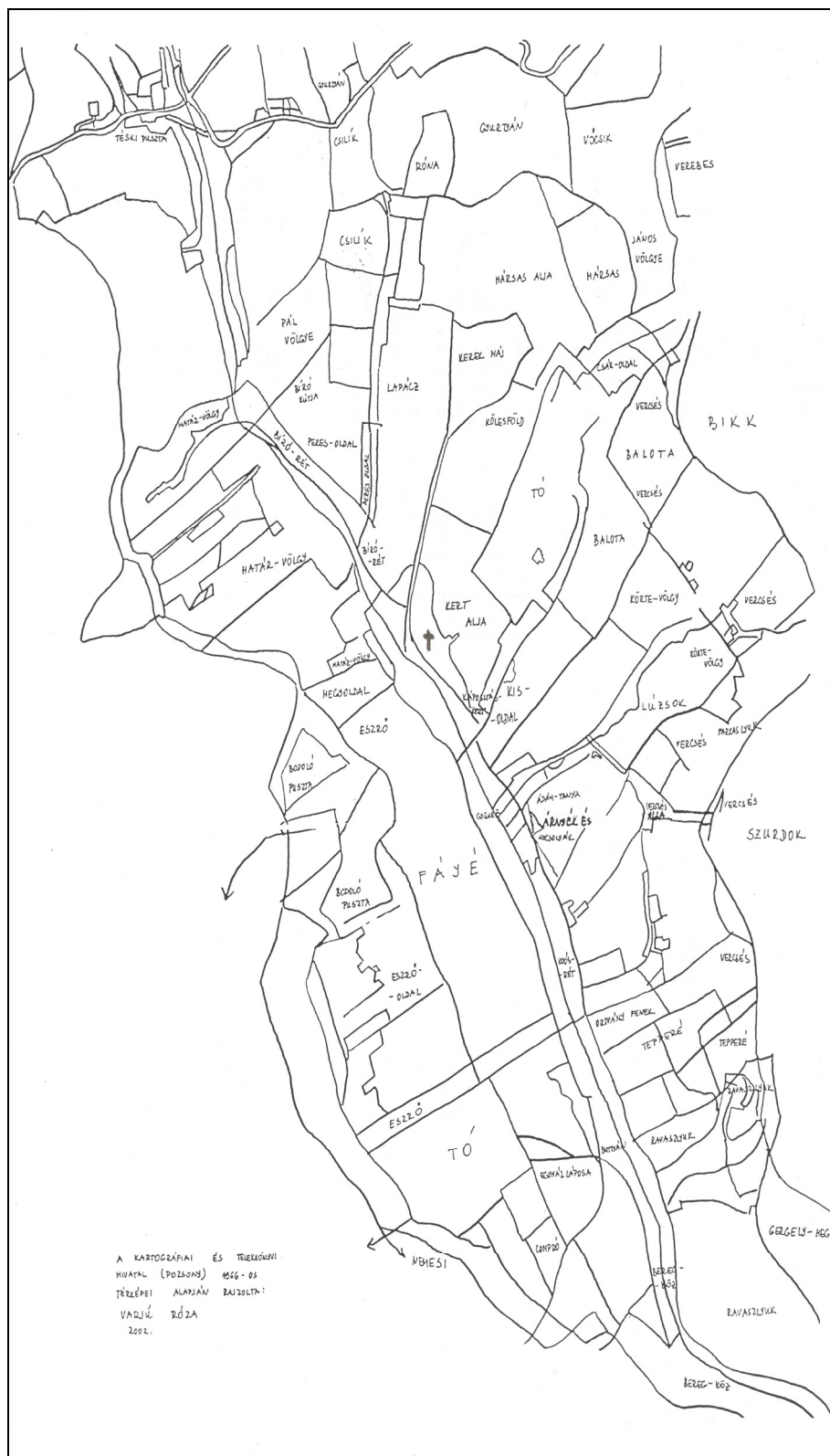
7. táblázat

Az 1940 és 2004 között Baracáról elköltözött férfiak, gyermekeik és családtagjaik számának éves alakulása			
Év	Összes családtag	Családfők száma	Gyermekek száma
1938.	6	1	4
1944.	4	1	2
1945.	4	1	2
1946.	17	5	7
1950.	11	3	5
1955.	3	1	1
1956.	4	1	2
1960.	21	7	9
1962.	6	2	2
1964.	2	1	0
1965.	2	1	0
1967.	17	4	7
1968.	4	1	2
1970.	14	4	6
1971.	3	1	1
1972.	5	1	3
1975.	8	3	3
1978.	1	1	0
1979.	5	1	3
1980.	13	5	5
1982.	18	4	10
1985.	8	2	4
1986.	6	2	2
1987.	8	2	3
1988.	8	2	4
1991.	4	1	2
1997.	2	1	0
1999.	2	1	0
2003.	3	1	1
Összesen	209	61	90

8. táblázat

Az 1940 és 2004 között Baracáról elköltözött összes személy számának alakulása			
Év	Összes családtag	Nők és férfiak	Gyermekek
1938.	6	1	4
1944.	9	2	5
1945.	4	1	2
1946.	17	5	7
1947.	4	1	2
1950.	21	7	7
1951.	4	1	2
1952.	4	1	2
1953.	4	1	2
1955.	11	3	5
1956.	4	1	2
1959.	4	1	2
1960.	36	12	15
1962.	6	2	2
1963.	4	1	2
1964.	2	1	0
1965.	6	2	2
1967.	17	4	7
1968.	4	1	2
1970.	22	6	10
1971.	12	3	6
1972.	5	1	3
1973.	3	1	1
1974.	8	2	4
1975.	14	5	5
1978.	1	1	0
1979.	5	1	3
1980.	27	9	11
1981.	4	1	2
1982.	26	6	14
1983.	9	2	5
1984.	8	2	4
1985.	22	5	12
1986.	11	3	5
1987.	8	2	3
1988.	8	2	4
1991.	4	1	2
1997.	2	1	0
1998.	1	1	0
1999.	2	1	0
2002.	1	1	0
2003.	4	2	1
Összesen	374	107	167

6. 3. Baraca határának egyszerűsített térképe

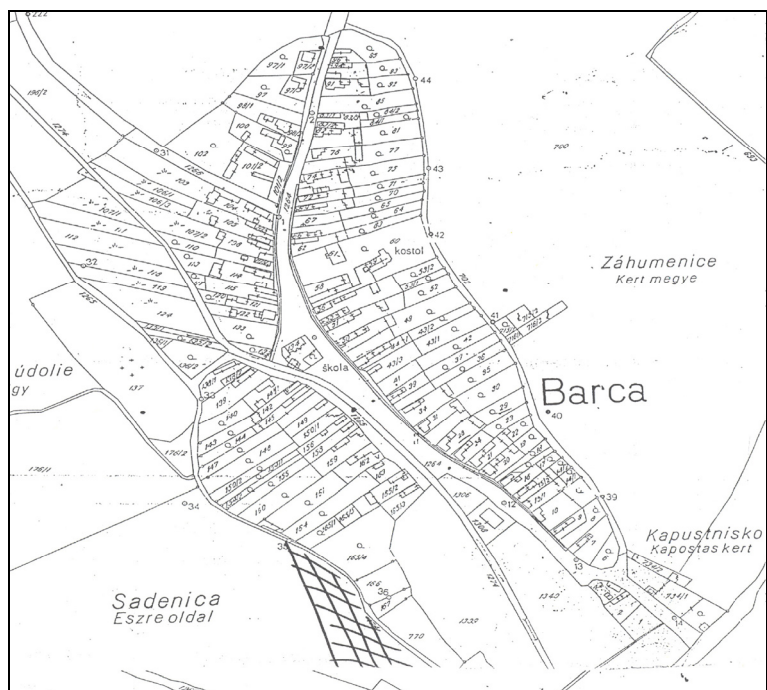
6. 4. Baraca népessége térképeken

6. 4. 1 A cigány népesség megjelenésének és térfoglalásának folyamata Baraca belterületi térképein

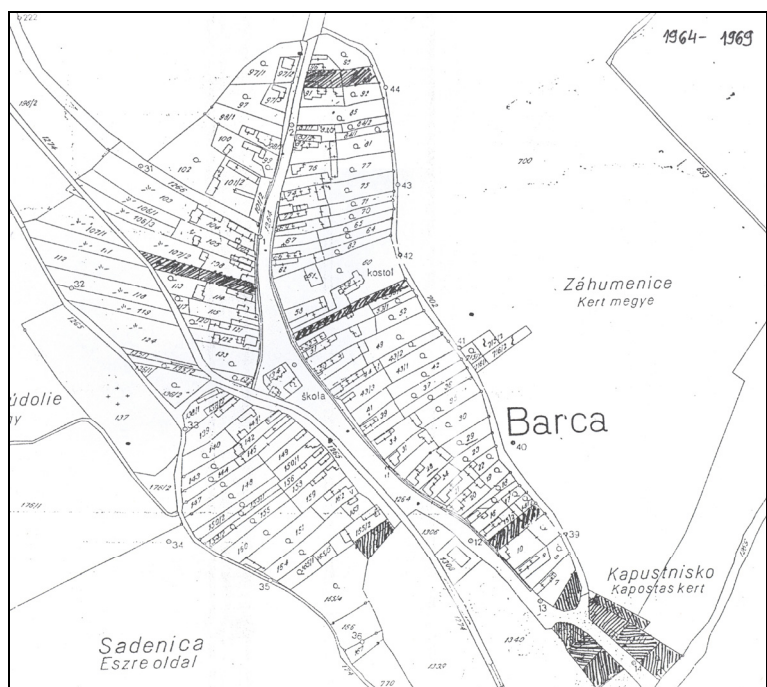
1.sz. térkép.

A 2. katonai felmérés (1852) baracai térképlapja, melyen jól láthatóan elkülönül egy háztömb a település déli szélén

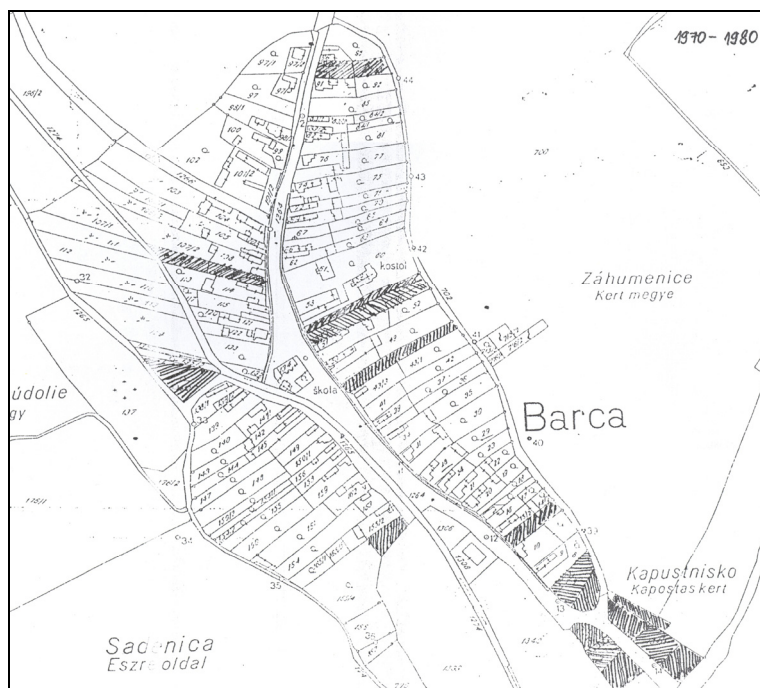

2.sz. térkép

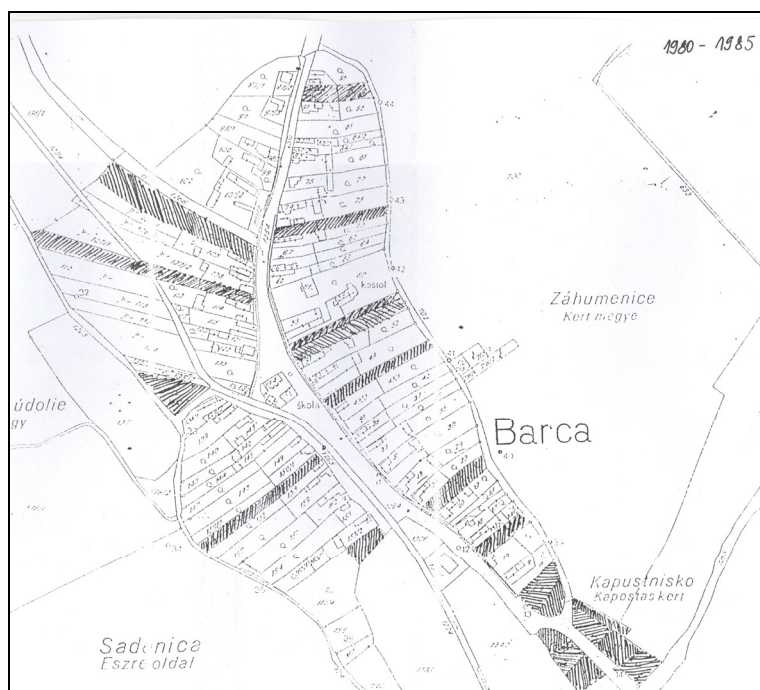
Sávozással jelölve az egykori „cigánysor”.

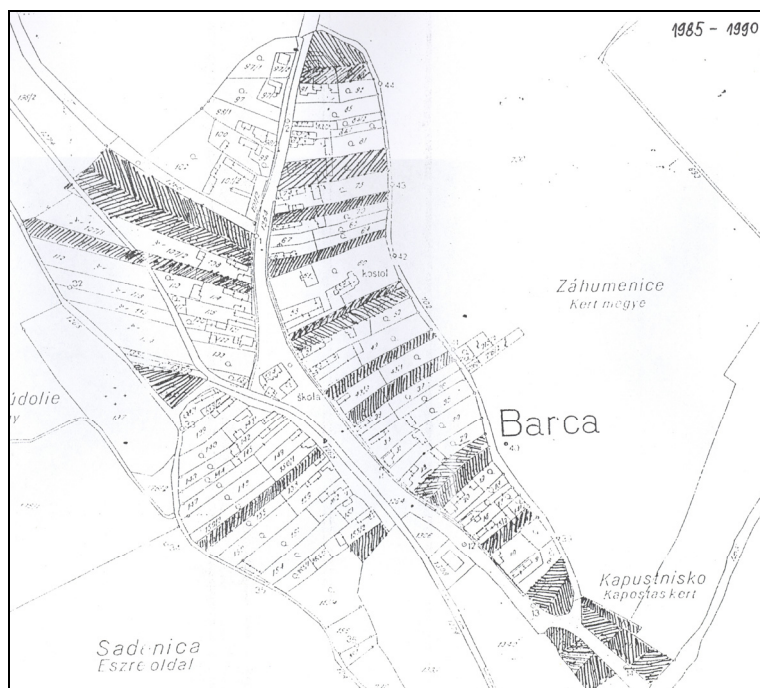
3. sz. térkép

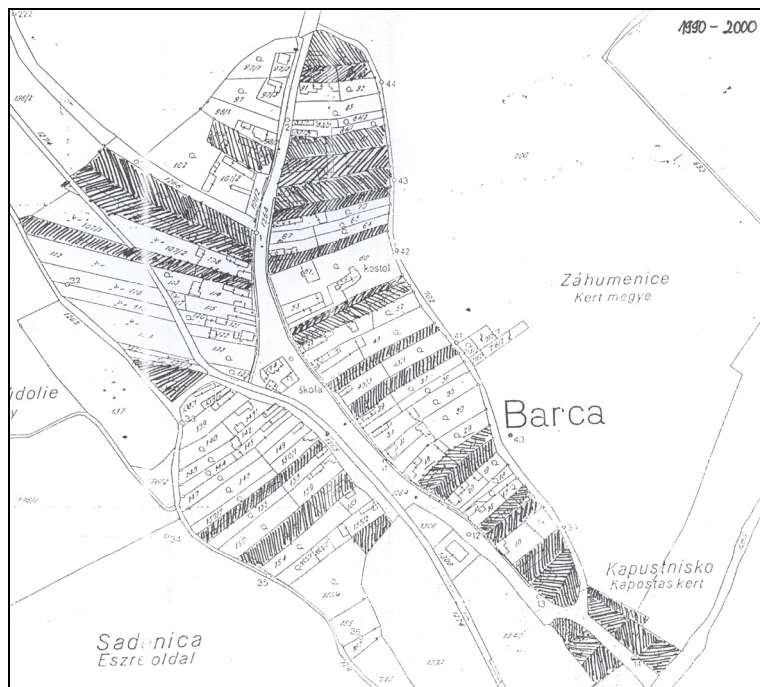
4. sz. térkép

5. sz. térkép

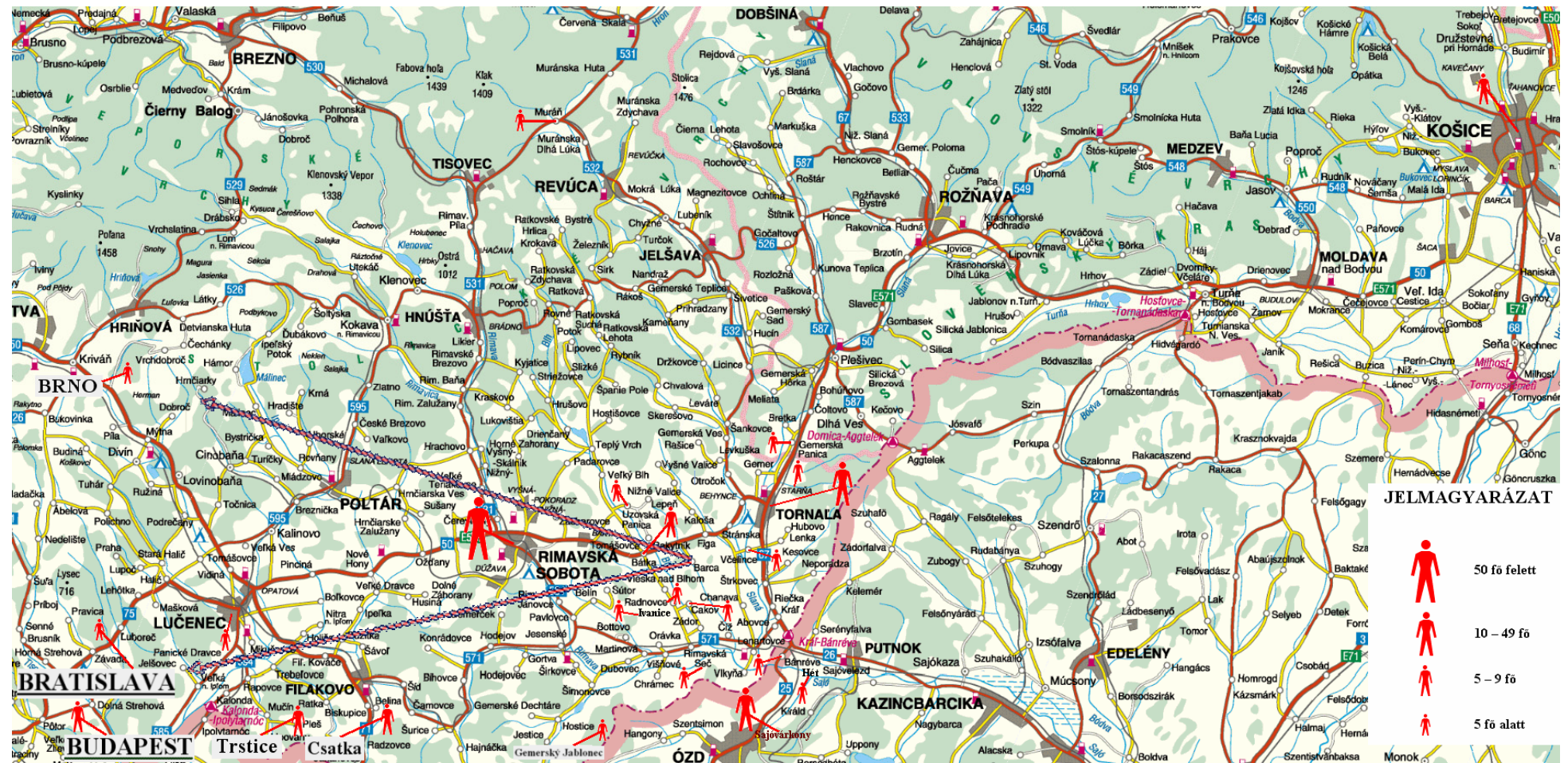

6. sz. térkép

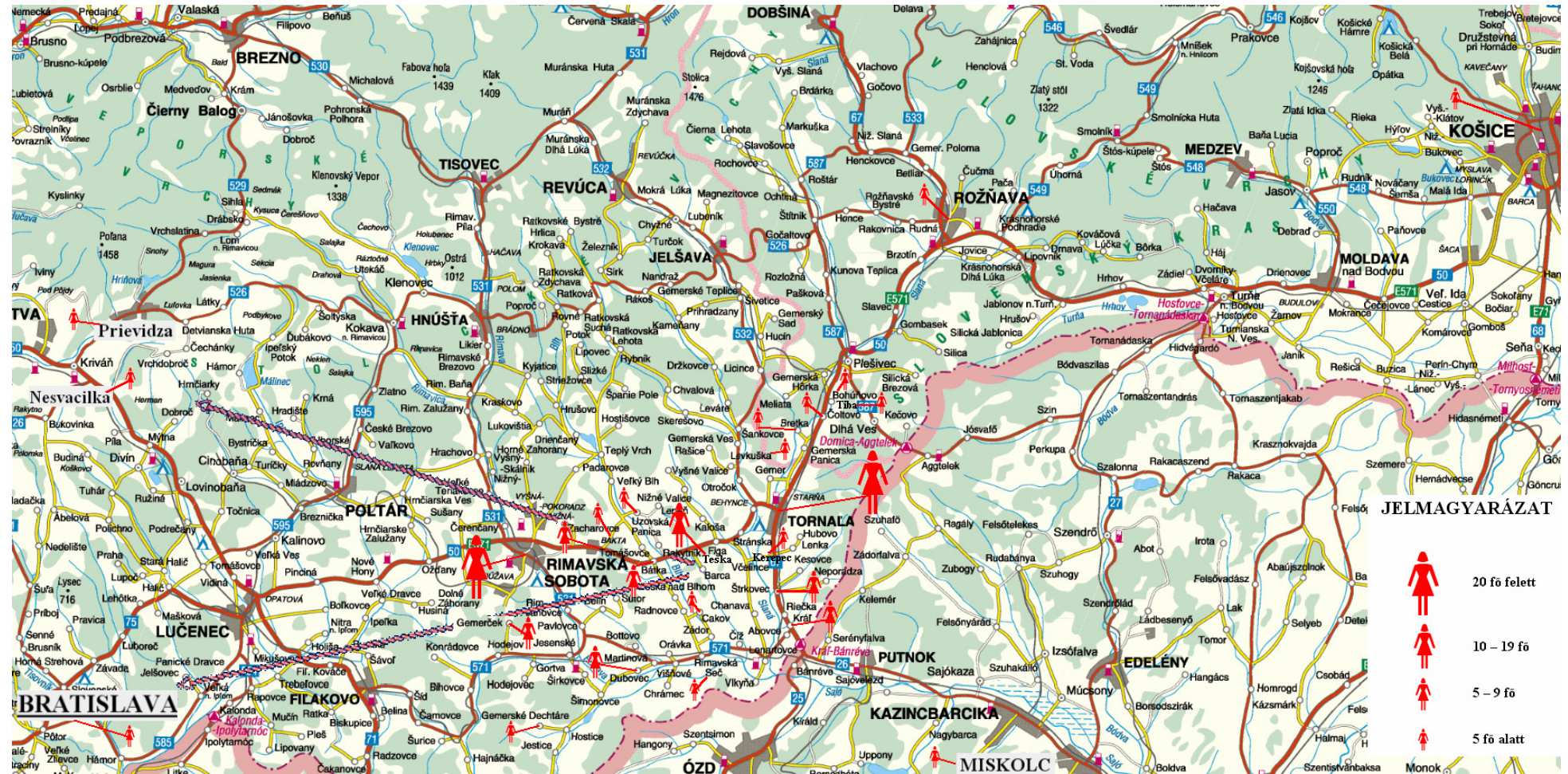
7. sz. térkép

6. 4. 2. A Baracáról 1940 óta elköltözött „paraszt” népesség áttekintése
 A Baracáról elköltözött férfiak száma (csalátagokkal együtt) az egyes céltelepülések szerint

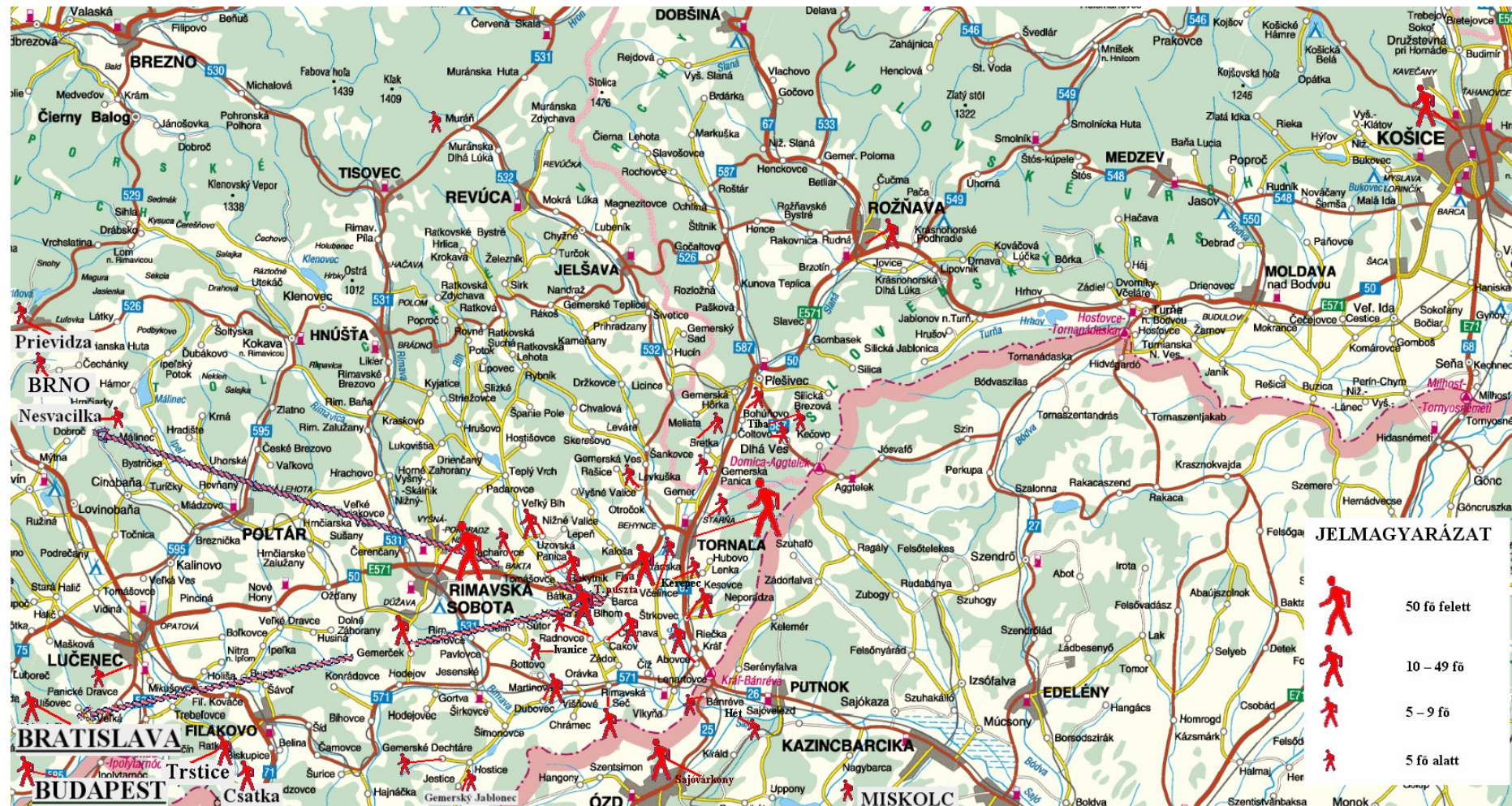
Szerkesztette: Balcsók István

A Baracáról elköltözött nők száma (családtagokkal együtt) az egyes céltelepülések szerint

Szerkesztette: Balcsók István

A Baracáról elköltözöttek száma összesen az egyes céltelepülések szerint

Szerkesztette: Balcsók István

6. 5. A ma Baracán élő cigány családok nemzedékek szerint szerkesztett összeírása

1. család

DJ 1929-1987	KG 1951.	KK 1969.	HK 1986.
KI 1929.	PK 1953.	HK 1962.	HN 1988.
8	4	2	
		KG 1970.	KH 1994.
		HM 1970.	KM 1994.
		2	
		KI 1974.	VR 1992.
		VR 1967.	VL 1996.
		2	
		KE 1979.	KGY 1997.
		SZGY 1980.	KN 1998.
		2	
	DJJ 1955.		
	0		
	<i>DB</i> 1956.	DB 1974.	DB 1994.
	<i>RM</i> 1956.	LM 1972.	DZ 1997.
	3	2	
		DM ELK.	
		DZ 1976.	DK 1993.
		MJ 1972.	

	1	
DE 1957. NK 1959. 4	DE 1979. SZM 1983. 2	DK 1999. DV 2001.
	DA 1981. PA 1984. 2	DA 2001. DA 2002.
	DN 1983. PD 1980. 1	DN 2004.
	DK 1986.	
DV 1959. KE 1954. 4	KE 1978. LM 1978. 2	KP 1996. KB 2001.
	KCS 1980. BZ 1982. 2	KA 1991. KSZ 2000.
	KD 1982. (MA) (1984.) 1	KV 2001.
	KA ELK. 1988.	
DD ELK. 1960.		
DGY 1963.	DM 1985.	SZK 2002.

LM 1968. 3	SZK 1976. 2	SZB 2005.
	DN 1991.	
	DP 1993.	
DM 1965. AL 1966. 3	KD 1984.	PG 2002.?
	PG 1979. 2	PO 2004.
	AR 1989.	
	AP 1991.	

2. család

SZGY 1926 - 1996. RS 1930. 6	SZS 1947. RGY 1941 - 1998? 5	RS ELK.	
		RM ELK.	
		RM 1969. KG 1951. 3	KD 1985. KG 1987. KR 1989.

	RGY 1972. MA 1984. 1	RA 2003.
	RGY ELK.	
SZV ELK.	VJ 1967. RI 1967. 2	VI 1990. VK 1992.

SZGY 1954. LI 1952. 5	SZGY 1972. LM 1973. 2	SZGY 1993. SZCH 1999.	
	SZG 1974. KA 1978. 1	SZG 1994.	
	SZZ 1975. MP 1979. 2	SZZ 1997. SZD 1998	
	SZK 1976. (1.TV) 1979. DM 1985. 3	SZV 1998. SZK 2002. SZB 2005.	
	SZGY 1980. KE 1979. 2	KGY 1997. KN 1998.	
	SZM 1956 (SZK) 2	SZM ELK. SZZS 1976. (XY) 2	SZN 2001. SZJ 2002.
	SZA 1959. LA 1962. 4	SZR 1980. LD 1982. 2	SZR 1998. SZL 2002.
		SZA 1982.	

	SZÁ 1986. OGY	
	SZSZ 1990.	
SZR ELK. (FM) 1962. 4	SZM 1983. DE 1979. 2	DK 1999. DV 2001.
	SZCS ELK. 1984.	
	SZR 1989.	
	SZCS 1996.	

3. család

PL 1918 - 1994. LM 1921. 7	LI 1938. KR 1934. 10!	KI ELK.		
		KE 1954. DV 1959. 4	KE 1978. LM 1978. 2	KP 1996. KB 2001.
			KCS 1980. BZ 1982. 2	KA 1991. KSZ 2000.
			KD 1982. MA 1984. 1	KV 2001.
			KA ELK.	
		KE 1958. VV 1955.	VK ELK. 1975. LL 1972.	LM 1992. LL 1994.

	3	3	LC 2002.
		VV ELK.	
		VR 1984.	
	KK ELK.		
	KR ELK.		
	KJ ELK.		
	KT 1962. NÉ 1965. 4	KM 1985. LB 1981. 1	LB 2003.
		KR 1986.	
		KL 1987.	
		KT 1990.	
	KI 1966. RZ 1967. 3	RR 1985. RV 1987. RT 1989.	
	KG ELK.		
	KK 1975. (RR) 1	RR 1997.	
LL 1941. KK 1947. 8	LL ELK.		
	LE 1964. MA 1959. 2	MA 1984. (1.KD) (1982.) RGY 1972. 2	MV 2001. RA 2004.
		MAJ 1985.	

		KS 1982.	
	LR ELK.		
	LA 1971. 0		
	LS 1969.	LZ 1993.	
	LR 1971. 2	LE 1996.	
	LR 1972. 0		
	LR 1974.	LR 1996.	
	LM 1974. 3	LK 2000.	
		LD 2004.	
	LD 1982.	SZR 1998.	
	SZR 1980. 2	SZL 2002.	
LB 1942.	KSZ ELK.		
KJ 1947. 3	KI 1972.	KK 1989.	
	MJ 1970. 3	KI 1992.	
		KL 2001.	
	KA 1978.	SZG 1994.	
	SZG 1974. 1		
LE 1944. (FK)	FM 1962. (SZR)	SZM 1983. DE	DK 1999. DV

2	(1961.) 4	1979. 2	2001.
		SZCS ELK.	
		SZR 1989.	
		SZCS 1996.	
	FK 1963.	FK 1985.	
	VE 1964.	FR 1986.	
	3	LD 1987.	
		FT 1987.	
LR 1950. 1.? 4	MT 1968.	MT 1990.	
	DI 1972.	MR 1991.	
	6	MZS 1995.	
		MM 1996.	
		MN 1997.	
		MC 2000.	
2.VV 1955-1996. 3	VV 1978. 0		
	VJ 1981.	VA 2001.	
	BT 1979. 1		
	VN 1983.	VN 2004.	
	TM ? 1		

PZ 1954. LS 1951. 5	PM ELK. PZ 1974. LM 1978. 2	PD 1998. PZ 1999.
	PA 1976. (SZL) 2	PB 2000. PM 2004.
	PN ELK. PSL 1985. LF 1982. 2	LF 2003. LL 2004.
PG 1958. FA 1961. 5	PG 1979. KD 1984. 2	PG 2003. PX 2004.
	PD 1980. (1.RGY) (1981.) 2.DN 1983. 2	RK 2002. DN 2004.
	PA 1984. DA 1981. 2	DA 2001. DA 2002.
	PK 1991.	
	PK 1992.	

4. család

NJ 1932 OI 1941 7	NK	DE	DK
	1959.	1979.	1999.
	DE	SZM	DV
	1957.	1983.	2001.
4	2		
		DA 1981.	DA 2001.
		PA 1984.	DA 2002.
		2	
		DN 1983.	DN 2004.
		PD 1980.	
		1	
		DK 1986.	
	NJ 1960. MV 1967. 3	NT 1983. (1.) 2 2. KL 1976.	VN 2001 MT 2002
		NJ 1988.	
		NP 1994.	
	NI 1961. LT 1960. 4	LA 1982. KZ 1981. 2	KR 1998. KZ 2004.
		LT 1983.	LT 2003.

	LD 1980. 1	
	LA 1986.	
	LD 1987. FR 1986. 0	
NJ 1962. LM 1972. 2	NJ 1994. NR 1996.	
NÉ 1965. KT 1962. 4	KM 1985. LB 1981. 1	LB 2003.
	KR 1986.	
	KL 1987.	
	KT 1990.	
NT 1966. LD 1973. 4	NT 1991. NA 1991. ND 1992.	
	NZS 1994.	
NJ 1975. TZ 1966. 2	TCS 1996. TT 1998.	

5. család

RM 1938.	LGY ELK.		
	LM	LR	LZ 1993
LB 1925 - 1987.	1955. LZ	1971. LS	LE 1996
	1953. 5	1969. 2	
		LM 1973.	SZG Y 1993
		SZGY 1972. 2	SZC H 1999
		LM 1974. (VR) 1	VA 1992
		LD 1980. LT 1983. 1	LT 2003
		LH 1987.	
	LB 1957.	LA 1979.	AA 2001
	LM 1957. 3	AV 1981. 2	AA 2004

	LB	LB
	1981.	2003
	KM	
	1985.	
	1	
	LF	LF
	1982.	2003
	PSL	LL
	1985.	2004
	2	
LZ	LE.	
1959.	ELK	
RV	LB	
1961.	1983.	
3	LN	
	1988.	
LE	LD	
1960.	ELK.	
FÁ	LÁ	LA
1963.	1984.	2002
3	LA	
	1979.	
	1	
	LE	
	1991.	
LI ELK.		

RJ	LG	
1933 - 2003.	ELK.	
	LM	BI ELK
		BB
LG	1951.	ELK.
	BI	BT
	ELK.	BT
	1946.	1994
3	3	
		VR

		2001
		VI 2002
LJ 1959. TZ 1955. 3	TV 1979. (SZK) (1976.) 1	SZV 1998
	TV 1985.	
	TZ 1986.	

RE 1945. 0

RZ ELK. DM ELK. 4	RZ 1967. KI 1966. 3	RR 1985. RV 1987. RT 1989.
	RK ELK.	
	RT 1972. 2 OÉ 1965. 3	RT 1998. RÉ 2002. OGY 1976. LÁ 1986.
	RA 1974. LG 1973. 2	LG 1997. LA 2002.

RGY 1941 - 2002.	RS ELK.	
	RM ELK.	
SZS 1947. 5	RM 1969.	KD ELK. 1985.
	KG 1951.	KG 1987.
	3	KR 1989.
	RGY 1972.	RA 2003.
	MA 1984. 1	
	RGY ELK.	

<i>PL</i>	PL ELK.
	PT ELK.
	PH ELK.
<i>LA</i> ? 3	

6. család

LE 1930. LIL 1935. 6	LI 1951. LG 1946. 3	LG 1973. RA 1974. 2	LG 1997. LA 2002.
		LM 1974. LR 1974. 3	LR 1996. LK 2003. LD 2004.
		LE 1976.	
	LA	PL ELK.	
		PT ELK.	
	PL	PB ELK.	
	3		
	LE ELK.		
	LM 1957. LB 1957. 3	LB 1981. KM 1985. 1	LB 2003.
		LA 1979. AV 1981. 2	AA 2001. AA 2004.
		LF 1982. PSL 1985. 2	LF 2003. LL 2004.
	LM ELK.		
	LT 1960. NI 1964.	LA 1982. KZ 1981.	KR 1998. KZ 2004.

4	2	
	LT 1983.	LT 2003.
	LD 1980. 1	
	LA 1986.	
	LD 1987. FR 1986.	
	0	

LA 1923-2004. HM 1930. 4	LÁ 1947. KÉ 1948. 4	LR 1971. SZR 1975. 2	LR 1994. LL 1997.
		LÁ ELK. 1976.	
		LI ELK. 1978.	
		LA 1979. LÁ ELK. 1984. 1	LA 2002.
	LA 1950. DM 1961. 2	LA ELK. 1984. LG 1989.	
	LK ELK.		
	LL ELK.		

LG 1943.	LA ELK. LG	LG
LP 1947.	1973. MK	1998. LL

2	1979.	2001.
	2	

7. család

LZ 1953.	LR 1971.	LZ 1993.
PM 1955.	LS 1969.	LE 1996.
5	2	
	LM 1973.	SZGY 1993.
	SZGY 1972.	SZCH 1999.
	2	
	LM 1974.	VA 1992.
	(VT) (1974.) 1	
	LD 1980.	LT 2003.
	LT 1983.	
	1	
	LH 1987.	

<i>LD</i> 1951.	<i>LA</i> 1980.	
<i>LR</i> 1957.	<i>LM</i> 1987.	KP 1996.
2	KE 1978.	KB 2001.
	2	

8. család

RJ 1936-1997.	RJ ELK.		
	RT ELK.		
LR 1935. 7	RM 1956.	DB 1974.	DB 1994.
	DB 1954. 3	LM 1972. 2	DZ 1997.
		DM "B" ELK.	
		DZ 1972. MJ 1972. 1	DK 1993.
	RV 1961.	LE ELK.	
	LZ 1959. 3	LB 1983.	
		LN 1988.	
	RB 1962. 0		
	RRÁ 1966. (VJ) 1	VJ 1988.	
	RRÁ 1973.	RR 1997.	
	KO 1976. 2	RJ 1998.	

9. család

KM 1941-2004. 1	KK 1978.	KL 1999.
	KK 1978.	KN 1999.
	4	KZS 2002.
		KM 2004.
VV 1955. KME 1958. 3	VK 1975.	LM 1992.
	LL 1972.	LL 1994.
	3	LC 2002.
	VV ELK.	
	VR 1984.	
KA 1956-2005. LE 1971. 1	KA 2001.	
KG 1959. RM 1969. 3	KD ELK.	
	KG 1987.	
	KR 1989.	

10. család

KA 1927.	TZ 1959.	TV 1979.	SZV 1998.
TZ 1929- 1	LJ 1959. 3	(SZK) (1976.) 1	
		TV 1985.	
		TZ 1986.	

KÉ 1948.	LR 1971.	LR 1994.
LÁ 1947. 4	SZR 1975. 2	LL 1997.
LÁ ELK. 1976.		
LI ELK. 1978.		
LA 1979. LÁ 1984. 1		LA 2002.
KJ ELK.		
KE ELK.		

11. család

LL 1972.	LL 1950.	LM 1992.
VK 1975.	PM 1955.	LL 1994.
3	6	LC 2002.
LD 1973.	NT 1991.	
NT 1966.	NA 1991.	
4		ND 1992.
		NZS 1994.
LM 1975.	MM 1998.	
(M?) 2	MR 1999.	
LR 1976.	(RR) (1995.)	
RZS 1975.	LZS 2001.	
1		
LT ELK.		
LE 1988.		

12. család

LG 1946.	LG 1973.	LG 1997.
LI 1951.	RA 1974.	LA 2002.
3	2	
	LM 1974.	LR 1996.
	LR 1974.	LK 2003.
	3	LD 2004.
	LE 1976.	

6. 6. Képmelléklet

1. kép. Nagygazda 1930-as években épült, az 1980-as években pedig felújított háza.

2. kép. Az egykori cigány- sor helye Baraca délnyugati szélén.

3. kép Cs. Koós István háza előtt 1935-ben.

4. kép. Egykori nagygazda – ház, ma cigány családok lakóháza

5. kép. Püspökfogadás 1950-ben

6.kép. Püspökfogadás 1999-ben.

7. kép. A felújított templombelső ünnepi (nagyszombati) díszítéssel, még nagybőjti oltárképpel.

8. kép. A falu látképe nyugat felől.

9. kép. Így „illett” kinézni egy baracai lánynak az 1940-es években.
(Gecse Jolánka, sz. 1921. Ismeretlen fényképész műtermi képe)

IRODALOM

- Acsády György** 1957: Az 1784-85. évi népszámlálás és az ezen alapuló népességnyelvántartások. In: Kovacsics József (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Bp. 224-241
- Acsády Ignác** 1896: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában (1720 – 21). Magyar Statisztikai Közlemények Új folyam, XII. kötet. Budapest.
- Alsó László** 1928: A nemesi község hatósága és szervezete. Bp.
- A Magyar Korona Országainak **1900.** évi népszámlálása. 1902. Magyar Statisztikai Közlemények (új sorozat). IX. kötet. Budapest.
- A Magyarországon **1893.** január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. 1895. Magyar Statisztikai Közlemények (Új sorozat) 1. kötet. Budapest.
- A Magyar Szent Korona Országainak **1910.** évi népszámlálása. 1912.
- Andorka Rudolf** 1975: A paraszti családszervezet a 18-19. században. Ethnographia LXXXVI. 340-367.
- 1975/b: Az ormánsági születéskorlátozás története. In: Valóság 1975/6. 45-61.
- 1979: A magyar községek társadalmának átalakulása. Budapest.
- 1981: A gyerekszám alakulásának társadalmi tényezői paraszti közösségekben (XVIII – XIX. század). In: Ethnographia 94 – 110.
- Babbie, Earl** 1995: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest.
- Bakó Ferenc** 1978: Településmód a népesség, a családszervezet történeti változásainak tükrében. In: Bakó Ferenc- Dobrossy István (szerk.) Mátradereske. Néprajzi tanulmányok. Eger. 3-25.
- Barth, Frederik** 1996: Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In: Regio 1. 3–26.
- Bartha Elek** 1990: A szakrális célú határbeli építmények funkcionális kérdései. Keresztek, szobrok, kápolnák. In: Ház és Ember 6.
- Bartke István** 1989: A községek népességmegtartó képessége. In: Tervgazdasági Fórum 3.
- Bárth János** 1996: Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya. Kalocsa.
- Bencsik János** 1984: Kultúrelemek adaptálása és továbbéltetése a cigányság

kultúrájában. In: Kunt Ernő – Szabadfalvi József – Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet – Magyarországon. Miskolc.

- Bíró A. Zoltán** és munkacsoportja 1991: Mentális környezet. In: Janus VIII. 1.
- Bél Mátyás** 1749: Gömör vármegye leírása. Gömör Néprajza XXXV. Debrecen 1992.
- Benkő Éva** 1986: Nagycsalád a Medvesalján. Gömör Néprajza IV. Debrecen.
- Borovszky Samu** (szerk.) é.n: Magyarország vármegyéi és városai. Gömör- Kishont vármegye. Bp.
- Borziné Bódi Irén** 1996: Szülőföldem Gömörfüge. Deportálásom története. (Magánkiadás.)
- Csánki Dezső** 1985: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Bp.
- Dányi Dezső** 1977: Háztartás és család nagysága és struktúrája az iparosodás előtt Magyarországon. In: Történeti Statisztikai Tanulmányok 3. Bp. 105-215.
- Dányi Dezső- Dávid Zoltán** 1960: Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). Bp.
- Dávid Zoltán** 1957: Az 1715. évi összeírás. In: Kovacsics József (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Bp. 145-199.
- Dobrossy István - Viga Gyula** 1978: Szerkezeti változások a falu gazdasági életében. In: Bakó Ferenc- Dobrossy István (szerk.): Mátraderecske. Néprajzi Tanulmányok. Eger. 26-52.
- Éger György** 199: A történeti Gömör déli részének társadalomstatisztikai jellemzői 1870 – 1980. In: Regio IX.
- Enyedi György** 1983: Földrajz és társadalom. Budapest.
1987: Tér és társadalom. In: Janus. Tél.
- Erdei Ferenc** é.n.: A magyar paraszttársadalom. Bp.
- Faggyas István** 1988: A Sajó és a Szuha vidékének kismessége. Debrecen
- Faragó Tamás** 1983: Háztartás, család, rokonság. Ethnographia XCIV. 216-254.
- Farkas Ottó** 1997: A "legmunkánélkülőbb" falu. In: Új Szó 1997. 5. 29.
- Fehér Ágnes** 1982: A hagyományos családmódel átalakulása egy bihari falu (Tépe) társadalmában. In: Héthy Zoltán (szerk.): A Bihari Múzeum Évkönyve. Berettyóújfalu. 253-259.

- Fejős Zoltán** 1996: Kollektív emlékezet és az etnikai identitás megszerkesztése. In: Diószegi László (szerk.): Magyarságkutatás 1995 – 1996. Budapest. 125 – 139.
- Fél Edit** 1944: A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson. Érsekújvár.
1940: A társaságban végzett munkák Martoson. Néprajzi Értesítő XXXIII. 361-379.
1944: Egy kisalföldi nagycsalád társadalom- gazdasági vázlat. Érsekújvár.
2001: A magyar népi társadalom életének kutatása. In: Hofer Tamás (szerk.): Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai. Pozsony. 323 – 370.
- Felhő Ibolya** 1957: A Mária Terézia úrbérrendezése során készült adatfelvételek. In: Kovacsics József (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Bp.
- Fényes Elek** 1851: Magyarország geographiai szótára. Pest.
1837: Magyarországnak, s' a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pest.
- Fodor Ferenc** 1930: Egy palóc falu életrajza. Bp.
- Fónai Mihály – Filepné Nagy Éva** 2002: Egy megyei romakutatás főbb eredményei. Szabolcs – Szatmár – Bereg megye. In: Szociológiai Szemle 2002/3. 91 – 115.
- S. Forgon Szilvia** 1992: Ahol megállt az élet. In: Vasárnap. 1992. 4. 24.
- Fosztó László** 2003: Szorongás és megbélyegzés: a cigány – magyar kapcsolat gazdasági, demográfiai és szociokulturális dimenziói. In: Bakó Boglárka (szerk.): Lokális világok. Együttélés a Kárpát – medencében. Budapest. 83 – 109.
- Fügedi Márta** 1988: A gyermek a matyó családban. Miskolc.
- Für Lajos** 1965: Jobbágyföld- parasztföld. In: Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. Bp.
- Gaál Imre** 2001: Száz év Tornalja történetéből. (1848 – 1948). Pozsony.
- Gál Zoltán – Roskó Péter – Schmidt Andrea** 2004: A Felvidék története. In: Horváth Gyula (szerk.): A Kárpát – medence régiói 2. Dél – Szlovákia. Budapest – Pécs. 27 – 77.
- Garda Dezső** 1998: A faluközöségtől a közbirtokosságig. Gyergyóújfalu monográfiája. Csíkszereda.
- Gazda Klára** 1980: Gyermekvilág Esztelneken. Bukarest.

- Gyönyör József** 1989: Államalkotó nemzetiségek. Pozsony.
- Hall, Edward T.** 1987: Rejtett dimenziók. Budapest.
- Havas Gábor** 2004: A kistelepülések és a romák. In: Kemény István (összeállítás): A cigányok Magyarországon. Budapest. 163 – 205.
- Havas Gábor – Kemény István – Kertesi Gábor** 1998: A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. In: Kritika 1998/3. 31 – 33.
- Heller Ágnes** 1996: A szégyen hatalma. Budapest.
- Horváth Zoltán** 1972: A községi önkormányzat és a parasztság. In: Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848- 1914. Bp. 565-615.
- Hoóz István** 1992: A határmenti települések elnéptelenedése. In: Statisztikai Szemle.
- Hőgye István - Seresné Szegőfi Anna - Tóth Péter** 1983: B-A-Z Megye Történeti Helységnévtára 1870- 1983. B-A-Z Megyei Levéltári Füzetek. Miskolc.
- Hunfalvy János** (szerk.) 1867: Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása. Pest.
- Ila Bálint** 1942- 1976: Gömör megye I-IV. Bp.
- Illésy János** 1902: Az 1754- 55. évi országos nemesi összeírás. Bp.
- Janics Kálmán** 1992: A hontalanság éve. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után 1945 – 1948. Pozsony.
- Jávor Kata** 1978: Kontinuitás és változás a társadalmi és tudati viszonyokban. In: Bodrogi Tibor (szerk.): Varsány. Tanulmányok egy észak – magyarországi falu társadalomnéprajzához. 295 – 375.
- Jósvai Gizella** 1976: Az erdő haszonvétele Erdőhorvátiban. In: Dobrossy István (szerk.): Foglalkozások és életmódok. Bp.
- Kállay István** 1983: A nemesi közbirtokosság. Levéltári Közlemények LIV. Bp.
- Katona Judit** 1996: Nemzeti sztereotípiák és a néprajz. In: Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga.) Miskolc. 59 – 67.
- Kemény István – Janky Béla** 2003: A cigány nemzetiségi adatokról. In: Kisebbségkutatás 2003/2. 309 – 315.
- Keményfi Róbert** 1998: A történeti Gömör és Kis – Hont vármegye etnikai rajza. A vegyes etnicitás és az etnikai határ kérdése. Debrecen.

- 1999: Etnikai besorolás és statisztika. Elvi alapvetés a gömői cigányok három évszázados jelenlétének vizsgálatához. In: Regio 1. 137 – 156.
- 2003: Etnikai besorolás és statisztika. Elvi alapvetés a gömői cigányok három évszázados jelenlétének vizsgálatához. In: Keményfi Róbert (szerk.): A kisebbségi tér változatai. Budapest. 118 – 134.
- Kérészy Zoltán** 1942: Községi közigazgatásunk alaptörvényének (1871. XVIII.) előzményei. Bp.
- Kiss Antal** 1999: Gazdálkodási magatartás és történeti háttér. In: Ujváry Zoltán (szerk.): Ünnepi kötet Szabó László tiszteletére. Debrecen. 165 – 174.
- Kocsis Károly – Kovács Zoltán** 1991: A magyarországi cigánynépesség társadalomföldrajza. In: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes (szerk.): Cigánylét. Budapest.
- Korcsmáros László** 1994: Kiűzetés a társadalomból? In: Szabad Újság 1994. 5. 18.
- Kósa- Szánthó Vilma** 1980: A rokonságterminológia városiasodásának folyamata. In Faragó József- Kós Károly (szerk.): Népismereti dolgozatok. Bukarest.
- B. Kovács István** 1991: A Vály – völgyi népelet történeti rajza. In. B. Kovács István (szerk.): Vály – völgy. Népismereti Könyvtár 1.Pozsony – Rimaszombat – Felsővály. 31 – 121.
- 1994: Baracai népköltészet. Tóth Balázné Csák Margit előadásában. Pozsony – Budapest. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 25.)
- 1999: Jegyzetek a gömői magyar nép táji- kulturális tagolódásáról. In: A Gömör-Kishonti Múzeumegyesület Évkönyve II. 1995-1997. Rimaszombat.
- Kovács Katalin** 1992: Urbanizáció alulnézetből. In: Tóth József (szerk.): Tér – Idő – Társadalom. Pécs.
- Kresz Mária** 1949: A hagyományokba való belenevelődés egy paraszt faluban. In: Ortutay Gyula (szerk.): Néprajzi tanulmányok. Bp.53-92.
- Kunt Ernő** 1982: Temető és társadalom. In: Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10. Budapest.
- Ladányi János – Szelényi Iván** 1997: „Ki a cigány?” In: Kritika 1997/12. 3-6.

- Lajos Árpád** 1979: Nemesek és partiak Szuhafőn. Miskolc.
- Lampl Zsuzsanna** 2000: Romakérdés magyar szemmel (avagy hogyan látja a szlovákiai magyar közvélemény az ún. roma problematikát). In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2000/2. 31 – 66.
- László Gyula** 1982: A temetők jelképvilága. In: Hoppál Mihály – Novák László (szerk.): Előmunkálatok a Magyarország Néprajzához 10. Budapest.
- László Béla** 2004: A magyar oktatásügy. In: Fazekas József – Hunčík Péter (szerk.): Magyarok Szlovákiában (1989 – 2004). Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig. 1. kötet. Somorja – Dunaszerdahely. 183 – 246.
- Lexicon** Universorum Regni Hungariae Locorum Populosorum. 1773.
- Liszka József** 2002: A szlovákiai magyarok néprajza. Budapest – Dunaszerdahely.
- J. Lőrinczi Réka** 1981: A magyar rokonsági elnevezések rendszerének változásai. Bukarest.
- Mács József** 1986: Obor Blžskej doliny. Balog – völgyi óriás. Pozsony.
- Maksay Ferenc** 1973: Parasztnemesi gazdálkodás Szentgálon (1700-1848). I-II. In: Agrártörténeti Szemle XV. 13-38. 235-300.
- Manga János** 1979: Palócföld. Bp.
- Második katonai felmérés **1852**. BIXa 1142. Hadtörténelmi Térképtár.
- Mezey Barna** (szerk.) 1986: A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban (1422–1985). Budapest.
- Dr. Mihályfalusi Forgon Mihály** 1997: Gömör- Kishont vármegye nemes családjai. Rimaszombat.
- Molnár Imre** 1993: Kényszermagyarok, a Csehországba került magyarok II. világháború utáni történetének fejezetei. In: Veres Géza (összeáll.): Új Mindenes Gyűjtemény 10. Pozsony. 75 – 95.
- Molnár Imre – Varga Kálmán** 1992: Hazahúzott a szülőföld. Bp.
- Morvay Judit** 1966: A had és a nemzetség fogalmának körülhatárolása. Ethnographia LXXVII. 481- 494.
- 1956: Asszonyok a nagycsaládban. Bp.
- Nádasi Éva** 1987: Falu és közösség. In: Tér és Társadalom.

- Nagy Benjámín** 1960: A társadalmi szervezet befolyása egy palóc falu építészetére. Műveltség és Hagyomány I-II. Debrecen. 67-95.
- Nagy Janka Teodóra** 1998: Jogi néphagyományok két gömöri faluban. Gömör Néprajza LI. Debrecen.
- Nagy Ludovicus** 1828: Notitiae politico- geographico- statisticae inclyti regni Hungariae. Budae.
- Nagy Molnár Miklós** 1990: Adatok Száraz- völgy falvainak erdőbirtoklásához és erdőhasználatához. In: Ujváry Zoltán (szerk.): Gömör Néprajza XXVI. Debrecen. 117-125.
- 1985: A medvesalji községek gazdasági jellegű falun kívüli kapcsolatai. In: Ujváry Zoltán (szerk.): Gömör Néprajza I. 133-147. Debrecen. 133-147.
- Nemes Nagy József** 1998: A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba. Budapest.
- Niedermüller Péter** 1981: Térformák és térhasználati szabályok a falusi kultúrában. In: Kultúra és Közösség 5.
- Novák László** 1999: Gömör megye településnéprajzi viszonyai. In: Veres László - Viga Gyula (szerk.): A HOM Évkönyve XXXVIII. Miskolc.
- Oláh Sándor** 1996/a: Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között. In: Gagy József (szerk.): Egy más mellett élés. A magyar – román, magyar – cigány kapcsolatokról. KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Csíkszereda. 207 – 225.
- 1996/b: Cigány – magyar kapcsolatok. (A többségi magyarság cigányképének vizsgálata Homoródalmáson) In: Gagy József (szerk.): Egy más mellett élés. A magyar – román, magyar – cigány kapcsolatokról. KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Csíkszereda. 184 – 207.
- Paládi- Kovács Attila** 1982: A Barkóság és népe. Miskolc.
- 1981: Kisnemesek és utódai a paraszti társadalomban. In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve VII. Salgótarján. 167-175.
- Pápay Zsuzsa** 1989: Rang, párválasztás, közvélemény. Budapest.
- Pesty Frigyes** 1864: Helységnevtár. Kézirat. MOL.
- Petercsák Tivadar** 1999: Az állattartás szabályozása két dél- hevesi közbirtokosságban: In: Ujváry Zoltán (szerk.):

Ünnepi kötet Szabó László tiszteletére. Debrecen.
237-243.

Pintér István 1986: Dél-Gömör településnéprajza. Gömör Néprajza II. Debrecen.

Pintér Sándor 1909: A palóc család otthona. Néprajzi Értesítő X. 200- 207.

1880: A palóczokról. Bp.

Pusko Gábor 2004: Romák és parasztok – fehérek és cigányok. Néhány alapvetés a roma/nem roma egymás mellett élés problematikájához Tornalján az ezredforduló környékén. In: Liszka József (szerk.): Acta Ethnologica Danubiana 5-6. Az Etnológiai Központ Évkönyve. Komárom – Dunaszerdahely. 57 – 81.

Reguly Antal palóc jegyzetei 1857. Sajtó alá rendezte: Selmeczi Kovács Attila. Eger, 1975.

Révay József 1942: Kisnemesek Tajnán. Adatok egy felvidéki falu és egy társadalmi réteg történeti monográfiájához. Bp.

Rubinek Gyula (szerk.) 1911: Magyarországi gazdaczímtár. Bp.

Ruitz Izabella 1965-66: A parasztfjúság társas élete a Bódva vidékén (1880-1950).I-II. Ethnographia. 573-601. és 93-117.

Sárkány Mihály 1980: „közösség” szócikk. In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon. 3. kötet. Budapest. 330.

Simon Attila 2004/a: Legionárius telepítések Dél – Szlovákiában a két háború közötti időszakban. In: Századok 2004/6. 1361 – 1380.s

2004/b. In: Gömörország 2004/1. 40 – 45.

2004/c:(összeáll.): A szlovákiai magyarok történetének válogatott bibliográfiája. Somorja – Dunaszerdahely.

Simonffy Emil 1965: A parasztföld és a tagosítás. In: Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. Bp.

Špiesz, Anton 1985: Západná časť gemerskej stolice v čase urbárskej regulácie Márie Terézie. In: Obzor Gemera. XVI/3.

Šutaj, Štefan 1995: A Beneš – dekrétumok a magyar kisebbségek történeti tudatában. In: Regio 1995/1-2. 185 – 192.

Szabó István 1941/a: A jobbágy megnemesítése. In: Turul.11-21.

1941/b: Nemesség és parasztság Werbőczy után. In: Eckhardt Sándor (szerk.): Úr és paraszt a magyar élet egységében. Bp.

Szabó István - Szabó László 1977: Az Ipoly- völgy népi társadalma. In: Ikvai Nándor (szerk.): Börzsöny. Szentendre. 443-486.

- Szabó Károly** 1993: A magyar – csehszlovák lakosságcsere története dióhéjban. In: Veres Géza (összeáll.): Új Mindenes Gyűjtemény 10. Pozsony. 95 – 113.
- Szabó László** 1982: Kérdőív Abauj népéletének kutatásához. III. Társadalom. Miskolc
- 1973: A jászdózsai rokonsági rendszer. In: Szabó László (szerk.): Jászdózsa és a palócság. Eger-Szolnok.
- 1980: A magyar rokonsági rendszer. Debrecen.
1993. Társadalomnéprajz. Debrecen.
- 1997: A népi társasmunkák kutatása. In: Szabó László: A munka néprajza. Debrecen. 11-32.
- 1989: A palócok társadalomnéprajza. In: Bakó Ferenc (szerk.): Palócok II. Eger. 237-417.
- 1997: A parasztüzem szervezetének néprajzi vizsgálata. In: Szabó László: A munka néprajza. Debrecen. 291-315.
- 1977: Család- és üzemszervezet Magyarország Dunán inneni részén. In: Szabó László: A munka néprajza. Debrecen. 120-227.
- 1985: Családszervezet és rokonsági terminológiák Északkelet-Magyarország különböző etnikumú csoportjainál. In: Szabadfalvi József- Viga Gyula (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet –Magyarországon. Miskolc. 69-75.
- 1982: Csépa község társadalma. In: Barna Gábor (szerk.): Csépa. Egy alföldi palóc kirajzás története és néprajza II. Eger- Szolnok. 229-278.
- 1996: A közösség fogalma. Előadás „Társadalomnéprajz” (NR 117) tárgyból a Debreceni Egyetem (akkor Kossuth Lajos Tudományegyetem) Néprajzi Tanszékén, elsőéves hallgatóknak. 1996. március 18.
- 1997: A paraszti munkaszervezet mai formái. In: A munka néprajza. Debrecen. 476 – 489.
- Szendrey Ákos** 1929: A közigazgatás népi szervei. In: Népünk és Nyelvünk I. 1937/a: A társadalom érintkezési formái. Ethnographia. XVVIII. 372-385.
- 1937/b: A népi társadalom tagozódása. Ethnographia XVVIII:188-197.
- 1938/a: A népi élet társasösszejövetelei. Ethnographia XLIX.124-138
- 1938/b: A népi társasmunkák és társasösszejövetelek. Ethnographia

- Sztankó Péter** 1999: A mentális tér és a mozgástér viszonya. Esettanulmány a probléma elemzéséhez Zalkod példáján. Kézirat.
- Tabella Urbariales comitatus gömöriensis. Litt.A-B. Possessio Baracza. Magyar Országos Levéltár C59 4166-4172/7.
- Tagányi Károly** 1919: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. Bp.
1949: A földközösség története Magyarországon. Bp.
- Takács, Ladislav** 2003: „Magyar voltál! Ezért!” Eperjes.
- Tárkány Szűcs Ernő** 1981: Magyar jogi népszokások. Bp.
- Tátrai Zsuzsanna** 1981: Nagylányok szerepe a családi munkaszervezetben. Ethnographia. 74.
- Tornalja és vidéke 2005/7. sz.**
- Tóth István György** 1984: Szabadosok és kismemesek. In: Szvircsek Ferenc (szerk.): Magyarország társadalma a török kiűzésének idején. Bp. 56-58.
- Tóth Zoltán** 1971: A belső integráció kérdéséhez. Egy parasztcsalád tevékenységszerkezete. In: Társadalomtudományi Közlemények.2.sz. 65-117.
- Tóth Zoltán** 1997: A települések világa. Pécs.
- Tönnies, Ferdinand** 2004: Közösség és társadalom. Budapest.
- Túrós Endre** 1996: Magyar – cigány viszony Kisbácsban. (Korreferátum Oláh Sándor előadásához.) In: Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei. (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga.) Miskolc. 263 – 265.
- Ujváry Zoltán** 1991: Szülőföldön hontalanul: Magyarok deportálása Csehországba. Debrecen.
1994: Bevezető gondolatok az interetnikus kapcsolatokkal összefüggő fogalmakról. In: Kapcsolatok és párhuzamok. Folklor és Etnográfia 78. Debrecen. 7-17.
2001: A gömöri magyarság néprajza I. (szerkesztés) Debrecen.
- Vadkerty Katalin** 2001: A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Trilógia a csehszlovákiai magyarság 1945 – 1948 közötti történetéről. Pozsony.
- Varga Gyula** 1991: Társasmunkák a szatmári Szamosháton. In: Ujváry Zoltán (szerk.): Régió és kultúra. Tanulmányok Szatmár néprajzából

Gunda Béla tiszteletére. Debrecen. 165-185.

Varga János 1969: A jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban. Bp.

Veres László 1978: A paraszti életrend szabályai Mátraderecskén. In: Bakó Ferenc – Dobrossy István (szerk.): Mátraderecske. Néprajzi Tanulmányok. Eger. 119-130.

Vuics Tibor 1993: Az "elcigányosodás" folyamata Baranyában. In: Kovács Teréz (szerk.): Kiút a válságból II. Falukonferencia. MTA RKK Pécs.

Zalabai Zsigmond (szerk.) 1995: Magyar jeremiád. Vox Nova 1995.

Zsédényi Judit 1976: A tardi nő élete a családban és a faluközösségben. In: Dobrossy István (szerk.): A Miskolci HOM Néprajzi Kiadványai VII. Miskolc. 215.